

“We hebben over het werk,
niet over het leven van den
mensch Hamsun te spreken.”

Knut Hamsun en de rol die zijn collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog speelt in de Nederlandse receptie van zijn werk.

Scriptie Master Europese Letterkunde

Student: Elke Decates

Studentnummer: 3036898

Datum: 20 december 2015

Begeleider: dr. Mathijs Sanders

Inhoudsopgave

<u>Inleiding</u>	2
<u>1. Knut Hamsun</u>	9
1.1 Zijn leven	9
1.2 Schrijverschap en literaire status	16
1.3 Politieke uitlatingen en collaboratie	21
1.4 Het proces	28
<u>2. Knut Hamsun in de Nederlandse receptie van voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog</u>	35
2.1 Knut Hamsuns positie in het Nederlandse literaire veld van 1894 tot 1944	37
2.1.1 De productie van Knut Hamsuns werk in Nederlandse vertaling (1894 -1944)	37
2.1.2 Knut Hamsuns intrede in het Nederlandse literaire veld	37
2.1.3 Literaire status	40
2.1.4 Politieke standpunten	42
2.2 Het auteursbeeld van Knut Hamsun voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog	46
<u>3. De rol van Knut Hamsuns collaboratieverleden in de Nederlandse receptie van zijn werk na de Tweede Wereldoorlog</u>	49
3.1 De productie van Knut Hamsuns werk in Nederlandse vertaling (1944 – 2015)	51
3.2 Analysemethode: Praamstra en Linders & Op de Beek	53
3.2.1 Overzichtsanalyse recensies	58
3.2.2 Diepteanalyse recensies	61
<u>Conclusie</u>	71
<u>Dankwoord</u>	76
<u>Literatuurlijst</u>	77
<u>Bijlagen</u>	80

Inleiding

“Waarom moet het heel zijn als hij er niet meer is?”¹, vraagt een stervende man in een verhaal van het hoofdpersonage Johannes in de roman *Victoria* zich af over een portret van zijn moeder dat naast hem aan de muur hangt. Hij maakt er een gat in. Met zijn laatste krachten trekt hij langzaam en bedachtzaam een grote bloempot van tafel: “Wat moet hij er nog mee? Hij vindt het zo vanzelfsprekend dat het er niet meer ligt als hij er niet meer is”². Wellicht had de schrijver van *Victoria*, Knut Hamsun (1859-1952), vijftig jaar na het verschijnen van de roman eenzelfde mening. In zijn laatste werk, *Langs overwoekerde paden*³ (1949), had hij zich kunnen verdedigen tegen de beschuldigen die hij na de Tweede Wereldoorlog over zich heen kreeg. Hij had de ware reden voor zijn bezoek aan Hitler uit een kunnen zetten, wat in zijn voordeel uit zou vallen. Hij had zich kunnen verontschuldigen voor zijn openlijke steun aan Hitlers Duitsland en voor het feit dat hij te laat door had waar Duitsland daadwerkelijk toe in staat was. Maar *Langs overwoekerde paden*, het (dag)boek dat begint op de dag dat hij gearresteerd wordt in 1945 en eindigt op de dag dat zijn vonnis wordt uitgesproken in 1948, is geen verdedigingsschrift te noemen. Hamsun neemt zijn verantwoordelijkheid maar had naar het lijkt maar een belangrijk motief voor het schrijven van dit boek: de wereld laten zien dat hij niet seniel was. Hij is na de oorlog slecht behandeld en de hoogleraar psychiatrie die hem moest onderzoeken hield er een stompzinnige en meedogenloze werkwijze op na om zo te pogen tot de conclusie te komen waar heel Noorwegen op hoopte: dat de hoogbejaarde auteur ontoerekeningsvatbaar was⁴. Een verminderd psychisch vermogen was de uiteindelijke conclusie. En toen verscheen *Langs overwoekerde paden* in 1949. Zijn oudste zoon Tore Hamsun weet het treffend te verwoorden in de biografie die hij over zijn vader schreef: “Nog nooit heeft men zulk een wonderlijk resultaat van een duurzaam verzwakte geestesvermogen aanschouwd.”⁵ Knut Hamsuns eer was hersteld; hij was niet seniel zoals veel mensen dachten én hoopten. Dat had hij met het schrijven van *Langs overwoekerde paden* wel bewezen. Maar zijn reputatie was kapot. Hij had zich kunnen verdedigen, de pijn van de Noren dat hun literaire held, die wereldwijd aanzien genoot, een landverrader was kunnen verzachten. Hij had tenminste kunnen erkennen dat hij fout had gezeten. Maar hij kon elk moment sterven,

---

¹ Hamsun, Knut (2011) *Victoria*. Breda: Uitgeverij de Geus. Oorspronkelijke titel *Victoria*, uit 1898. Vertaling door: Cora Polet. Eerder verschenen in 1976 bij Uitgeverij de Arbeiderspers.

² Hamsun, Knut (2011) p. 52.

³ Hamsun, Knut (1978) *Langs overwoekerde paden*. Amsterdam: De Arbeiderspers. Oorspronkelijke titel: *Paa gjengrodde stier*, uit 1949. Vertaling door: Cora Polet, Amy van Marken (ed.).

⁴ Marken, Amy van (1980) ‘Het onschuldige genie?’, in: *Maatstaf* jaargang 28, nr. 4. p. 86.

⁵ Hamsun, Tore (1954) *Knut Hamsun, mijn vader*. Antwerpen: N.V. De Vlijt. Oorspronkelijke titel *Knut Hamsun, min far*, uit 1952. Vertaling door: J. Roeland – Vermeer. p. 438.

die reputatie had hij niet meer nodig: ‘waarom moet het heel zijn als hij er niet meer is?’. En zo liet hij bij zijn dood op tweeënnegentigjarige leeftijd zijn geboorteland achter met een groot dilemma.

Knut Hamsun was ooit Noorwegens grootste trots; in 1920 won hij de Nobelprijs voor de Literatuur, zijn boeken zijn vertaald in tweeëndertig talen en hij werd door vooraanstaande twintigste-eeuwse auteurs, zoals Henry Miller⁶ en Thomas Mann⁷, aangewezen als een grote inspiratiebron. Maar sinds het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog wordt die trots overschaduwde door schaamte, boosheid en teleurstelling. “Een portret, een buste, een ruitersstandbeeld zou het toch wel nooit geworden zijn”, stelt Hamsun in *Langs overwoekerde paden*. Onder andere omstandigheden had het ruitersstandbeeld er echter al gestaan, ergens prominent aanwezig op een plein in Oslo. Maar landverraders krijgen geen standbeelden. In 2009 zorgde de viering van zijn honderdvijftigste geboortjaar voor veel commotie. Sponsors durfden hun handen er niet aan te branden, de kroonprinses Mette Marit kreeg veel kritiek voor haar rol als beschermvrouw van het Hamsunjaar en de theaters in Trondheim weigerden toneelstukken van Hamsun op te voeren.⁸ Het voorstel om straten en pleinen naar de grote auteur te vernoemen werd na al die jaren nog altijd sceptisch ontvangen. Politici stelden voor de straten en pleinen naar zijn romans te vernoemen. Door de organisatie werd benadrukt dat alle activiteiten Hamsuns literaire werk als uitgangspunt hadden. Een van Hamsuns biografen, Jørgen Haugan, stelt: “De uitdaging is te accepteren dat Hamsun honderd procent nazi was en tegelijkertijd verleidelijk proza kon schrijven, dat mensen recht in de ziel raakt.”⁹ Maar dat het een moeilijke, voor veel Noren een onhaalbare, uitdaging is, is met dit jubileum weer bewezen.

Wanneer er over Knut Hamsun in de Nederlandse media of literaire kritiek gesproken wordt, wordt zijn collaboratie vaker wel dan niet genoemd. Sinds het verschijnen van *Langs overwoekerde paden* in 1949 wordt er in Noorwegen geprobeerd de briljante schrijver Hamsun los te zien van Hamsun de politieke gek.¹⁰ Het werk geheel los zien van de auteur lijkt voor Noren een oplossing om zonder schuldgevoel in zijn werk op te kunnen gaan. Wij

---

⁶ Marken, Amy van (1980) *Knut Hamsun. Synopsis*. Amsterdam: Uitgeverij De Arbeiderspers. p. 90.

⁷ Kolloen, Ingar Sletten (2009) *Knut Hamsun. Dreamer and Dissenter*. Londen: Yale University Press. Origineel: *Knut Hamsun. Drømmer og erobreren* in twee delen: *Hamsun Svermeren* (2003) en *Hamsun Erobereren* (2004). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag. Vertaling door Deborah Dawkin en Erik Skuggevik. p. 220.

⁸ Kester, Windy (2009) ‘Knut Hamsun was groot schrijver, èn nazi’, in: *Het Parool*.

<http://www.parool.nl/parool/nl/26/BOEKEN/article/detail/139265/2009/01/28/Knut-Hamsun-was-groot-schrijver-en-nazi.dhtml>. (23-08-2015).

⁹ Kester, Windy (2009)

¹⁰ Kolloen, Ingar Sletten (2009) p. 337.

staan er in ons land een stap verder van af. Daarnaast hebben wij geen vergelijkbare situaties met Nederlandse auteurs gehad. Wij voelen die schaamte niet die de Noren voelen wanneer de geschiedenis van Hamsun tot ons komt. De situatie rondom Hamsuns collaboratie wordt vaak zeer kort en gesimplificeerd benoemd. Enkele keren komen de recensenten zelfs niet verder dan het benoemen dat Hamsun Hitler heeft bezocht, zonder de daadwerkelijk achtergrond van de situatie te kennen of in ieder geval zonder die te benoemen. Je zou kunnen stellen dat het shockeffect groter is wanneer je er niet bij vertelt dat Hamsun zijn beklag kwam doen over de zinloze executies en het geweld dat door Reichskommissar Terboven werd ingezet, dat Hitler furieus was dat die bejaarde schrijver hem even kwam vertellen wat allemaal anders moest in Noorwegen. Wanneer je dat, en alle andere problematische zaken die Hamsuns collaboratie zo ingewikkeld en verre van eenzijdig maken, achterwege laat, blijft er een sterk beeld over: de wereldberoemde schrijver die Hitler bezocht. Maar niet alleen het feit dat er vaak sprake is van simplificering van de situatie, maar enkel al het feit dat het ter sprake komt is interessant. Immers, Hamsun kenners, onder andere de Deen Jørgen Bukdahl¹¹ en onze eigen Amy van Marken¹², hebben meerdere malen aangetoond dat het werk van Hamsun los staat van de man die de Nazi-Duitsland steunde. Wat is dan de toegevoegde waarde van dit biografische gegeven in de bespreking van zijn werk?

Met dit onderzoek wil ik er achter komen hoe in de receptie in Nederland omgegaan wordt met controversionele autobiografische gegevens van een auteur die bij het grotere publiek niet bekend is: Knut Hamsun. Vragen die ik daarin hoop te beantwoorden zijn: hoe wordt een autobiografisch feit als de collaboratie van Hamsun ingezet, wanneer en in verhouding tot wat wordt het genoemd, is het tot een mythe geworden die ingezet wordt als interessant gegeven om de aandacht van lezers te trekken? De hoofdvraag van mijn onderzoek is: *Hoe wordt er in de Nederlandse receptie gereageerd op Knut Hamsuns collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog en wordt dit biografische gegeven gebruikt als evaluatiecriterium in de receptie van de romans?*

Ik tracht een zo representatief mogelijk beeld te geven van de receptie van het Knut Hamsun in Nederland. Het onderzoek zal in de basis een bronnenonderzoek zijn. Onder ‘receptie’ versta ik zowel boekbesprekingen, als informatieve, al dan niet kritische, teksten (dus ook wetenschappelijke teksten) die het werk van Hamsun bespreken. Aan de hand van de besprekingen van Hamsuns werk zal ik toetsen hoe zijn pro-Duitse houding tijdens de

---

¹¹ Kolloen, Ingar Sletten (2009) p. 247.

¹² Marken, Amy van (1980) p. 83.

Tweede Wereldoorlog als evaluatiecriteria in de Nederlandse receptie wordt ingezet. Van de websites LiteRom, Delpher en de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren zijn de meeste recensies en artikelen afkomstig die ik voor mijn onderzoek zal gebruiken.

Brinkman's culumatieve catalogus en het *Nieuwsblad voor den Boekhandel* zijn mijn belangrijkste bronnen voor een zo compleet mogelijk overzicht van de productie van Hamuns boeken in het Nederlandstaalgebied. Dit overzicht, gesplitst in twee delen: van zijn debuut in Nederland in 1894 tot 1944 wanneer de Tweede Wereldoorlog ten einde is (hoofdstuk 1) en van 1945 tot 2015 (hoofdstuk 2), is opgenomen in de bijlagen.

In 2009 werden er ter ere van Hamsuns honderdvijftigste geboortejaar hernieuwde uitgaven van *Pan* en *Mysteriën* uitgegeven door De Geus. Later volgden *Victoria* en *Zwerfers* in diezelfde serie. Daarnaast verscheen in datzelfde jaar, met dezelfde aanleiding, het boek *Knut Hamsun Abroad: International Reception* onder redactie van Peter Fjågesund. De receptie in verschillende landen wordt daarin besproken. Nederland zit daar niet bij. In de inleiding drukt Fjågesund de hoop uit dat in de landen die in zijn boek missen en waar nog geen receptiestudie naar Knut Hamsun is gedaan, wetenschappers dit in de toekomst nog zullen doen¹³. Knut Hamsun lijkt nu en dan van het Nederlandse literaire veld te verdwijnen, maar elke keer voordat hij compleet verdwenen is besluit een uitgeverij werk van hem opnieuw, al dan niet in nieuwe vertaling, uit te geven. In de jaren zestig werd het verzameld werk, bestaande uit tien delen, door uitgeverij Heidelberg (Hasselt) uitgegeven, in de jaren zeventig tot en met de jaren negentig werden werken van Hamsun opgenomen in de ABC reeks van de Arbeiderspers en vanaf 2009 zijn er dus bij uitgeverij de Geus nieuwe uitgaven van Hamsuns werk verschenen. Er zijn tussen 1896 en 2015 in Nederland drie wetenschappelijke studies verschenen over Knut Hamsun: het artikel 'Knut Hamsun' van R.C. Boer verscheen in *De Gids* in 1896, in 1967 publiceerde Alex Bolckmans het werk *Individu en maatschappij in het werk van Knut Hamsun: een studie over het verband tussen thematiek en romanstructuur* en in 1970 verscheen het proefschrift van Amy van Marken: *Knut Hamsun en de vrouwfiguren in zijn werk*.

De eerste bespreking van Hamuns werk in het Nederlandstaalgebied, door de Amsterdamse hoogleraar Germaanse talen R.C. Boer, verscheen dus in 1896 in *De Gids*. Hamsun en zijn werk worden uitvoerig besproken door Boer: het artikel begint met *Uit het*

---

¹³ Fjågesund, Peter (ed.) (2009) *Knut Hamsun Abroad: International Reception*. Londen: Norvik Press. p. 13.

geestesleven van het moderne Amerika (1889) en eindigt met een bespreking van het toneelstuk *Des Levens Spel* (1896). In het artikel roemt Boer Hamsun om zijn originaliteit en subjectieve schrijversgeest, noemt hem een ‘groot vormtalent’, maar Boer erkent daarnaast diens zwakheden en benoemt ze ook. Op wetenschappelijk gebied blijft het een lange tijd bij de publicatie van Boer, tot 1967 wanneer Alex Bolckmans (Rijksuniversiteit Gent) het werk *Individu en maatschappij in het werk van Knut Hamsun: een studie over het verband tussen thematiek en romanstructuur* publiceerde. Per roman bespreekt Bolckmans hoe de thematiek in verhouding staat tot de structuur van het werk. In 1970 schrijft Amy van Marken (Rijksuniversiteit Groningen) haar proefschrift over de vrouwfiguren in het werk van Knut Hamsun. In haar proefschrift geeft ze eerst een uitvoerige biografie om vervolgens per roman de vrouwfiguren en hun rol in zijn werk te bespreken. Nadien zijn er geen grote studies meer verschenen in Nederland naar het werk van Hamsun. Enkel werd Hamsuns werk nog in algemeen literatuurhistorische overzichten genoemd, zoals in *Scandinavische letterkunde* uit 1984 geschreven door Alex Bolckmans en in “Modernisme in Scandinavië” door Annelies van Hees in *Modernisme(n) in de Europese letterkunde 1910-1940* uit 2003.

Naast de wetenschappelijke publicaties zijn er artikelen en recensies over Hamsun verschenen, waaronder in het *NRC Handelsblad*, *Vrij Nederland* en *De Hollandsche revue*. In het Tijdschrift voor Skandinavistiek (vol. 31, nr. 2) verscheen in 2010 het uitgebreide artikel “Knut Hamsun in de Nederlanden: verguisd en bewonderd” door Suze van der Poll. Het artikel richt het zich op de beeldvorming van Hamsun in Nederland. In *Jakhalzen van het Derde Rijk* wijdt Martin Ros een hoofdstuk aan ‘het geval Hamsun’. Hij bespreekt daarin de collaboratie van Hamsun tijdens de Tweede Wereldoorlog. In het artikel ‘Het onschuldige genie?’ uit het tijdschrift *Maatstaf* uit 1980 bespreekt Amy van Marken twee in 1978 verschenen geschriften over het proces van Knut Hamsun. De twee werken die ze daar bespreekt zijn *Processen mod Hamsun* van Thorkild Hansen en *Min klient Knut Hamsun* van Hamsuns advocate Sigrid Stray. Het werk van Hansen is ook in een Duitse vertaling verschenen.

Er zijn in het Nederlands vier biografieën verschenen over Knut Hamsun. Allereerst verscheen in 1953 in Nederlandse vertaling *Onder de regenboog* (1953) van Marie Hamsun, Knut Hamsun’s tweede vrouw, over haar leven met Knut Hamsun. In 1959 volgde in Nederlandse vertaling *Knut Hamsun, mijn vader* geschreven door zijn oudste zoon, Tore Hamsun. In 1965 verscheen *Knut Hamsun*, een korte biografie geschreven door Piet Schepens die is verschenen in nummer 54 uit de reeks ‘Ontmoetingen’ van uitgeverij Desclée de Brouwer. In 1977 schreef Amy van Marken op verzoek van Uitgeverij De Arbeiderspers een

synopsis over het leven van Knut Hamsun. Dankzij haar inzet vond er in Nederland een vroege revival plaats en werd Hamsuns proza integraal uitgegeven door Uitgeverij De Arbeiderspers. Van Marken verzorgde de redactie en het voor- en nawoord voor de boeken en schreef op verzoek van de uitgeverij de synopsis¹⁴. In het Engels zijn er twee biografieën verschenen die beide bij verschijning veel aanzien genoten. *Enigma: The Life of Knut Hamsun*¹⁵ van Robert Ferguson uit 1987 werd genomineerd voor Los Angeles Times Best Biography Award en won de University of London J.G. Robertson Award. De andere Engelstalige biografie is *Knut Hamsun: Dreamer and Dissenter*¹⁶ van Ingar Sletten Kolloen. Deze oorspronkelijk uit twee delen bestaande Noorse biografie is naar het Engels vertaald door Deborah Fawkin en Erik Sluggevik. Kolloen won voor het origineel de Norwegian Readers' Award 2004.

Knut Hamsun: Dreamer and Dissenter van Ingar Sletten Kolloen beschouw ik als de meest objectieve biografie die voor het eerste hoofdstuk als uitgangspunt zal dienen. Dit is mede gebaseerd op het feit dat het de meest recente biografie is en dus terug heeft kunnen vallen op voorgaande biografieën en aan heeft kunnen passen en/of toe heeft kunnen voegen waar nodig. Daarnaast is mijn oordeel gebaseerd op de recensies van de verschillende biografieën, mijn eigen leeservaring en het feit dat het geschreven is door een Noorse assistent professor (Hogeschool Lillehammer) die jarenlang gewerkt heeft als hoofdredacteur van de afdeling Kunst bij Noorwegens belangrijkste nieuwsblad: *Aftenposten*, waar een belangrijk stuk van de geschiedenis van Knut Hamsun ligt. Het eerste hoofdstuk zal het leven van Knut Hamsun beschrijven, zijn schrijverschap en literaire status bespreken en de collaboratie, de basis van Hamsuns politieke opvattingen en wat er concreet is gebeurd tijdens de Tweede Wereldoorlog uiteenzetten. Tot slot komt het proces dat, uiteindelijk op aandringen van Hamsun zelf, na de oorlog tegen hem is aangespannen aan bod en wat voor invloed dit had op zijn literaire status. Dit alles als cruciale achtergrond informatie voor de andere twee hoofdstukken.

Het volgende hoofdstuk bespreekt de receptie van Knut Hamsun voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog. Hierin zal ten eerste de productie van zijn werk in Nederlandse vertaling tot 1944 besproken worden, vervolgens zijn ontvangst in het literaire veld in Nederland en zijn literaire status. Verder komt aan bod hoe de eerste tekenen van Hamsuns

---

¹⁴ Marken, Amy van (1980) *Knut Hamsun. Synopsis*. Amsterdam: Uitgeverij De Arbeiderspers.

¹⁵ Ferguson, Robert (2010) *Enigma. The life of Knut Hamsun*. London: Faber and Faber Ltd. Origineel uit 1987.

¹⁶ Kolloen, Ingar Sletten (2009)

fascisme in de media in het Nederlandstaalgebied naar voren wordt gebracht. Tot slot wordt het auteursbeeld van Hamsun dat voor 1944 in Nederland overheerst beschreven en zal aangetoond worden dat Hamsun voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog al een mythisch figuur was.

Het laatste hoofdstuk is de kern van het onderzoek; het beslaat de receptie van Knut Hamsuns werk in Nederland na de Tweede Wereldoorlog. Allereerst wordt een overzicht gegeven van de productie van Hamsuns werk in Nederlandse vertaling van na 1945. Vervolgens wordt het analysemodel dat gebruikt is voor het onderzoek besproken. Dit model is ontleend is aan de analysemodellen van Olf Praamstra (1984) en Yvette Linders en Esther op de Beek (2013). Deze onderzoeken hebben een ander doel dan mijn onderzoek, maar door de twee te combineren ontstaat er een model dat schematisch een duidelijk beeld kan geven van de verschillende manieren waarop er met Hamsuns collaboratie omgegaan wordt in de Nederlandse receptie. Vervolgens wordt er met behulp van het analysemodel een overzichtanalyse gegeven. Vervolgens worden de bevindingen verder uitgewerkt en toegelicht in een diepteanalyse.

1. Knut Hamsun

1.1 Zijn leven

Knut Hamsun werd geboren op 4 augustus 1859 als Knud Pedersen. Zijn vader Peder Pedersen is kleermaker en stamt af van een lange lijn van ambachtslieden en kleine landbouwers. Hamsuns moeder, Tora Pedersen, komt uit een oud boerengeslacht.¹⁷ Hamsun is geboren in Gubbrandsdal in Midden-Noorwegen, maar wegens economische omstandigheden vertrekt het gezin met vijf kinderen naar Hamarøy, gelegen in Noord-Noorwegen. Hamsun is dan bijna drie jaar oud.¹⁸ Twee broers van zijn moeder wonen al in dat gebied, onder wie broer Hans Olsen die een grote rol in Hamsuns leven zal gaan spelen. Het gezin komt terecht in een kleine boerderij, Hamsund genaamd, die ze van Hans Olsen huren. In Hamsund worden er nog twee kinderen geboren. Tora begint dan steeds meer last te krijgen van depressies.¹⁹

Knut Hamsun gaat in 1868 voor het eerst naar school. Hamsun heeft uiteindelijk in zijn hele leven 252 dagen scholing genoten²⁰; een feit waar hij nog vaak door critici aan herinnerd zal worden. Hamsun heeft zichzelf grotendeels onderwezen. In hetzelfde jaar waarin hij voor het eerst (mager) onderwijs krijgt, wordt hij naar zijn oom Hans gestuurd om hem te helpen met allerlei kwarweitjes. Naast zware arbeid moet hij voornamelijk schrijven voor zijn oom die aan de ziekte van Parkinson lijdt.²¹ Op die manier probeert Hamsuns vader de schuld die hij bij zijn zwager heeft in te lossen. Hamsun is door zijn oom uitgekozen als de ‘gelukkige’ omdat hij een bijzonder mooi handschrift heeft. Tussen 1868 en 1873 woont Hamsun met tussenpozen bij zijn oom. Deze jaren hebben een grote impact op zijn leven. Zelfs in het laatste boek dat hij schrijft wanneer hij ver in de tachtig is komt deze episode terug. Zijn oom is een bittere, vereenzaamde man die gierig is en een moeilijk karakter heeft. Hamsun krijgt weinig te eten en wordt vaak geslagen. Zijn oom is het schrikbeeld van zijn kinderjaren geworden.²²

Knut Hamsun zou tot na zijn vormsel bij zijn oom inwonen. Maar Hans’ gezondheid gaat hard achteruit en Hamsun ziet zijn kans schoon om aan de greep van zijn oom te ontsnappen. De tijd dat hij weer thuis woont is van korte duur. Hij besluit zijn ouderlijk huis te verlaten en terug te gaan naar de streek waar hij werd geboren: het Gubbrandsdal. Daar

---

¹⁷ Marken, Amy van (1977) p. 7.

¹⁸ Kolloen, Ingar Sletten (2009) p. 4.

¹⁹ *Ibidem*, p. 3-6.

²⁰ *Ibidem*, p. 9.

²¹ *Ibidem*, p. 7.

²² Marken, Amy van (1977) p. 7-8.

ontvangt hij zijn vormsel en woont hij in bij zijn peetoom voor wie hij in ruil voor kost en inwoning in zijn winkel werkt.²³ Na zes maanden keert hij terug naar Hamarøy waar hij op verschillende manieren zijn geld verdient: als winkelbediende, marskramer, leerling-schoenmaker en hulponderwijzer.²⁴ Op zestienjarige leeftijd begint hij voor het eerst te dromen van het schrijverschap. Op zijn achttiende weet hij een uitgeverij in Tromsø over te halen om een werkje van hem uit te geven: *Den Gaadefulde (De Raadselachtige, 1877)*. Een jaar later betaalt hij een uitgever om *Bjørger* (1878) en een lang narratief gedicht uit te geven. In de herfst van 1879 vertrekt hij naar Kopenhagen om een manuscript aan de machtige uitgever Frederik Hegel aan te bieden. Zonder commentaar krijgt hij het een dag later terug.²⁵ In december van dat jaar bezoekt hij de invloedrijke en door hem bewonderde Noorse dichter en schrijver Bjørnstjerne Bjørnson. Die drukt hem op het hart, na wat werk van Hamsun gelezen te hebben, dat hij het schrijverschap moet laten varen.²⁶ In de winter van 1879-1880 leeft Hamsun in extreme armoede in de hoofdstad van Noorwegen, Kristiania (het huidige Oslo).²⁷

In 1882 vertrekt Hamsun voor de eerste keer Amerika. Hij werkt een tijd lang op boerderijen in Elroy en houdt lezingen voor de Noorse gemeenschap over Bjørnson. In deze tijd begint hij zich Knut Hamsund te noemen, naar de boerderij van zijn ouders.²⁸ Hamsun wordt al snel ernstig ziek; hij zou de vliegende tering en niet lang meer te leven hebben. Hij besluit terug te keren naar Noorwegen, om in zijn vaderland te kunnen sterven. Echter, hij is Amerika nog niet uit of hij is al zo goed als genezen.²⁹ Dit zal later de eerste keer van vele malen blijken dat spanningen en stress lichamelijke uitwerking hebben; het heeft een sterk psychosomatisch karakter³⁰. In 1886 is hij weer terug in Kristiania en krijgt hij enkele verhalen en artikelen geplaatst, maar groot succes blijft uit. Bij de plaatsing van een van de artikelen valt de ‘d’ van Hamsund weg. Hij doet niets om het te veranderen en besluit dat ‘Hamsun’ een goede schrijversnaam is.³¹

Hij besluit al gauw wederom te emigreren naar Amerika. In de winter van 1887-1888 houdt hij daar lezingen over moderne Europese literatuur.³² Maar het leven in Amerika levert

---

²³ Kolloen, Ingar Sletten (2009) p. 8-9.

²⁴ Marken, Amy van (1977) p. 8.

²⁵ Kolloen, Ingar Sletten (2010) p. 11-13.

²⁶ *Ibidem*, p. 17.

²⁷ *Ibidem*, p. 18.

²⁸ *Ibidem*, p. 21.

²⁹ *Ibidem*, p. 23-24.

³⁰ Marken, Amy van (1977) p. 10.

³¹ Hamsun, Tore (1954) p. 111.

³² Kolloen, Ingar Sletten (2009) p. 32.

hem bittere levenservaringen op en aan de maanden van honger en ontbering houdt hij een intense haat aan kapitalisme en modernisme over.³³ Over zijn ervaringen in Amerika schrijft hij het essay *Over het geestesleven in het moderne Amerika*, dat in 1889 in boekvorm verschijnt. Het is een zeer subjectieve interpretatie van het geestesleven in Amerika van een Noorse plattelandjongen die zich niet kan aanpassen aan de moderne cultuur in Amerika en het land verguist om de door technische ontwikkeling bedorven cultuur. Het is een hatelijk, persiflerend en vol spot geschreven essay. In 1896 zegt R.C. Boer in het tijdschrift *De Gids* het volgende over Hamsuns houding tegenover Amerika: “De steile zelfgenoegzaamheid van den Yankee is hem een gruwel. Hun kunst en hun letterkunde zijn hem resten van een cultuur, die lang dood is [...] De eenige uiting van het geestesleven der Amerikanen, waarvoor hij iets gevoelt, is hun journalistiek; brutaal, maar karakteristiek en nationaal.”³⁴

Na twee jaar besluit hij terug te keren naar Noorwegen om het leven daar nogmaals een kans te geven. Aangekomen in Kristiania besluit hij niet van boord te gaan; de bekrompen culturele elite in deze stad staat niet open voor revolutionaire artiesten, dat heeft hij al tweemaal eerder ondervonden. Hamsun zit op een nieuwe vorm van literatuur te broeden en Kristiania is niet de stad waar hij de artistieke vrijheid zal vinden die hij hiervoor nodig denkt te hebben. Hij besluit door te reizen naar Kopenhagen.³⁵ Aan boord van het schip begint hij zijn ervaringen van intense armoede en honger van de winter van 1879-1880 in de hoofdstad van Noorwegen op te schrijven; het wordt het begin van het fragment ‘Honger’ dat in 1888 in het tijdschrift *Ny Jord* verschijnt en zijn doorbraak betekent.³⁶ Op negenentwintigjarige leeftijd is het hem eindelijk gelukt de aandacht van de literaire wereld op zich te vestigen. Hij begint dan nog meer artikelen te produceren en onder tussen nieuwe fragmenten te schrijven voor de roman die uiteindelijk *Honger* moet worden. In 1889 verschijnt het eerdergenoemde *Over het geestesleven in het moderne Amerika* en in 1890 verschijnt *Honger*. In 1891 houdt hij een geruchtmakende tournee langs Noorse kuststeden waarin hij zich zeer kritisch uitlaat over de eigentijdse letterkunde en de grote vier van Noorwegen, Ibsen, Kielland, Lie en Bjørnson, aanvalt. Zijns inziens falen zij er in de moderne mens in al zijn complexiteit goed neer te zetten: hun karakterisering zijn volgens Hamsun van de goedkoopste en oppervlakkigste soort. De moderne psyche is een wereld waarin alles constant in beweging is

---

³³ Ros, Martin (1995) ‘De martelgang van Knut Hamsun’, in: *Jakhalzen van het Derde Rijk*. Amsterdam: De Arbeiderspers. p. 127.

³⁴ Boer, R.C. (1896) *Hamsun*, in: *De Gids*. Jaargang 60. p. 232.

³⁵ Kolloen, Ingar Sletten (2009) p. 34.

³⁶ Marken, Amy van (1977) p. 13.

en niets is wat het lijkt.³⁷ Hamsun is ervan overtuigd dat hij geroepen is om een nieuwe vorm van literatuur in te leiden in Noorwegen; de psychologische literatuur. In een brief aan zijn vriend Yngvar Laws schrijft hij:

I simply want to present my wild theory of this mathematics of the psyche in a novel! [...] I want to unearth the spirit's most extreme manifestations – I want to let them listen to the breath of the mimosa – each word like dazzling white wings – a spoken mirror of movement.³⁸

In de Noorse literatuur worden emoties volgens hem te stijf en zonder variatie beschreven. Biograaf Ingar Sletten Kolloen linkt Hamsuns interesse in de gemoedstoestanden aan zijn jeugd, waar hij zijn moeder ten tijde van haar depressies geregeld in extreme emotionele staat heeft zien raken waarbij ze de straat uit liep en onzinnige woorden schreeuwde.³⁹ In zijn roman *Mysteriën* (1892) komt het experimenteren met psychologische literatuur het sterkst naar voren. De ironische stijl en lange passages met stream of consciousness, ofwel bewustzijnsstroom, maken het voor veel lezers een 'moeilijk' boek. Een voorbeeld van een stream of consciousness-passage uit *Mysteriën*:

En nu sta ik op ...

Nee, voor zulke dingen moet je oppassen. Mijn zoon, hoed je voor der gunst der vrouwen, zegt een groot schrijvers, of wat een groot schrijver zoal zegt. Karlsen was een zwakkeling, een idealist die de dood verkoos vanwege zijn heftige gevoelens, dat wil zeggen vanwege zijn zwakke zenuwen, wat op zich weer wil zeggen vanwege gebrek aan stevige kost en werk in de frisse buitenlucht ... hè, hè, en werk in de frisse buitenlucht. 'Mocht jouw staal zo scherp zijn als je laatste nee!' Hij bedreef zijn hele aardse nagedachtenis met een citaat van een schrijver. Stel je dat ik Karlsen op tijd had ontmoet – op zijn laatste dag misschien, maar nog zo'n half uur voor de catastrofe – en dat hij me had verteld dat hij in zijn stervensuur iemand wilde citeren, dan had ik het volgende gezegd: 'Luister, ik heb ze allemaal nog op een rijtje en ik ben er namens de mensheid in geïnteresseerd dat u uw laatste uur niet verziekt met een citaat van een of ander groot schrijver. Weet u wat een groot schrijver is? Een groot schrijver is een

---

³⁷ Kolloen, Ingar Sletten (2009) p. 60-62.

³⁸ *Ibidem*, p. 37.

³⁹ *Ibidem*, p. 6.

mens die zich niet schaamt, die zich werkelijk niet geneert. Andere dwazen kennen momenten dat ze alleen zijn en het schaamrood om zichzelf hen op de kaken kruipt, maar een groot schrijver niet. Luister nog even: als u iemand wilt citeren, citeer dan een geograaf, dan geeft u uzelf niet bloot. [...]

Wel heb je ooit, ik heb nog steeds geen schoenen. Waar blijft Sara met mijn schoenen? Het is al bijna elf uur en ze heeft nog steeds mijn schoenen niet gebracht.

Dus citeren we een geograaf ...

Die Sara heeft trouwens een heerlijk figuurtje. Haar heupen sidderen als ze loopt, net als de lendenen van een lekkere stevige merrie. Grandioos. Zou weleens willen weten of ze al eens getrouwd is geweest. Ze gilt in ieder geval niet uit als je haar in haar zij kietelt en ze is vast niet vies van het een of ander ... Maar, o: ik heb ooit een huwelijk gezien, het zowaar bijgewoond zelfs. Hm.⁴⁰

In deze stream of consciousness volgt de lezer de gedachten van het personage Nagel. Zijn gedachten worden onderbroken doordat hij zich realiseert dat hij, terwijl hij weg wil gaan, zijn schoenen nog altijd niet van Sara heeft gekregen. Na deze realisatie springen zijn gedachten nog even terug: 'Dus citeren we een geograaf ...' om vervolgens over te gaan in het dagdromen over Sara. Met woordjes als 'hè' en 'hm' en het meermaals gebruik van het beletseltoken wordt benadrukt dat het om een gedachtenstroom gaat. Hamsun is een van de eerste schrijvers die deze techniek op deze wijze gebruikt en een roman, *Mysteriën*, schrijft die grotendeels uit gedachtenstromen bestaat. De stream of consciousness-techniek is niet op een plek ontstaan; in verschillende landen werd rond dezelfde tijd geëxperimenteerd met deze nieuwe vorm van schrijven. In de literatuurgeschiedenis wordt Gustave Flaubert vaak genoemd als voorloper van de psychologische literatuur en worden Dostojevski en H. James genoemd als de auteurs onder wiens invloed 'het onbewuste als verklaring voor menselijke gedragingen, gevoelens en opvattingen'; de stream of consciousness, wordt geïntroduceerd in de roman.⁴¹ Dat Hamsun naast psychologische romans ook realistische tendensromans kan schrijven zien we onder andere bij *Redacteur Lyngre* (1893) en *Nieuwe aarde* (1893).⁴²

In 1893 begint een moeilijke en rusteloze periode in Hamsuns leven. Hij verkeert in een leeftijdscrisis; vertelt iedereen dat hij een jaar jonger is dan hij daadwerkelijk is. Dit zorgt

---

⁴⁰ Hamsun, Knut (2009) *Mysteriën*. Breda: Uitgeverij de Geus. Oorspronkelijke titel: *Mysterien*, uit 1892. Vertaling door: Marianne Molenaar. p. 43-44.

⁴¹ Gorp, H. van, D. Delabastita en R. Ghesquiere, (2007) *Lexicon van literair termen*. Wolters Plantyn: Mechelen, België, Groningen/Houten, Nederland. 8^e druk. p. 383, 445.

⁴² Marken, Amy van (1977) p. 15.

later, wanneer men in Noorwegen stil wil staan bij zijn vijftigste verjaardag, voor een ongemakkelijke situatie.⁴³ Daarnaast heeft hij lange tijd geen vaste woonplaats en reist hij veel. Vanaf 1893 woont hij drie jaar lang, met onderbrekingen, in Parijs.⁴⁴ In 1896 wordt hij hevig verliefd op de jonge en mooie, maar getrouwde, Bergljot Göpfert. Nog voordat haar scheiding rond is, is Hamsuns verliefdheid alweer over, maar kan hij niet meer onder het huwelijk uit.⁴⁵ Tien jaar blijven ze getrouwd en ze krijgen samen in 1906 een dochter, Victoria.⁴⁶ In deze tijd produceert Hamsun veel werk; novellen, reisschetsen en toneelstukken. Hij heeft een heimelijk verlangen Ibsen, die op dat moment meer succes en aanzien dan Hamsun geniet, in zijn succes te overtreffen met zijn toneelstukken.⁴⁷ Bovendien levert een succesvol toneelstuk erg veel geld op, iets wat hij goed kan gebruiken aangezien hij bij veel mensen schulden heeft, onder andere wegens de vele voorschotten die hij van zijn uitgeverij heeft gekregen en waar hij een huis van heeft laten bouwen. Daarnaast heeft hij een serieuze gokverslaving waar hij voornamelijk bij zijn vrouw flink door in de schulden komt te zitten.⁴⁸ De Noorse Schrijversunie weigert hem een staatssubsidie wegens een kort verhaal dat erg aanstootgevend en onfatsoenlijk wordt bevonden.⁴⁹ Na zijn scheiding begint hij aan een nieuwe roman. *Onder de herfststerren* verschijnt eind november 1906 en is een groot succes. Nog voor de kerst moet er een derde druk komen. Dat er in zo'n korte tijd meerdere herdrukken komen heeft Hamsun nog niet eerder meegemaakt.⁵⁰

In 1908 ontmoet Hamsun de drieëntwintig jaar jongere, charmante, intelligente en mooie Marie Andersen. Ze zal de hoofdrol in een van zijn toneelstukken gaan spelen.⁵¹ In 1909 trouwt Hamsun met haar. Marie krijgt al snel door dat als zij met Hamsun getrouwd wil blijven, haar toneelcarrière moet laten varen. Het is een van de vele offers die zij in haar huwelijk brengt.⁵² Knut en Marie Hamsun krijgen samen vier kinderen: Tore (1912), Arild (1914), Ellinor (1915) en Cecilia (1917). In 1911 verhuizen Knut en Marie Hamsun naar de streek van Knuts kinderjaren: Hamarøy⁵³. Met deze verhuizing breekt een nieuwe periode aan in hun leven: Hamsun wordt naast schrijver ook boer. Uiteindelijk blijkt het te stressvol voor

---

⁴³ Kolloen, Ingar Sletten (2009) p. 168.

⁴⁴ Marken, Amy van (1977) p. 15-16.

⁴⁵ Kolloen, Ingar Sletten (2009) p. 86, 89.

⁴⁶ *Ibidem*, 114.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 80.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 101.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 89.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 115.

⁵¹ *Ibidem*, p. 121.

⁵² *Ibidem*, p. 125.

⁵³ Marken, Amy van (1977) p. 25.

Hamsun om beide beroepen naast elkaar uit te oefenen. Tegen de wil van Marie in verhuist het gezin terug naar Zuid-Noorwegen.⁵⁴ In 1917 koopt Hamsun een klein verwaarloosd landgoed, Nørholm. Wederom manoeuvreert de schrijver zich in een positie waarin hij wegens geldnood boeken moet blijven produceren.⁵⁵

In 1910 overlijdt Bjørnstjerne Bjørnson. Hamsun heeft het gevoel dat het stokje aan hem overgedragen is: zijn stem is nu de auteursstem die het land moet leiden. Hij voelt een verantwoordelijkheid naar zijn volk toe en vindt dat hij de politiek niet naast zich kan laten liggen. Hij schrijft in die tijd onder andere kritische artikelen over de moderne vrouw en het toerisme in Noorwegen.⁵⁶ Wanneer in 1914 de Eerste Wereldoorlog uitbreekt schrijft Hamsun zijn Duitse uitgever om zijn steun te betuigen. Volgens Hamsun is Engeland een gevaar voor Noorwegen en elke andere kleine natie. Duitsland zal Engeland op zijn knieën krijgen, denkt hij.⁵⁷ De reden dat Hamsun zich haast zijn steun te betuigen aan zijn Duitse uitgever is tweeledig: enerzijds heeft hij een immense afkeer tegen Engeland en grote liefde voor Duitsland. Anderzijds komt het grootste deel van zijn inkomen uit Rusland en Duitsland.⁵⁸

In 1917 verschijnt *Hoe het groeide*, de roman waar hij in 1920 de Nobelprijs voor de literatuur voor krijgt. Het werk is geïnspireerd op zijn leven als boer in Hamarøy en benadrukt de verbondenheid tussen de mens en de aarde, maar laat ook zien dat het traditionele boerenleven zonder de moderne diensteneconomie niet mogelijk is. Het gaat erom een compromis te vinden tussen natuur en cultuur.⁵⁹ Ondanks dat hij in *Hoe het groeide* pleit voor een middenweg tussen natuur en cultuur, heeft hij een afkeer van de moderne maatschappij. Hij vreest voor de moderne industrie met haar technische ontwikkeling die zijns inziens cultuurbederf met zich meebrengt, zoals hij met eigen ogen in Amerika heeft gezien. Hij is tegen uitwassen van de moderne maatschappij zoals democratie, industrialisatie, materialisme en het liberale. Dit komt het sterkst naar voren in de roman *De vrouwen bij de pomp*.⁶⁰

Tussen 1924 en 1927 lijdt Hamsun aan depressies en laat zich behandelen door psychoanalyticus Dr. Johan Irgens Strømme. Deze sessies hebben een enorm effect op Hamsun en doorbreken zijn schrijversimpasse: In 1927 verschijnt *Zwervers* en in 1930 en

---

⁵⁴ Kolloen, Ingar Sletten (2009) p. 157-158.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 163.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 133-134.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 149.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 135.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 159.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 175.

1933 het tweede en derde deel van de zogenaamde *August*-trilogie.⁶¹ Tore Hamsun vertelt in de biografie over zijn vader dat Hamsun het gezin er op voorbereid had dat *August* zijn laatste boek zou worden. Maar zoals hij zelf zei, rust een schrijver nooit en rust vindt Hamsun dan ook nog niet.⁶² *De cirkel gesloten* volgt in 1936 wanneer de schrijver zevenenzeventig jaar is. Lang blijft het stil en lijkt *De cirkel gesloten* echt zijn laatste werk te zijn, tot in 1949.⁶³

Hamsuns laatste levensfase is een bitter en pijnlijk. De schrijver is al een bejaarde man wanneer de Tweede Wereldoorlog uitbreekt en zijn zintuigen beginnen hem in de steek te laten. Hij is bij het uitbreken van de oorlog al zo goed als doof en zijn zicht gaat hard achteruit.⁶⁴ Tevens krijgt hij tweemaal een hersenbloeding met afasie en geheugenstoornissen tot gevolg. Na de oorlog is dit vaak aangehaald om de collaboratie van de auteur goed te praten, maar Hamsun herstelt helemaal van de hersenbloedingen.⁶⁵ De haat die hij voor Engeland koestert en de sympathieën die hij jegens Duitsland voelt waren al zijn hele leven aan het broeien en zorgen er tijdens de oorlog voor dat Hamsun steeds verder van de werkelijkheid verwijderd raakt. Zijn loyaliteit ligt bij Duitsland, want dat land heeft hem immers veel geld en wereldroem bezorgd. Zelfs na de oorlog deinst hij er niet voor terug dat openlijk te bekennen in het autobiografische *Langs overwoekerde paden*:

Ik kon wel bij me zelf denken dat elke belangrijke en trotse naam in de cultuur van Noorwegen eerst via het germaanse Duitsland bekend werd in de hele wereld, en ik had geen ongelijk dat te denken, maar het werd me wél aangerekend. Ook dat werd me aangerekend, hoewel het de meest onomstotelijke waarheid is in onze geschiedenis, onze nieuwe geschiedenis.⁶⁶

1.2 Schrijverschap en literaire status

Al tijdens hun verlovingstijd komt Marie erachter dat alleen het dichterschap haar man echt gelukkig maakt.⁶⁷ Toch heeft hij maar één dichtbundel uitgegeven. De reden hierachter is dat het grootste deel van Hamsuns inkomen uit Duitsland en Rusland komt en poëzie leent zich naar zijn mening niet voor vertalingen en levert daarnaast weinig geld op. Wanneer zijn

---

⁶¹ *Ibidem*, p. 203, 212.

⁶² Hamsun, Tore (1954) p. 382, 391.

⁶³ Marken, Amy van (1977) p. 31.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 32.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 33.

⁶⁶ Hamsun, Knut (1978) p. 126.

⁶⁷ Marken, Amy van (1977) p. 24.

financiële situatie stabiel is laat hij de toneelstukken, die hij verschrikkelijk vindt om te schrijven; waarschijnlijk mede doordat groot succes zoals dat van Hendrik Ibsen uitblijft, achterwege en richt zich compleet op het schrijven van romans.⁶⁸ Poëzie blijft hij schrijven voor eigen plezier, maar daarvan belandt veel in de prullenmand.⁶⁹

Hamsun breekt door met de fragmenten van wat later de roman *Honger* zal worden in het tijdschrift *Ny Jord*. Hij is overtuigd van zijn eigen talent en herinnert zijn uitgever Philipsen vaak aan het feit dat *Honger* een uniek en een uitzonderlijk boek is en uitzonderlijke boeken zijn, natuurlijk, zeldzaam.⁷⁰ Maar die overtuiging kan ook plotseling omslaan in twijfel. Nadat de fragmenten in *Ny Jord* verschijnen is Hamsun opeens een bekende naam in het literaire veld. Nu moet de rest van de roman nog geschreven worden en is hij er regelmatig van overtuigd dat hij de verwachtingen niet waar kan maken.⁷¹ Tijdens de tournees door Noorwegen bekritiseert hij de grote vier van Noorwegen (Ibsen, Kielland, Lie en Bjørnson) en hun falen om de moderne mens in al zijn complexiteit neer te zetten, zoals hierboven uiteengezet is. Maar er is hoop voor de contemporaine literatuur; hijzelf.⁷² De schrijvers die voor hem wel van groot belang zijn, zijn Dostojevski, Nietzsche en Strindberg.⁷³ Opmerkelijk is dat Hamsun aan het begin van zijn carrière, in 1892, in Duitsland van plagiaat beschuldigd wordt; zijn verhaal 'Hazard' heeft overeenkomsten met Dostojevski's *De Speler*. Dit zorgt ervoor dat er in Duitsland, het land dat als eerste *Honger* in vertaling uitgeeft; nog in hetzelfde jaar dat het in Noorwegen verschijnt, door de uitgeverijen een boycot op zijn roman *Mysteriën* ingesteld wordt. Hamsun is degene die hier als eerste achter komt: vlak voordat zijn verhaal in 1889 in *Verdens Gang* verschijnt komt hij in aanraking met een Noorse vertaling van Dostojevski's *De Speler*. Hij ziet de overeenkomsten en probeert publicatie te voorkomen, bang dat de beschuldiging van plagiaat zijn reputatie beschadigt.⁷⁴ Echter, niemand merkt het op en drie jaar later lijkt Hamsun de overeenkomsten vergeten te zijn wanneer hij het verhaal zelf opstuurt naar de Duitse vertaler Marie Herzfeld. Hamsun is eerder al beschuldigd van het kopiëren van Dostojevski's stijl, in 1886. Hij besluit dit als een groot compliment op te vatten, gezien hij vergeleken wordt met de grote Russische schrijver zonder hem ooit gelezen te hebben.⁷⁵ Deze vergelijkingen zijn opmerkelijk en laten zien dat Hamsun in de literatuurgeschiedenis in één adem genoemd zou kunnen worden met

---

⁶⁸ Kolloen, Ingar Sletten (2009) p. 134.

⁶⁹ Marken, Amy van (1977) p. 22-21.

⁷⁰ Kolloen, Ingar Sletten (2009) p. 58.

⁷¹ *Ibidem*, p. 49-50.

⁷² *Ibidem*, p. 61-62.

⁷³ *Ibidem*, p. 216.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 48.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 69.

Dostojevski wat betreft het verder ontwikkelen van de psychologische literatuur. In 1893 ontmoet Hamsun de Duitse Albert Langen die zo onder de indruk is van *Mysteriën* dat hij een eigen uitgeverij, Albert Langen Buch- und Kunstverlag, begint met *Mysteriën* als eerste fondsuitgave.⁷⁶

Hamsuns 'psychologische' romans, met name *Honger* en *Mysteriën*, hebben veel van hem gevraagd. Over zijn manier van schrijven aan het begin van zijn schrijverscarrière, stelt zijn biograaf Kolloen:

For some artists, the ore of their talent lies in a shallow seam; life needs merely to scratch the surface to reveal it. For others, it has to be blasted from deep shafts - a painful, protracted task that can be undertaken only by the artist himself, and that is accomplished only a great risk. Knut Hamsun was just such an artist, and he knew it.⁷⁷

In de loop van zijn carrière probeert hij zich steeds meer te distantiëren van zijn verhalen. Door bij het schrijven afstand van de personages te nemen hoeft niet enkele gedachte van de personages beschreven te worden wat het schrijfproces minder pijnlijk maakt.⁷⁸ Pas op achtenveertigjarige leeftijd weet hij zijn eigen gedachten en gevoelens los te maken van zijn verhalen.⁷⁹ Op zijn negenenvijftigste heeft hij, sinds *Honger* 28 jaar daarvoor verschenen was, zesentwintig boeken geschreven.⁸⁰ Deze hoge productiviteit heeft veel te maken met Hamsuns geldproblemen en het onderhouden van acht mensen over drie huishoudens (zijn eigen gezin, zijn dochter Victoria en vermoedelijk zijn ouders). Zij zijn allemaal afhankelijk van de opbrengsten van zijn boeken: "I am writing with blood in my ink – until ink runs in my blood".⁸¹

Zijn zestigste verjaardag krijgt veel aandacht in de media in Noorwegen, Denemarken, Zweden en Duitsland. Een Duitse journalist noemt hem "the great literary magician of the North [...] He plays with his readers, like a cat with a mouse, and what a pleasure it is to be the mouse."⁸² In 1920 ontvangt hij de Nobelprijs voor de literatuur voor zijn roman *Hoe het groeide*. Wanneer Marie hem het nieuws komt brengen antwoordt hij:

---

⁷⁶ *Ibidem*, p. 77.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 33.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 108, 155.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 117.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 161.

⁸¹ *Ibidem*, p. 158.

⁸² *Ibidem*, p. 168.

“Dat verandert hier niets voor ons.”⁸³ Maar dat is niet waar. Zijn internationale bekendheid groeit verder en zijn bankrekening groeit mee. Zijn uitgever Kønig begint een derde editie van zijn verzameld werk te plannen. Binnen datzelfde jaar is hij van al zijn schulden verlost.⁸⁴ Voordat hij de Nobelprijs voor de literatuur won, was zijn werk al in 23 talen vertaald.⁸⁵ Aan het eind van zijn leven zijn dat er 32.⁸⁶ Amerika heeft na het succes van *Hoe het groeide* nu ook interesse getoond om Hamsuns andere werken in Engelse vertaling uit te geven.⁸⁷

Hamsun wordt door veel grote schrijvers gerespecteerd en bewonderd. Met de Nobelprijs voor de literatuur op zak is hij een nog grotere naam in het internationale literaire veld geworden en wordt hij voor verschillende feestelijke gelegenheden gevraagd een hommage te schrijven: Maxim Gorky's zestigste verjaardag, een boek ter ere van Mark Twain en de viering van Tolstoj's honderdste geboortejaar.⁸⁸ Op zijn zeventigste verjaardag wordt hij met een gedenkschrift geëerd. Bijdragen aan dit schrift komen onder andere van: Jacinto Benavente, John Galsworthy, André Gide, Maxim Gorky, Gerhart Hauptmann, Tom Kristiansen, de broers Heinrich, Thomas Mann, T.G. Masaryk, Ludmilla Pitoëff, Hjalmar Söderberg, Jacob Wassermann, H.G. Wells en Stefan Zweig. Drie van de bewonderaars van Hamsun hebben op dat moment zelf al een Nobelprijs voor de literatuur gewonnen - Hauptmann in 1912, Benavente in 1922 en Thomas Mann in 1929 -, twee van hen zullen die later nog winnen - Galsworthy in 1932 en Gide in 1947 -. In de Duitse pers wordt volop aandacht besteed aan Hamsuns zeventigste verjaardag, bijna meer nog dan in zijn eigen land. Dit laat wederom zien wat voor een bijzondere positie Hamsun in dat land heeft en hoewel aanzien hij daar geniet.⁸⁹

In november 1935 spreekt Hamsun openlijk over zijn bewaren tegen de nominatie voor de Nobelprijs van de vrede voor de Duitse pacifist en journalist Carl von Ossietzky. Hij is er zeer op tegen dat Ossietzky wordt genomineerd en is ervan overtuigd dat mensen als Ossietzky de hechte relatie tussen Noorwegen en Duitsland in gevaar brengen. Ossietzky wordt wegens zijn politieke artikelen en de openbaring die hij heeft gedaan over de geheime militaire opbouw van Duitsland in 1931 gevangen gezet. Twee jaar later wordt hij naar het concentratiekamp Esterwegen in Noord-Duitsland verbannen. Wanneer Ossietzky internationaal bezoek krijgt en hem gevraagd wordt of hij wensen heeft, vraagt hij om een

---

⁸³ Hamsun, Tore (1954) p. 336.

⁸⁴ Kolloen, Ingar Sletten (2009) p. 178.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 160.

⁸⁶ Hamsun, Tore (1954) p. 426.

⁸⁷ Kolloen, Ingar Sletten (2009) p. 183.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 215.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 220-221.

boek over Middeleeuwse strafpraktijken, waarmee hij de wereld duidelijk maakt hoe Duitsland met zijn gevangenen omgaat. Het is deze moedige man die door Hamsun aangevallen wordt. Martin Ros stelt in zijn boek *Jakhalzen van het Derde Rijk* dat de belangrijkste reden achter Hamsuns afkeer voor de nominatie het feit is dat hij zelf hard heeft moeten werken om een literaire grootheid te worden, terwijl een journalist voor wat artikelen zomaar een Nobelprijs zou krijgen.⁹⁰ Ondanks dat dit zeker klinkt als iets wat Hamsun gedacht zou kunnen hebben, komt dit in mijn andere bronnen niet naar voren. Waarschijnlijk ligt het toch voornamelijk bij het feit dat iemand het waagt Hamsun uit zijn droom te helpen dat het Derde Rijk enkel rechtvaardig mensen straft. De aanval van Hamsun op Ossietzky gaat de wereld over en met deze actie loopt Hamsun de eerste grote deuk in zijn reputatie op.⁹¹ In Nederland verschijnt onder andere in het weekblad *De Tribune* op 2 maart 1936 een protest in de vorm van een open brief aan Hamsun, mede ondertekend door twee vertalers van zijn werk: S. van Praag en A. H. M. Romein-Verschoor. Ze besluiten de brief met de hoop dat Hamsun zijn naam nog kan zuiveren: “Wij eindigden deze brief in de hoop, dat gij nog eens de smaad, die gij minder Ossietzky dan wel uzelf hebt aangedaan zult kunnen uitwissen.”⁹²

Hamsun houdt zijn verbeeldingswereld en de wereld om zich heen streng gescheiden, zo stelt Amy van Marken, wat er haast onoverkomelijk toe moet leiden dat hij zich steeds meer van de werkelijke wereld vervreemdt. Daarnaast neemt hij, evenals veel van zijn hoofdpersonages, maar al te graag de rol van ‘injustive collector’ op zich, wat Van Marken als volgt definieert: “Ze provoceren een afwijzing, keren zich dan vol verontwaardiging tegen degene die hen afwijst en gebruiken vervolgens agressie, trots en zelfbeklag als dekmantel voor het door hen zelf uitgelokte, masochistisch beleefde conflict.” Die rol van ‘injustive collector’ en zijn vervreemding die steeds extremer wordt zijn volgens Van Marken een psychologische verklaring voor Hamsuns politieke standpunten vlak voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog.⁹³

Tijdens, maar voornamelijk na de Tweede Wereldoorlog neemt de populariteit van Hamsun in Noorwegen en de rest van Europa af. De binnen- en buitenlandse verkoopcijfers zijn zeer ontmoedigend. Uitgever Harald Grieg probeert vlak voor Hamsuns tachtigste verjaardag de marktwaarde van zijn auteur weer enigszins te herstellen door oude artikelen van Hamsun, van voor de Tweede Wereldoorlog waarin zijn pro-Duitse houding al naar voren

---

⁹⁰ Ros, Martin (1994) p. 129.

⁹¹ Kolloen, Ingar Sletten (2009) p. 245-246.

⁹² S.n. (1936) *Carl von Ossietzky en de Vredes-Nobelprijs 1936. Een waardig protest tegen Knut Hamsun*, in: *De tribune: sociaal en democratische weekblad*, 2 maart 1936.

⁹³ Broomans, Petra en Janke Klok (2010) *Mijn vak werd mijn leven. Amy van Marken*. Groningen: Barkhuis. p. 71-72.

komt opnieuw uit te geven, om zo aan te tonen dat Hamsuns ideeën niet nieuw waren. Dit mocht echter niet baten en overal in Europa, behalve in Duitsland, nemen de verkoopcijfers flink af. De Nobelprijswinnaar heeft door zijn sympathieën met de Hitlers Duitsland zijn eigen marktwaarde flink aangetast.⁹⁴

1.3 Politieke uitlatingen en collaboratie

De eerste aanleidingen voor Knut Hamsuns collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog gaan ver terug. Specifieker gezegd, zijn anglofobie gaat ver terug. Hij groeit in armoede op in Hamarøy. Zijn ouders maken vaak de vergelijking met de situatie van een halve eeuw daarvoor ten tijde van het einde van de Napoleontische oorlogen. De winters waren toen net zo streng en ze konden niets van buitenaf verkrijgen doordat de Engelsen alle Noorse havens hadden geblokkeerd en zo de Noorse bevolking liet verhongeren. Daarnaast wordt er vaak op gewezen dat Engeland schuld heeft aan het feit dat Noorwegen in 1814 niet onafhankelijk is geworden. Door in zijn jeugd veel verhalen over Britse overheersing van de wereldhandel en de exploitatie van Noorwegen te hebben gehoord, associeert hij honger en beroving met Engeland.⁹⁵ In deze formatieve jaren ligt de basis van zijn haat jegens Engeland. De haat gaat zo diep dat hij met zijn eigen dochter Victoria breekt wanneer zij met een Engelsman trouwt.⁹⁶ De ironie dat hij zijn eigen dochter naar een Engelse koningin genoemd heeft lijkt hem overigens compleet te zijn ontgaan. Dr. Sten Sparre Nilson heeft grondig onderzoek gedaan naar de politieke ontwikkelingen van Hamsun en stelt dat Hamsuns anti-Britse houding een irrationeel karakter draagt en spreekt zelfs van ‘neurotische of gedeeltelijk psychopathisch gekleurde waanvoorstellingen’ die door het ontbreken van redelijke motieven zo hardnekkig zijn.⁹⁷ Hamsun verliest zich in zijn haat tegenover Engeland en was mede daardoor blind voor de slechte kanten van Hitlers Duitsland. Hij beschouwt, en bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog velen met hem, Engeland als een oude vervallen natie die met haar machtspositie de ontplooiing van het jonge Duitsland in de weg staat. Hij ziet de rivaliteit tussen beide landen als een consequentie van de wetten der natuur. Duitsland heeft een behoefte en daarmee het recht nieuw land te veroveren. Daarnaast verbinden oude bloedbanden Noorwegen en Duitsland en zorgen eeuwen van handel en culturele interactie ervoor dat de Noren volgens hem trouw moeten zijn aan de Duitsers.⁹⁸ Hamsun ziet Engeland

---

⁹⁴ Kolloen, Ingar Sletten (2009) p. 257.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 5-6.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 189.

⁹⁷ Marken, Amy van (1970) *Knut Hamsun en de vrouwenfiguren in zijn werk*. Proefschrift. Groningen. p. 55.

⁹⁸ Kolloen, Ingar Sletten (2009) p. 245.

als een gevaar voor Noorwegen en Duitsland als haar verlosser die Engeland op haar knieën zal krijgen.⁹⁹

Tegenover de gepassioneerde haat jegens Engeland staat Hamsuns intense liefde voor Duitsland. Al vanaf het begin van zijn schrijverscarrière heeft Duitsland hem erkend, iets wat hij nooit zal vergeten.¹⁰⁰ Daarnaast zorgt Duitsland, samen met Rusland, al vroeg in zijn carrière voor een groot deel van zijn inkomen.¹⁰¹ Over de loop van zijn schrijversloopbaan en met de politieke ontwikkelingen die in het land gaande zijn, wordt Hamsun steeds meer gezien als een soort profeet.¹⁰² Dit is natuurlijk niet voor niets: Hamsun staat voor een terugkeer naar de aarde, het boerenleven en een natuurlijke leefwijze en heeft daarnaast weinig sympathie voor de normen en waarden van de moderne maatschappij. Het is alsof hij gecreëerd is de Blut und Boden-ideologie van de nazi's te verkondigen en hij wordt daar dan ook veelvuldig voor misbruikt¹⁰³. Hamsun is een nazi omdat hij er veel dezelfde ideeën op na houdt. Voor hem telt maar een ding en dat is het eigen land, de eigen natie, het eigen erf.¹⁰⁴ Maar Hamsun is al een nazi voordat Hitler aan de macht komt, dat willen zeggen, hij staat al voor die anti-moderne maatschappij en de Blut und Boden-ideologie voordat Hitler die ideeën verkondigt. Hij gelooft daarnaast dat macht niet verdeeld dient te worden. Hij is nooit een voorstander van democratie geweest en heeft daar in zijn tijd in Amerika een afkeer van ontwikkeld. Ook heeft hij aan zijn tijd in Amerika een intense haat overgehouden aan het kapitalisme en modernisme die cultuurbederf met zich meebrengen. Aan de andere kant kan hij ook niet geloven in de solidariteit van een arbeidersklasse en welke vorm van socialisme dan ook. Hij verlangt naar een dictator.¹⁰⁵

Hamsun heeft zich één keer anti-semitistisch uitgelaten, wat volgens zijn biograaf Robert Ferguson het best uitgelegd kan worden aan de hand van zijn 'blinde en onvoorwaardelijke liefde' voor Duitsland en zijn zoektocht naar een weg terug naar de grote eenvoud.¹⁰⁶ Hamsun heeft geen reden anti-semitistisch te zijn.¹⁰⁷ Hamsun is geen voorstander van de Jodenvervolgingen, sterker nog daar zegt hij later niets van geweten te hebben. In de twee - door Duitsland gecensureerde - kranten die hij leest wordt er geen woord over gerept en wanneer hij er tijdens de onderzoeken door prof. Gabriel Langfelt mee wordt

---

⁹⁹ *Ibidem*, p. 152.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 89.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 135.

¹⁰² *Ibidem*, p. 198.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 244.

¹⁰⁴ Ros, Martin (1995) p. 128.

¹⁰⁵ Kolloen, Ingar Sletten (2009) p. 238.

¹⁰⁶ Ferguson, Robert (2010) p. 345.

¹⁰⁷ Kolloen, Ingar Sletten (2009) p. 252.

geconfronteerd zegt hij volgens zijn zoon Tore Hamsun: “‘Ja, dat van de Joden had hij wel achterwege kunnen laten,’ zei hij spontaan. ‘Evenals andere volken doet het ons alleen maar goed, een Joodse inslag te hebben.’”¹⁰⁸ Toch is Hamsun er meerdere keren tot zekere hoogte mee geconfronteerd. Zijn jongste dochter woont in Duitsland en in brieven die ze aan vrienden en dienstmeisjes op Nørholm schrijft bekritiseert ze Hitlers Duitsland, de vervolgingen van alternatieve denkers, Joden en andere groepen en verwerpt al het onnodige geweld waar ze getuige van is. Haar vader wil hier niets van weten. Ze moet Duitsland dankbaar zijn en mag enkel over positieve impressies naar haar vrienden en de dienstmeisjes schrijven.¹⁰⁹ Wanneer Hamsun hoort dat Egon Friedell bij de inval van Duitsland in Oostenrijk zelfmoord heeft gepleegd, roept hij uit dat hij naar hem toe had moeten komen. Later vraagt hij zich in een brief aan een vriend af of er geen persoonlijke motieven achter zijn zelfmoord hebben gezeten.¹¹⁰ Hamsun heeft duidelijk zijn ogen gesloten voor bepaalde ideeën van het nationaalsocialisme van Hitler en probeert de negatieve zaken voor zichzelf goed te praten. Wanneer hij zijn zoon Tore in Duitsland bezoekt, gaat hij op een geel bankje zitten waarop staat dat het alleen voor Joden is. Zijn zoon wijst hem erop en Hamsun roept meteen uit dat het onzin is.¹¹¹

Hamsun gelooft dat Noorwegen ‘een vooraanstaande plaats zou gaan innemen in de Germaanse wereldgemeenschap in wording’¹¹². Wanneer het Duitse leger Noorwegen en Denemarken binnenvalt op 9 april 1940 is Noorwegen dan ook niet in oorlog, zo laat Hamsun zijn landgenoten weten:

But are we at war with Germany? No?

Germany has taken over our defence. We are neutral.

We hear from various quarters that Germany is meeting Norwegian resistance. Some are saying that Norway is expecting help from England. Have we still learned nothing about England’s promises and guarantees of help?

The Norwegian people must come to their senses, while there is still time – before England brings the war to our country. ¹¹³

---

¹⁰⁸ Hamsun, Tore (1954) p. 413.

¹⁰⁹ Kolloen, Ingar Sletten (2009) p. 240.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 254-255.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 253.

¹¹² Hamsun, Knut (1978) p. 122.

¹¹³ Kolloen, Ingar Sletten (2009) p. 267.

Zijn geloof en vertrouwen in het nieuwe Duitsland is groot, verblindend zelfs. Wanneer men hem op de concentratiekampen van het Derde Rijk wijst, antwoordt hij dat als Duitsland het nodig acht concentratiekampen op te zetten, de wereld moet begrijpen dat het dan met een goede reden is. Bovendien, de concentratiekampen zijn volgens hem een Engelse uitvinding.¹¹⁴ Dat de grote schrijver niet doorheeft dat het laatste argument een drogreden is, gezien het feit dat iets kwaads als concentratiekampen uitgevonden is door de Engelsen het niet goed praat dat het door de Duitsers ingezet wordt, laat misschien wel zien hoe ver hij in zijn eigen geloof is verdronken. Hij probeert zaken goed te praten, voor zichzelf meer dan voor wie dan ook, die niet goed te praten zijn. Hij gelooft er heilig in dat het heropbouwen van de Duitse staat een enorme opoffering vereist. Het gaat immers om het heropvoeden van een gemeenschap bestaande uit 66 miljoen mensen.¹¹⁵ De hardhandige aanpak van Hitler is in het gemeenschappelijk belang en daarmee acceptabel. Waarom het nieuwe Duitsland bekritiseerd wordt op zijn ‘ietwat harde aanpak’ van degenen die het proces proberen te saboteren begrijpt Hamsun niet.¹¹⁶ In een van de veertien pro-Duitsland artikelen die Hamsun voor en tijdens de oorlog heeft geschreven roept hij zijn landgenoten op zich niet te verzetten tegen de Duitsers, hun wapens neer te gooien en naar huis terug te keren.¹¹⁷ Ondertussen staan steeds meer veroordeelde Nooren de dood te wachten. Hun naasten schrijven naar Nørholm, smekend om hulp van de invloedrijke Hamsun. De schrijver heeft talloze telegrammen verstuurd, maar zijn inzet heeft zelden resultaat. De bron van al dit zinloze kwaad is in zijn ogen de Reichkommissar van Noorwegen, Josef Terboven. Tijdens een ontmoeting is zijn wantrouwen in deze man nog eens versterkt. Hamsun zit nog maar net wanneer een fotograaf de kamer binnenkomt stormen om het bezoek van de grote auteur bij Reichkommissar Terboven vast te leggen, tot groot ongenoegen van Hamsun. Het bezoek is een zorgvuldig geplande propagandatruc. Terboven is teleurgesteld in Hamsun. De schrijver komt met genadeverzoeken terwijl Terboven uit de verhalen over de schrijver heeft opgemaakt dat Hamsun sterk en compromisloos is in zijn houding tegenover alle vijanden van het Derde Rijk.¹¹⁸ Hamsun is vaker middelpunt geweest van propagandadoeleinden van de Noorse en Duitse nazi's. Een van de bekendste feiten over Hamsuns leven is daar uit voortgekomen: het bezoek aan Hitler op 26 juni 1943. Het is, anders dan vaak gedacht, niet Hamsuns eigen idee geweest de Führer te bezoeken. Noorse partijleiders hebben het plan in werking gesteld om

---

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 242.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 241.

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 242.

¹¹⁷ *Ibidem*, p. 268.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 271-272.

via Hamsun toegang tot Hitler te verkrijgen. De vierentachtigjarige schrijver laat dit gebeuren; hij heeft immers genoeg met Hitler te bespreken.¹¹⁹

Voorafgaand aan de ontmoeting met Hitler is Hamsun al op bezoek geweest bij Joseph Goebbels. De heren maken een grote indruk op elkaar en wanneer Goebbels, die Hamsun een van werelds grootste schrijvers noemt, te horen krijgt dat Hamsuns verzameld werk in Scandinavië niet meer gelezen wordt, besluit hij ter plekke dat het verzameld werk in een oplage van 100.000 exemplaren te herdrukken. Hamsun bedankt voor dit aanbod, gezien het grote papiertekort in Duitsland.¹²⁰ Eenmaal terug in Noorwegen besluit Hamsun Goebbels zijn Nobelprijzemedaille te schenken als dank voor zijn inzet voor een nieuw Europa en begint hij zijn naderende (nog niet bevestigde) ontmoeting met Hitler voor te bereiden.¹²¹

Uiteindelijk vindt de ontmoeting op 26 juni 1943 plaats. Hitler, die het gesprek op het schrijverschap wil houden, komt er snel achter dat de drieëntachtigjarige schrijver komt om over politiek te praten. Hamsun komt zijn beklag doen over Terbovens wrede regime en de toekomst van Noorwegen; een natie die volgens Terboven in de toekomst niet meer zou bestaan.¹²² Het gesprek gaat moeizaam met een stokdove koppige Hamsun, een tolk die niet enkel Hamsuns woorden vertaald maar ook zijn eigen ideeën over de politiek in Noorwegen naar voren brengt. Als Hitler doorkrijgt dat de tolk veel langer aan het woord is dan Hamsun is geweest, krijgt de tolk op het hart gedrukt dat niet meer te doen. Hitler is het niet gewend zo respectloos toegesproken te worden als de oude Hamsun dat doet. Het komt zelfs op een punt dat Hamsun Hitler midden in een monoloog onderbreekt: “The Reichkommissar’s methods do not suit our country, his Prussian ways are intolerable. And then all the executions. We can’t take any more!”.¹²³ De tolk heeft de laatste zin niet durven te vertalen en dat is waarschijnlijk maar goed, ook aangezien het hint naar opstandigheid. Hitlers volgende monoloog wordt wederom door Hamsun onderbroken, stellend dat Terboven geen onafhankelijk Noorwegen voor ogen heeft en dringt er op aan dat Terboven teruggefloten wordt. De schrijver barst vervolgens in tranen uit, omdat Terboven volgens hem meer kapot maakt dan Hitler ooit kan bouwen. Wederom vertaalt de tolk de schrijver niet, eveneens als

---

¹¹⁹ Marken, Amy van (1980) p. 84.

¹²⁰ Kolloen, Ingar Sletten (2009) p. 278.

¹²¹ *Ibidem*, p. 279.

¹²² Ferguson, Robert (2010) p. 283.

¹²³ *Ibidem*, p. 284. Kolloen heeft de citaten uit bronnen die zich gebaseerd hebben op de noties van Hitlers tolk Ernst Züchner, die tijdens de ontmoeting van Hitler en Hamsun aanwezig was [maar door Hitler weggestuurd is en achter een gordijn toch meegeluisterd heeft en noties heeft gemaakt], en die in 1945 tijdens het proces tegen Hamsun naar het Noorse gerechtshof is gestuurd. Die bronnen zijn: Christa Schroeders *Er war mein Chef*; Sverre Hartmanns interview met Egil Holmboe [de tweede tolk die bij het bezoek aanwezig was en waar hierboven over gesproken wordt] in *Aftenposten* op 21-10-1978; Otto Dietrich, *12 Jahre mit Hitler*; uittreksels uit *Segelfoss Tidende*, januari – maart 1958.

hij Hamsuns uitbarsting dat ze tegen een muur aan het praten zijn niet vertaalt. Maar Hamsuns lichaamstaal zegt genoeg. Uiteindelijk weet hij nog wel te verwoorden wat aan de basis van zijn zorg ligt: “We believe in the Führer, but his will is being corrupted.”¹²⁴ Die illusie ligt aan de basis van Hamsuns blindheid voor wat er werkelijk aan de hand is. De ontmoeting eindigt met Hitler die tegen Hamsun schreeuwt dat hij er allemaal niets van begrijpt en boos wegstormt. Als Hamsun weg is schreeuwt hij naar zijn personeel dat hij nooit meer zo iemand wil ontvangen.¹²⁵

De ontmoeting wordt door Hamsun als een grote mislukking gezien. Hij is verre van geïmponeerd door Hitlers verschijning en vindt dat hij een vulgaire indruk maakt.¹²⁶ Het beeld van het kleine mannetje dat zich ergert omdat hij niet aan het woord komt strookt totaal niet met het beeld van de grote, charismatische leider die hij voor ogen had.¹²⁷ Ondanks dat hij amper iets heeft verstaan van wat de Führer (en de tolk) heeft gezegd, begrijpt hij dat zijn bezoek geen enkel resultaat heeft gehad.¹²⁸ Tegenover de ontgoocheling staat, volgens zoon Tore, voor Hamsun de troost dat Hitler en het systeem vergankelijk zijn.¹²⁹ Toch verschijnt er op 7 mei 1945 een in memoriam van Hamsun in *Aftenposten*, het laatste nummer dat voor de Duitse capitulatie in Noorwegen verschijnt, waarin hij Hitler herdenkt:

I am not worthy to speak Hitler's praises. Nor do his life and deeds invite sentimental outpourings. He was a warrior, a warrior for all mankind and a preacher of the gospel of rights for all nations. He was a reformer of the highest rank, and it was his fate to live in a time of unparalleled brutality, which ultimately felled him. Thus might any ordinary Western European look upon Adolf Hitler. While we, his closest supporters, bow our heads at his death.¹³⁰

“Een ridderlijkheid tegenover een gevallen grootheid”¹³¹, zo legt Hamsun het uit aan zijn zoon Tore. In *Knut Hamsun, mijn vader* stelt Tore dat zijn vader met deze in memoriam de wereld, ‘die zo arm aan edelmoedigheid en ridderlijkheid was geworden’, toont dat hij op het moment van nederlaag niet in zijn schulp kruipt maar tot aan het eind voor zijn handelingen

---

¹²⁴ *Ibidem*, p. 286.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 286-287.

¹²⁶ Hamsun, Tore (1954) p. 400.

¹²⁷ Ros, Martin (1995) p. 123.

¹²⁸ Hamsun, Tore (1954) p. 400.

¹²⁹ *Ibidem*, p. 400.

¹³⁰ Ferguson, Robert (2010) p. 293.

¹³¹ Hamsun, Tore (1954) p. 401.

instaat, ondanks dat daar straffen aan verbonden kunnen zijn.¹³² Tore trekt daarmee de aandacht weg van de inhoud van de advertentie en legt de focus op de ‘ridderlijkheid’ die er mee verbonden is. Echter, het is sterk te betwijfelen of Hamsun, die zijn woorden zoals altijd zorgvuldig koos, de nadruk wilde leggen op zijn moed de tekst te publiceren, in plaats van op de inhoud ervan. Hamsun gelooft in een heroïsche individualiteit, ziet zichzelf als een uitzonderlijk individu en gelooft dat er naast privileges ook verplichtingen bij komen kijken. Dat zal dan ook zeker bijgedragen hebben aan het feit dat Hamsun zich zo openlijk een van Hitlers trouwste volgelingen noemt. Maar daarnaast is zijn geloof in een groot Duitsland dat Europa zal leiden niet minder geworden na de ondergang van het Derde Rijk. In de advertentie bedankt hij Hitler waar hij voor stond en dat hij zijn doel bijna bereikt had.¹³³

Het is opvallend dat het bezoek aan Hitler nog altijd wordt ingezet om aan te tonen dat Hamsun echt een nazi was, terwijl het juist het moment is dat het toch vooral pijnlijk duidelijk werd dat het Noorse sociaalnationalisme botst met Hitlers pangermanisme. Daarnaast is het opvallend dat dit zo bekend is geworden terwijl het feit dat Hamsun om zijn politieke uitlatingen tijdens de Eerste Wereldoorlog als eerste auteur de Nobelprijs voor de literatuur voor één werk in plaats van voor een heel oeuvre uitgereikt krijgt zelden genoemd wordt. Al in 1919, wanneer Hamsun voor de tweede keer genomineerd is voor de Nobelprijs voor de literatuur, staat het Nobelcomité voor de moeilijke vraag of ze Hamsuns werk los kunnen zien van zijn politieke standpunten. De eerste wereldoorlog is net achter de rug en Hamsun heeft zijn overtuiging dat Duitsland de oorlog van Engeland zou winnen niet onder stoelen of banken gestoken. Daarnaast is *Hoe het groeide* een baanbrekend boek, maar *Mysteriën* wordt door leden van het Nobelcomité als een onnodig wreed boek gezien.¹³⁴ De vraag of de auteur en zijn opvattingen gescheiden kan worden van zijn werk komt in 1920 wederom naar voren. Het is al vaker gebeurd dat grote literaire figuren niet genomineerd of gediskwalificeerd worden op grond van hun politieke overtuiging.¹³⁵ Toch zijn de leden van de commissie van mening dat ze niet om Hamsuns literaire waarde heen kunnen. Tot 1920 is de Nobelprijs voor de Literatuur altijd voor de totale oeuvres van auteurs toegekend en bij enkele uitzonderingen was de focus gelegd op een deel van het oeuvre. Na het grondig herlezen van de statuten wijst Haral Hjärne, de voorzitter van de commissie, de Academie erop dat er in het testament van Alfred Nobel staat dat de winnaar voor de Nobelprijs voor de literatuur gekozen moet worden uit diegenen die dat jaar van het grootste belang zijn geweest voor de mensheid. In de regels

---

¹³² *Ibidem*, p. 401.

¹³³ Kolloen, Ingar Sletten (2009) p. 293.

¹³⁴ *Ibidem*, p. 169.

¹³⁵ *Ibidem*, p. 176.

staat dus niet dat de prijs niet voor één werk toegekend mag worden. *Hoe het groeide* is baanbrekend en voldoet volgens het Nobelcomité aan de criteria. Ondanks dat het boek drie jaar eerder is verschenen is de keuze, na het herlezen van de statuten, voor de commissie duidelijk: Knut Hamsun wint in 1920 de Nobelprijs voor de literatuur voor zijn roman *Hoe het groeide*.¹³⁶ De controverse rondom de auteur is dus al veel eerder een probleem geweest dan vaak wordt gedacht. Door de regels nog eens nauwkeurig door te nemen manoeuvreert het Nobelcomité zich om de controverse heen en wordt Hamsun internationaal nog bekender dan hij al is; op dat moment nog puur om zijn literaire kwaliteiten.

1.4 Het proces

De collaboratie van Knut Hamsun met het Derde Rijk bestaat concreet uit veertien pro-Duitse artikelen die hij heeft geschreven. Hamsun heeft Hitlers Duitsland met zijn pen verdedigd.¹³⁷ In het autobiografische *Langs overwoekerde paden* is Hamsuns verdediging uit het proces, dat na de oorlog tegen hem aangespannen is, opgenomen. Over de artikelen zegt hij het volgende:

Wat me uiteindelijk de nek zal breken –werkelijk de nek zal breken – zijn mijn artikelen in de krant. Iets anders kan me niet aangewreven worden. Wat dat aangaat kan ik me duidelijk en helder verantwoorden. Ik heb niemand aangegeven, niet deelgenomen aan vergaderingen, ben zelfs niet betrokken geweest bij de zwarte handel.¹³⁸

[...] En wat ik schreef was niet fout. Het was niet fout toen ik het schreef. Het was goed. Wat ik schreef was goed. Ik zal het uitleggen. Wat schreef ik? Ik schreef om te voorkomen dat de Noorse jeugd en de Noorse mannen zich tegenover de bezettingsmacht dom en uitdagend zouden gedragen, wat tot niets zou leiden, alleen tot hun eigen ondergang en dood. Dat schreef en varieerde ik op velerlei manieren.¹³⁹

[...] Of mijn telegrammen iets hebben uitgehaald weet ik niet, net zomin of ik weet of mijn stukjes in de krant mijn landgenoten ergens van afschrikt hebben zoals mijn bedoeling was.¹⁴⁰

---

¹³⁶ *Ibidem*, p. 177.

¹³⁷ *Ibidem*, p. 247.

¹³⁸ Hamsun, Knut (1978) p. 122.

¹³⁹ *Ibidem*, p. 124.

¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 125.

Hamsun heeft jongemannen nooit opgeroepen zich te melden voor het oostfront. Hij heeft niemand aangegeven.¹⁴¹ Hij heeft nooit over iets anders geschreven dan zijn geloof in een groot en machtig Duitsland als leider van een nieuw Europa. Dit werd gevoed door zijn anglofobie.¹⁴² Na de oorlog geeft hij tijdens een verhoor aan dat hij jarenlang een geïsoleerd bestaan leidde. Tot op zekere hoogte is dat waar. De informatie die hij tijdens de oorlog van zijn familie krijgt is beperkt en eenzijdig. Daarnaast wordt hij door hen als een oude, lastige, dove man gezien waardoor ze weinig met hem communiceren.¹⁴³ De twee kranten die hij tot zijn beschikking heeft zijn *Aftenposten* en *Fritt Folk*; beide onder controle van de Duitsers. Maar hij zegt tijdens het verhoor ook geen brieven te hebben gekregen, geen hints; hij heeft vrienden aan beide zijden maar niemand heeft hem gewaarschuwd dat wat hij zei fout was en niemand vertelde hem wat er daadwerkelijk aan de hand was. Hij leidt een eenzaam en van de wereld afgescheiden bestaan. Echter, er zijn vele foto's van Hamsun die tijdens de oorlog reizen maakt; op een boot, in een vliegtuig, in een auto, in een Duitse onderzeeër. En al de anonieme brieven die hij ontvangen heeft waarin men zijn visies met ontzetting afkeurt en waarin ze zeggen zijn boeken te verbranden, lijkt hij ook vergeten te zijn. Vrienden, burens, kennissen en onbekenden hebben zich uitgesproken over hun tegenovergestelde positie wat betreft zijn uitlatingen over de oorlog.¹⁴⁴ Van alle moorden en martelingen zegt hij niets geweten te hebben, terwijl hij persoonlijk bij Hitler zijn beklag deed over het wrede regime van Terboven en vele genadeverzoeken stuurde naar vooraanstaande Duitse en Noorse nazi's. Tijdens dit verhoor blijkt voor het eerst dat de oude schrijver nergens spijt van heeft en ervan overtuigd is dat hij zijn land op de best mogelijke manier heeft gediend. Aanwezig bij dit verhoor is Max Tau. Hij moet een enorme tweestrijd voelen. Hij heeft zijn leven aan Hamsun te danken; Hamsun voorkwam zijn executie, maar tijdens dit verhoor maakt zijn redder duidelijk dat hij geen berouw voelt, terwijl hij er zo ver naast heeft gezeten.¹⁴⁵

Op 14 juni 1945 wordt Hamsun, na enkele weken huisarrest, opgepakt en naar een ziekenhuis in Grimstad gebracht.¹⁴⁶ Gelijk vanaf het moment dat de oorlog voorbij is probeert men verklaringen te zoeken voor de collaboratie van Hamsun. De kranten wijzen op zijn hoge leeftijd en mogelijke seniliteit. De drie hersenbloedingen die hij tijdens de oorlog had worden erbij gehaald als mogelijke oorzaak.¹⁴⁷ Een ander excuus is dat Hamsun werd gemanipuleerd

---

¹⁴¹ Ros, Martin (1995) p. 128.

¹⁴² Kolloen, Ingar Sletten (2009) p. 300.

¹⁴³ Marken, Amy van (1980) p. 85.

¹⁴⁴ Kolloen, Ingar Sletten (2009) p. 320.

¹⁴⁵ *Ibidem*, p. 321.

¹⁴⁶ Marken, Amy van (1977) p. 37.

¹⁴⁷ Kolloen, Ingar Sletten (2009) p. 299.

en gebruikt door mensen in zijn omgeving, niet op de laatste plaats door zijn vrouw Marie.¹⁴⁸ Zij heeft tijdens de oorlog een tournee door Duitsland gemaakt over Duitslands vriend en profeet: Knut Hamsun.¹⁴⁹ En wanneer zij thuis in Noorwegen was heeft ze voortdurend Duitse officieren en plaatselijke partijleiders op bezoek gehad.¹⁵⁰ Na de oorlog wordt zij opgepakt en pas op 19 augustus 1948 weer vrijgelaten uit de gevangenis.¹⁵¹ Haar boete van 150.000 kronen komt op Hamsuns schouders te liggen.¹⁵² Marie wordt veroordeeld voor haar lidmaatschap van de Noorse nationaalsocialistische partij en om voor haar omvangrijke propaganda voor Hitlers Duitsland.¹⁵³ Ondanks dat haar man van dezelfde zaken wordt beschuldigd ligt het ‘geval Hamsun’ een stuk ingewikkelder. Hij was voor de oorlog immers zeer geliefd in Noorwegen en alleen Hendrik Ibsen heeft het land internationaal meer bekendheid bezorgd.¹⁵⁴ De Noorse politici weten dan ook niet goed hoe ze met zijn zaak om moeten gaan en daar komt nog eens bij dat de hele wereld meekijkt. Zijn grote symbolische waarde als Nobelprijswinnaar staat nog altijd overeind en daarnaast is geen van de aangeklaagden zo oud als Hamsun, wat maakt dat de rechtbank in een moeilijke positie zit. De openbaar aanklager vraagt om een medisch onderzoek naar Hamsun in het ziekenhuis van Grimstad. De arts geeft aan dat de gezondheid van de oude schrijver in normale toestand verkeert gezien zijn leeftijd en de omstandigheden. De openbaar aanklager vraagt daarop om verder onderzoek naar Hamsuns mentale gesteldheid. De conclusie van de arts is dat Hamsun nooit krankzinnig is geweest of last heeft gehad van een verminderd geestelijk vermogen; er is dan ook geen reden voor een psychiatrisch onderzoek. Dit ondubbelzinnige advies van deze ervaren arts is niet wat de autoriteiten willen horen.¹⁵⁵ Na een maand in een verzorgingstehuis gezeten te hebben wordt hij onder politie-escorte overgebracht naar een psychiatrische kliniek voor een onderzoek. Er zijn aanwijzingen dat de diagnose vooraf is bepaald.¹⁵⁶ De hoogleraar psychiatrie die Hamsun onderzoekt, professor Gabriel Langfeldt, moet tot de conclusie komen dat de schrijver ontoerekeningsvatbaar is en gaat op een wat Amy van Marken ‘stompzinnige en inhumane wijze’ noemt te werk.¹⁵⁷ De uiteindelijke slotverklaring:

---

¹⁴⁸ *Ibidem*, p. 310.

¹⁴⁹ *Ibidem*, p. 260.

¹⁵⁰ Marken, Amy van (1980) p. 85.

¹⁵¹ Kolloen, Ingar Sletten (2009) p. 334.

¹⁵² *Ibidem*, p. 331.

¹⁵³ *Ibidem*, p. 316.

¹⁵⁴ *Ibidem*, p. 299.

¹⁵⁵ *Ibidem*, p. 301.

¹⁵⁶ *Ibidem*, p. 338.

¹⁵⁷ Marken, Amy van (1980) p. 86.

1. Wij beschouwen Knut Hamsun niet als geestesziek en nemen niet aan dat hij in de tijdspanne, waarin hij de hem ten laste gelegde handelingen heeft begaan, geestesziek geweest is.
2. Wij beschouwen hem als een persoon, wiens geestelijke vermogens duurzaam verzwakt zijn, nemen echter niet aan dat een onmiddellijk gevaar voor herhaling van strafbare handelingen bestaat.¹⁵⁸

In *Langs overwoekerde paden* reageert hij als volgt op het oordeel: “[...] mijn psychische vermogens waren blijvend verminderd. Helaas ja. Ze waren behoorlijk verminderd door mijn verblijf in de Psychiatrische kliniek.”¹⁵⁹ Met dit boek bewijst hij dat het oordeel onjuist is. Het boek verschijnt pas in 1949 doordat Hamsuns uitgever het boek in eerste instantie niet uit wil geven. Een van zijn eisen is dat Hamsun de passages over Langfeldt zou inkorten, afzwakken en zijn naam niet zou noemen.¹⁶⁰ Uiteindelijk wint Hamsun de strijd en verschijnt het boek mét de passages in de psychiatrische kliniek en de naam Langfeldt. De professor die de auteur verminderd psychisch vermogen heeft toegeschreven, realiseert zich dat hij zich moet verantwoorden en laat een verklaring in de krant publiceren. Hij stelt dat in de forensische psychiatrie de term ‘permanent’ niet ‘voor altijd’ of ‘onveranderlijk’ betekent. Dat de schrijver, die meerdere hersenbloedingen heeft gehad, na al die jaren alsnog geheel hersteld is en de situatie zelfs zo verbeterd is dat hij een boek heeft weten te schrijven verbaast hem niet.¹⁶¹ Helaas realiseert Langfeldt zich niet dat Hamsun het boek begonnen is op de dag dat hij gearresteerd is en naar het ziekenhuis overgebracht is, maanden voordat de professor zijn onderzoek naar Hamsuns psychisch vermogen begint. Met deze verklaring bevestigt hij onbedoeld wat iedereen al dacht: iemand met verminderd psychische vermogens kan niet een dergelijk boek schrijven en het oordeel van Langfeldt is dan ook onjuist. Maar dit alles komt pas jaren later; in 1949. Het geforceerde oordeel dat Hamsuns psychisch vermogen blijvend is verminderd zorgt ervoor dat hij van strafvervolging ontslagen wordt, tot zijn eigen grote frustratie. Hij wil via strafvervolging de verantwoordelijkheid van zijn daden op zich willen nemen. Dit wordt hem nu ontnomen. Op zijn eigen aandringen wordt er vervolgens een civiele procedure gestart.¹⁶² De kern van dit proces draait om de vraag of Hamsun al dan niet

---

¹⁵⁸ Hamsun, Tore (1954) p. 433-434.

¹⁵⁹ Hamsun, Knut (1978) p. 52.

¹⁶⁰ Kolloen, Ingar Sletten (2009) p. 334.

¹⁶¹ *Ibidem*, p. 337.

¹⁶² *Ibidem*, p. 312.

lid van de NS partij is geweest. Hij vecht dit samen met zijn advocate Sigrid Stay aan.¹⁶³ Het bewijs komt neer op lidkaarten, een ingevulde vragenlijst die onderdeel was van het proces om lid te worden van de partij en Hamsuns artikel ‘Waarom ik lid ben van de NS’. Martin Ros wijst in ‘De martelgang van Knut Hamsun’ op de magere inhoud van dit artikel. Dat de titel een vrijmoedige conclusie is van redacteurs die met Hamsuns tekst geknoeid hebben ofwel hem zeer vrij geciteerd hebben lijkt zeer waarschijnlijk.¹⁶⁴ Een ander bewijsstuk van Hamsuns lidmaatschap van de NS partij zijn de foto’s waarop hij te zien is met een NS speldje op zijn jasje. In het verslag van Langfeldt is daarover het volgende te lezen:

Langfeldt: “Geeft U hier a.u.b. een verklaring van de omstandigheden waarbij U een N.S.-teken hebt gedragen. Hebt U ooit een aanvraag gedaan om lid van de partij te worden?”

Hamsun: “Dat ging als volgt. Een zekere Sjur Fuhr stak een speldje op mijn jas en een ander, zekere Knath uit Arendal, stuurde mij een formulier, dat ik moest invullen en terugzenden. Ik heb het nooit ingevuld en nooit teruggezonden. Nooit heb ik een aanvraag gedaan om lid te worden van de N.S. en nooit heb ik een bijdrage betaald. Ik ben er tussen geraakt omdat mijn huis midden op de weg ligt, ik werd om zo te zeggen mee opgeveegd [...]”¹⁶⁵

De beroepsrechter acht Hamsuns lidmaatschap niet bewezen, maar de twee lekenrechters en het Opperste Gerechtshof achten het bewijs wel geleverd.¹⁶⁶ Zelfs een verklaring van de kantoormanager van de NS partij, waarin hij aangeeft dat er vier stadia doorlopen moesten worden om lid te worden van de NS, maar dat er van Hamsuns zaak maar een document bestaat en hij dus geen lid geweest is, verandert niets aan het oordeel van de rechtbank.¹⁶⁷ Stray wordt verteld dat de som van de afzonderlijke delen zorgde voor de veroordeling.¹⁶⁸ Dertig jaar later acht Stray die uitspraak nog steeds onjuist.¹⁶⁹ Hamsun moet een boete van 325.000 kronen betalen aan de staat. Iedereen die lid is geweest van de Noorse nationaalsocialistische partij wordt een geldboete opgelegd; al die boetes samen moeten de

---

¹⁶³ Marken, Amy van (1980) p. 87.

¹⁶⁴ Ros, Martin (1995) p. 132.

¹⁶⁵ Hamsun, Tore (1954) p. 427.

¹⁶⁶ Marken, Amy van (1980) p. 87.

¹⁶⁷ Kolloen, Ingar Sletten (2009) p. 326.

¹⁶⁸ *Ibidem*, p. 327.

¹⁶⁹ Marken, Amy van (1980) p. 88.

totale schade van de oorlog dekken. Deze wet wordt in 1945 aangevochten door vooraanstaande juristen, daar zij hem als ongrondwettelijk beschouwen.¹⁷⁰

Na de oorlog krijgt Hamsun de vrije pers onder ogen. Dan begrijpt hij pas hoe fout hij is geweest. En dit geeft hij openlijk toe, onder andere tegenover de psychiater:

Langfeldt: “Als U op 9 april 1940 had geweten, wat U nu weet – onder andere dat de Duitsers uw landgenoten in massa gefolterd en gedood hebben en dat zij overal, waar ze kwamen, een geestelijke tyrannie hebben uitgeoefend, zou U dan zo geschreven hebben als U in 1940 deed?”

Hamsun: “Dat is een veronderstelde situatie, en zij zou natuurlijk mijn standpunt ten opzichte van de Duitsers hebben gewijzigd. Ik had mij achter de Duitse N.S. gesteld – die trouwens maar een klein deel van het Duitse volk uitmaakt en thans dus volkomen is ontmaskerd. Daar zou ik dan niets mee [ED] te maken hebben gehad. [...] Schrijven zoals in 1940? Ik heb een persoonlijke liefhebberijen meer. Als ik mijn land het best kon dienen door stil te zwijgen, dan zou er hoegenaamd geen woord meer uit mijn pen komen.”¹⁷¹

Hij heeft zich vergist in Hitlers Duitsland. Maar hij blijft er bij dat wat hij geschreven heeft niet fout is; het was niet fout toen hij het schreef in het bezette Noorwegen. Hij gelooft dat hij zijn land op de best mogelijke manier diende en ziet zichzelf dan ook niet als een landverrader.¹⁷² Daarnaast is er aan zijn geloof in een groot en machtig Duitsland niets veranderd¹⁷³; daar hint hij in de bovenste verklaring ook naar wanneer hij aangeeft dat de NS maar een klein deel van het Duitse volk uitmaakte en dat die groep ontmaskerd is. Hij stelt in zijn verdedigingsrede dat hij in vrede met zichzelf leeft en een zeer goed geweten heeft.¹⁷⁴ Hamsun manoeuvreert zich in eenzelfde positie als waar hij zich in had bevonden toen hij *Honger* schreef: miskend, eenzaam en geïsoleerd.¹⁷⁵ Wederom neemt hij de rol van ‘injuste collector’ op zich door zijn zelf uitgelokte afwijzing. Hij voelt zich in de steek gelaten en verraden door zijn land dat hem, onterecht in zijn ogen, een landverrader noemt en door zijn vrouw Marie die zich tijdens een schokkende ondervraging door professor Langfeldt zeer

---

¹⁷⁰ *Ibidem*, p. 87.

¹⁷¹ Hamsun, Tore (1954) p. 428.

¹⁷² Hamsun, Knut (1978) p. 124, 125.

¹⁷³ Kolloen, Ingar Sletten (2009) p. 293.

¹⁷⁴ Hamsun, Knut (1978) p. 126.

¹⁷⁵ Marken, Amy van (1977) p. 39.

openlijk over hun relatie had uitgelaten.¹⁷⁶ In deze afwijzingspositie begint hij de vernederingen die hij voor en tijdens het proces doorstaan heeft op te schrijven, net als hij gedaan heeft bij *Honger*.¹⁷⁷ Hij eindigt de literaire carrière waarmee zijn succes begonnen is; teruggekeerd tot zijn uitgangspunt, in een outcast positie, weet hij van zijn afwijzingspositie gebruik te maken en het tot een literair werk te verwerken.

Een prominente Deense criticus, schrijver en Hamsun-expert, Jørgen Bukdahl, presenteert in het Deense nieuwsblad *Politiken* al in 1936 het probleem rondom Hamsun: de auteur die een boek als *De cirkel gesloten* kan schrijven, staat helemaal los van de man die Hitler en het nazisme steunt. Zijn werk draagt het tegenovergestelde van het nazisme uit, geboren uit een revolutionaire individualiteit en anarchisme en is een protest tegen het communisme en het nazisme.¹⁷⁸ In haar verschillende werken over Hamsun wijst Van Marken erop dat Hamsun in zijn literaire werk ‘een wereld heeft geschapen die een mozaïk van menselijke waardebegrippen uitdrukt, die hun totaliteit niet in overeenstemming zijn te brengen met wat we onder nazistische of fascistische, resp. prafascistische ideologieën verstaan.’¹⁷⁹ De grote tegenstelling tussen Hamsuns werk en zijn politieke opvattingen is wat zij ‘het raadsel van Hamsun’ noemt.¹⁸⁰ In haar artikel ‘Het onschuldige genie?’ in het literair tijdschrift *Maatstaf* citeert Van Marken de Noorse auteur Odd Eidem, een citaat waarin hij treffend weet te vatten hoe we Hamsun dienen te begrijpen: ‘Hij bezat abnormaal veel facetten en al die duizenden facetten heeft hij laten fonkelen. Hij was in staat alles, wat dan ook, met glans te verdedigen en alles, wat dan ook, met evenveel glans te vernietigen, in de eerste plaats zichzelf. Onder andere daarom noemt men hem een genie.’¹⁸¹

---

¹⁷⁶ *Ibidem*, p. 38.

¹⁷⁷ Kolloen, Ingar Sletten (2009) p. 302.

¹⁷⁸ *Ibidem*, p. 247.

¹⁷⁹ Marken, Amy van (1980) p. 83.

¹⁸⁰ Broomans, Petra en Janke Klok (2010) p. 73.

¹⁸¹ Marken, Amy van (1980) p 89.

2. Knut Hamsun in de Nederlandse receptie van voor en tijdens de Tweede

Wereldoorlog

Vaak ben je óf een commerciële schrijver die het literaire veld economisch domineert, óf ben je een schrijver wiens doel waardering en literaire erkenning (symbolisch kapitaal) is: de autonome schrijver. Dit stelt socioloog Pierre Bourdieu in zijn veldtheorie (1993).¹⁸² Meestal wanneer een boek een bestseller is, heeft het weinig literaire erkenning. Sinds het postmodernisme vervagen de grenzen tussen hoge en lage cultuur echter steeds meer en zijn er vaker uitzonderingen op deze regel. Voor de Tweede Wereldoorlog krijgt Knut Hamsun met de Nobelprijs voor de literatuur op zak de grootste literaire erkenning die er mogelijk is. Zijn symbolisch kapitaal is daarmee zeer groot. Maar ook economisch gaat het hem voor de wind; wanneer hij de Nobelprijs in ontvangst neemt hebben de Noren al twee miljoen exemplaren van zijn boeken gekocht.¹⁸³ Schrijvers, boekhandels, uitgeverijen en literaire critici proberen allemaal een plaats in het literaire veld te veroveren. Om dit te bereiken, en te waarborgen, dienen ze ofwel economisch kapitaal ofwel symbolisch kapitaal of beide te verwerven.¹⁸⁴ Met zijn symbolisch kapitaal (zijn Nobelprijs voor de literatuur en wereldwijde roem) en economisch kapitaal (de omvangrijke productie van zijn boeken in Noorwegen (en daarbuiten)) staat Hamsun voor de Tweede Wereldoorlog in 1939 uitbrekt bovenaan het literaire veld in Noorwegen. Maar zoals we eerder hebben gezien, nam die populariteit na de oorlog flink af door zijn collaboratie. Hoe hoger iemand in aanzien staat, hoe harder hij kan vallen. Een onbekend schrijver zonder symbolisch of economisch kapitaal zou weinig te vrezen hebben. Maar het ging om de grote Hamsun en schaamte, boosheid en teleurstelling was voelbaar in Noorwegen. En niet alleen in Noorwegen, maar ook daarbuiten moet zijn imago een deuk opgelopen hebben. Daarom acht ik het belangrijk in dit hoofdstuk Hamsuns positie in het Nederlandse literaire veld van voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog te bespreken. Welke invloed hadden de politieke standpunten van Hamsun op de Nederlandse receptie van na 1944? Om die vraag te kunnen beantwoorden zal ik eerst proberen te schetsen hoe groot het symbolische en/of economische kapitaal van Hamsun in Nederland was vóór de oorlog en in hoeverre dit verandert gedurende de oorlog. Heeft een veranderd kapitaal te maken met zijn politieke uitlatingen? In dit tweede hoofdstuk zal dus in eerste instantie

---

¹⁸² Bourdieu, P. (1993) 'The field of cultural production, or: the economic world reversed', in: *The field of cultural production*, Cambridge, p. 29-73.

¹⁸³ Pol, Dick van de (1976) 'Zuivere bossen en verdorven steden: Vergeten geschriften', in: *NRC Handelsblad*. 29-10-1976.

¹⁸⁴ Bourdieu, P. (1993) p. 29-73.

gepoogd worden een goed beeld te schetsen van Hamsuns positie en status in het Nederlandse literaire veld vanaf zijn debuut in Nederland in 1894 tot het einde van de Tweede Wereldoorlog in 1944. Dat wordt gedaan door allereerst de oplage van Hamsuns boeken in Nederlandse vertaling te bespreken (tot 1944), vervolgens Hamsuns toetreden tot het Nederlandse literaire veld, ten derde zijn literaire status en tot slot hoe de politieke standpunten van Hamsun voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog in de Nederlandse receptie naar voren worden gebracht. Ook wordt er gekeken naar het heersende auteursbeeld van Hamsun in de Nederlandse receptie van deze periode. Dit om later in hoofdstuk drie het auteursbeelden van voor en na de Tweede Wereldoorlog met elkaar te kunnen vergelijken.

De artikelen die ik in dit hoofdstuk zal bespreken zijn afkomstig van de websites Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren en Delpher. Delpher is ontwikkeld door de Koninklijke Bibliotheek en geeft toegang tot gedigitaliseerde teksten uit de collecties van wetenschappelijke instellingen, bibliotheken en erfgoedinstellingen. Ondanks dat er waarschijnlijk artikelen zullen zijn die ik niet tot mijn beschikking heb, zij het omdat de auteursrechten niet vrijgegeven zijn of ze in beide databases niet opgenomen zijn, acht ik toch een representatief beeld van de receptie van Knut Hamsun van 1894 tot 1944 te kunnen vormen. Ik zal in dit hoofdstuk geen onderscheid maken tussen artikelen in dag- en weekbladen en de nieuwsberichten in de kranten, omdat die grenzen onduidelijk zijn en het onderscheid geen meerwaarde heeft voor mijn onderzoek, gezien het in dit hoofdstuk om het complete beeld van de status van Hamsun gaat als kader voor het volgende hoofdstuk.

In de bijlagen van deze scriptie zijn zowel de schema's van de receptie van Hamsun in Nederland opgenomen (onderverdeeld in twee perioden: van 1894 tot 1944 (bijlage 2.2) en van 1945 tot 2015 (bijlage 3.2)), als de schema's van de productie van Hamsuns boeken in Nederlandse vertaling (hiervoor geldt dezelfde splitsing in de twee bovengenoemde perioden (bijlage 2.1 en 3.1)). In de lijst van de receptie van Hamsun in Nederland tot 1944 zijn de artikelen opgenomen die in hun geheel of voor een aanzienlijk deel over Knut Hamsun en zijn werk gaan en zijn de artikelen waarin Hamsun terloops genoemd wordt niet opgenomen. Het schema van de productie van Hamsuns boeken in Nederlandse vertaling is gebaseerd op *Brinkman's culumatieve catalogus* en het *Nieuwsblad voor den Boekhandel*. Het feit dat er van bijvoorbeeld *Hoe het groeide* geen zevende herdruk wordt genoemd, maar wel een zesde en achtste, laat zien dat de lijst niet geheel compleet is. Toch denk ik ook hier een representatief beeld te hebben van de productie van Hamsuns werk in het Nederlandstaalgebied. Waar ik echter geen beeld van kan vormen is hoeveel mensen in Nederland voor 1944 het werk van Hamsun in het Duits of Frans lezen. Dat dit in deze

periode gebeurt, bewijzen meerdere artikelen waarin de recensent opmerkt zelf werk in het Duits of Frans gelezen te hebben¹⁸⁵, of opmerkt dat men om bepaalde werken van Hamsun te kunnen lezen naar Duitse vertaling zal moeten grijpen.¹⁸⁶ Daarnaast staat er bijvoorbeeld in *De Toekomst* van 14 augustus 1915 een boekbespreking van een Duitse vertaling van *Börn av Tiden; Kinder ihrer Zeit*, een uitgave van Pf. Verlag von Albert Langen te München. Dit gegeven zullen we dus in ons achterhoofd moeten houden.

2.1 Knut Hamsuns positie in het Nederlandse literaire veld van 1894 tot 1944

2.1.1 De productie van Knut Hamsuns werk in Nederlandse vertaling (1894 – 1944)

Knut Hamsun maakt zijn intrede in het Nederlandse literaire veld in 1894 met zijn roman *Raadselachtig!*, dat beter bekend is als *Mysteriën*, de titel van een latere vertaling. De roman is uit het Deens (dit betreft een vertaling uit het Noors) vertaald in het Nederlands en uitgegeven door P.H. Reijers te Utrecht. Hoewel *Honger* hetzelfde jaar dat het in Noorwegen verschijnt (1890) in het Duits vertaald wordt, laat de Nederlandse markt iets langer op zich wachten. Hamsun maakt vier jaar na zijn debuut in Noorwegen zijn debuut in Nederland, met de bovengenoemde roman *Raadselachtig!*. Zijn debuutroman, *Honger*, wordt pas in 1905 in het Nederlands vertaald en uitgegeven door H.J.W. Becht te Amsterdam. De romans die *Honger* in Nederland voorgegaan zijn, zijn naast *Raadselachtig!* in 1894, *Victoria* in 1900 en *Pan* in 1904, beide evenals *Honger* uitgegeven door H.J.W. Becht te Amsterdam. Bij deze uitgever verschijnen ook *Dwepers* (1906) en *Redacteur Lynge* (1908). Vanaf het moment dat Hamsun zijn intrede maakt in het Nederlandse literaire veld tot en met 1920, het jaar waarin hij de Nobelprijs voor de literatuur wint, verschijnen er zes romans in het Nederlands. Na zijn Nobelprijs wordt eerder werk in het Nederlands vertaald; tot 1936 verschijnt er vrijwel ieder jaar een nieuwe titel. Hieruit kunnen we concluderen dat met het winnen van de Nobelprijs voor de literatuur de interesse in Knut Hamsun en zijn eerdere, op dat moment nog niet naar het Nederlands vertaalde, werk flink toenam.

2.1.2 Knut Hamsuns intrede in het Nederlandse literaire veld

Naar aanleiding van de publicatie van *Raadselachtig!* in 1894 verschijnt op 15 juni 1894 de eerste advertentie over Knut Hamsun in het *Nieuwsblad voor den Boekhandel*. Hij wordt

---

¹⁸⁵ S.n. (1895) 'Europeesche Indrukken', in: *Java-bode: nieuws, handels- en advertentieblad voor Nederlandsch-Indie*. 04-09-1895.

¹⁸⁶ Bijvoorbeeld: Haas, J.G. de Haas (1932) 'Litterair Entremet', in: *Op de hoogte*. [volgno. 9] 01-09-1932 (schatting).

geïntroduceerd als jonge ('die nauwelijks 30 jaren telt') schrijver die in Scandinavië eenzelfde status heeft als Ibsen en Björnson. Over *Raadselachtig!* wordt gezegd dat de Duitse vertaling het jaar daarvoor de hele Duitse pers in beweging heeft gebracht. Dit wordt verder niet toegelicht, maar we mogen ervan uitgaan dat hier de boycot op *Mysteriën* door Duitse uitgeverijen in 1892 wordt bedoeld, met als reactie daarop de oprichting van de uitgeverij Albert Langen Buch- und Kunstverlag met *Mysteriën* als eerste fondsuitgave in 1893.¹⁸⁷

Na deze korte advertentie in het *Nieuwsblad voor den Boekhandel* volgt twee jaar later, in 1896, een 27 pagina's tellend artikel van hoogleraar Germaanse talen R.C. Boer in *De Gids*. Dit is zowel de eerste wetenschappelijke studie over de Noorse auteur als de eerste bespreking van Hamsuns werk in Nederland. Hamsun en zijn werk worden uitvoerig besproken: het artikel begint met *Uit het geestesleven van het moderne Amerika* (1889) en eindigt met een bespreking van het toneelstuk *Des Levens Spel* (1896). In de introductie stelt R.C. Boer zijn lezers 'geen ondiens te doen, door hun deze merkwaardigen schrijver voor te stellen, niet omdat het een schrijver zonder gebreken is, maar om de buitengewone originaliteit, die hij ook in zijn gebreken aan den dag legt.'¹⁸⁸ En dat is ook precies de kern van het artikel: Boer roemt Hamsun om zijn originaliteit en subjectieve schrijversgeest, noemt hem een 'groot vormtalent' en in het slotwoord valt zelfs het woord 'genie', maar Boer erkent daarnaast diens zwakheden en benoemt ze ook. Zo stelt hij dat Hamsun zich met zijn toneelstukken niet met die van Hendrik Ibsen meten kan en noemt hij de vrouwenfiguren in *Redacteur Lynge* zwak en hun 'beweegreden lang niet altijd duidelijk'. Het is opvallend dat het werk van Hamsun zo uitvoerig in dit artikel van Boer ter sprake komt, gezien op dat moment enkel *Raadselachtig!* in het Nederlands is verschenen. Op de website van de Universiteit van Amsterdam is terug te vinden dat R.C. Boer, hoogleraar Germaanse talen, zich in de 'wetenschappelijke discipline van de Scandinavische taal- en letterkunde' bevindt.¹⁸⁹ Aannemelijk is dan ook dat Boer het werk van Hamsun in het Noors heeft gelezen. Aangezien het niet waarschijnlijk is dat veel Nederlanders de Noorse taal beheersen en in Nederlandse vertaling enkel *Raadselachtig!* verschenen is, mogen we wederom aannemen dat het vrij gebruikelijk was om in andere talen te lezen, met name het Duits. Waarom zou Hamuns werk zo uitvoerig besproken worden als de lezer slechts één werk zou kunnen lezen?

---

¹⁸⁷ Zie hoofdstuk 1, pagina 17.

¹⁸⁸ Boer, R.C. (1896) p. 231.

¹⁸⁹ S.n. (s.a.) 'Prof. dr. R.C. Boer, 1863-1929. Hoogleraar', in: *Album Academicum: Hoogleraren en gepromoveerden van 1632 tot heden*. <http://albumacademicum.uva.nl/cgi/b/bib/bib-idx?submit=Sort;sort=datumbenoeming;type=simple;c=ap;rgn1=entirerecord;q1=Boer;x=11;y=12;cc=ap;view=reslist;fmt=long;page=reslist;size=1;start=2;lang=nl> (10-11-2015).

Na de publicatie van *Raadselachtig!* in 1894, verschijnen *Victoria* (1900), *Pan* (1904), *Sult (Honger)* (1905), *Sværmere (Dwepers)* (1906) en *Redaktør Lynge (Redacteur Lynge)* (1908) in Nederlandse vertaling.¹⁹⁰ Daarnaast worden verhalen van Hamsun in Nederlandstalige weekbladen gepubliceerd, zoals het verhaal ‘Verborgten lijden’ in drie delen in het blad *Suriname: koloniaal nieuws en advertentieblad*¹⁹¹ en het verhaal ‘Kerstmaal’ in de uitgave van 22 februari 1910 van datzelfde blad. Van deze werken van Hamsun wordt in de Nederlandse receptie, het artikel van R.C. Boer daargelaten, *Pan* tweemaal, *Honger* en *Dwepers* eenmaal en *Victoria* en *Redacteur Lynge* niet besproken.¹⁹² Daarnaast wordt de Duitse vertaling van *Börn av Tiden (Kinder ihrer Zeit)* besproken in *De Toekomst* (1915) en het toneelstuk *Ved Riget Port* in tijdschrift *De Kunst* (1916). De receptie van deze eerste Nederlandse vertalingen van Hamsuns werk is overwegend positief. Hamsun wordt geprezen om zijn opmerkelijke geest en beschrijvend talent. Hij wordt in een van de recensies van *Pan*¹⁹³ een sterk talent genoemd en in de recensie over *Honger* wordt hij ‘een auteur om de Noren te benijden’ genoemd.¹⁹⁴ Maar de recensenten zijn ook kritisch. In bovengenoemde recensie van *Pan* wordt gesteld dat, ondanks dat het boek over het algemeen boeit en het de lezer van de eerste tot de laatste pagina vasthoudt, er hier en daar een leegte in het boek zit. De andere recensie van *Pan*, die rond 1 januari 1905 in *De Kroniek* verscheen, spreekt over ‘een boeiend, bekoorlijk boek, aantrekkelijk door den eenvoud van zeggingskracht’, maar spreekt ook over een ‘illuzie-verwoesting’ in de epiloog, waardoor het boek een impressie van het ontwaken uit een mooie droom achterlaat; ‘[als] wanneer men plotseling den chirurg ziet staan, gereed om over te gaan tot een operatie.’

Van een intrede als die in het Duitse en Russische literaire veld is er dus geen sprake in Nederland. Wel wordt Hamsun al in het tweede artikel in de Nederlandse receptie een ‘genie’ genoemd.¹⁹⁵ Toch blijft de aandacht na dit uitgebreide artikel van R.C. Boer enigszins beperkt en hoewel de receptie overwegend positief is, is zij ook kritisch. *Victoria* en *Redacteur Lynge* blijven, naast het artikel van Boer, onbesproken. Hoewel Hamsuns werk in het eerste decennium na zijn debuut in Nederland niet de bekendheid of de waardering krijgt zoals in eigen land of Duitsland en Rusland, had Hamsun toch een vrij aardig lezerspubliek. Er worden zes romans in het Nederlands vertaald. En aangezien het duur is om een boek te laten vertalen, zal de uitgever daar niet voor kiezen als hij er geen markt voor heeft. Uit het

¹⁹⁰ Zie het schema van publicaties in de bijlagen van hoofdstuk 2.

¹⁹¹ Het verhaal opgesplitst in drie delen over de edities van 15-07-1910, 19-07-1910 en 22-07-1910.

¹⁹² Zie het schema van de receptie van Knut Hamsun in de bijlagen van hoofdstuk 2.

¹⁹³ S.n. (1904) ‘*Pan* door Knut Hamsun’, in: *Op de hoogte*. Jrg. 1, no. 11.

¹⁹⁴ S.n. (1905) ‘Knut Hamsun, *Honger*’, in: *Groot Nederland*. Jrg. 3 *Van Holkema & Warendorf, Amsterdam*.

¹⁹⁵ Boer, R.C. (1896) p. 258.

feit dat uitgever H.J.W. Becht in acht jaar tijd, tussen 1900 en 1908, vijf boeken van Hamsun laat vertalen en uit heeft gegeven¹⁹⁶, laat zien dat het genoeg geld op moet leveren om de vertaal- en productiekosten eruit te halen, en er dus voldoende vraag naar is.

2.1.3 Literaire status

Na de recensie van *Dwepers* in 1907 in het tijdschrift *Nederland* en het artikel *Reisherinneringen uit Noorwegen* van R.C. Boer in *De Gids* in 1909, blijft het in Nederland een tijd lang stil rondom Knut Hamsun. In 1915 wordt, zoals hierboven genoemd, de Duitse vertaling van *Börn av Tiden* besproken in *De Toekomst* en in 1916 het toneelstuk *Ved Rigets Port* in *De Kunst*. Pas in 1920 komt er weer een nieuwe Nederlandse vertaling op de markt: *Hoe het groeide* (*Markens grøde*). Waar Hamsun in veel landen al voor 1920 werd gezien als literair fenomeen en dus symbolisch kapitaal vergaard had, kreeg hij in Nederland pas na het winnen van de Nobelprijs voor de literatuur grote erkenning. Het betekent een omslagpunt. Zoals we in 2.1.1 al hebben kunnen zien is er vanaf dat moment een vergrote interesse in Hamsuns werk en worden ook eerdere werken alsnog vertaald naar het Nederlands. Toch is het vooral *Hoe het groeide* dat populair is in Nederland, de roman waar Hamsun zijn Nobelprijs voor ontvangen heeft. In 1944 verschijnt de negende druk van de Nederlandse vertaling. In verschillende artikelen komt het ‘merkwaardige verschijnsel’ van de grote schrijver die in verschillende landen grote erkenning en waardering krijgt, maar in Nederland slechts een ‘zeer oppervlakkige bekendheid’ geniet, ter sprake, zoals bijvoorbeeld in het artikel ‘Litterair Entremet’ van J.G. de Haas in *Op de hoogte* (1932). Aan de andere kant wordt in *De Hollandsche revue* in 1928 juist beweerd dat Hamsun al meer dan twintig jaar een plaats heeft in het Nederlandse literaire veld, die vooral niet onderschat moet worden: “in deze tijd, waarin wij snel leven en waarin de overproductie, ook op de boekenmarkt, ons wel eens duizelig maakt.”¹⁹⁷ Aan de hand van de bronnen uit die tijd en het overzicht van publicaties gebaseerd op *Brinkman’s culumatieve catalogus* en het *Nieuwsblad voor den Boekhandel* durf ik te stellen dat Hamsuns economisch kapitaal in het Nederland van voor 1945 niet noemenswaardig is, op het succes van *Hoe het groeide* na en de Duitse edities van Hamsuns romans die door Nederlanders worden gekocht daargelaten. Symbolisch kapitaal heeft hij daarentegen wel. R.C. Boer noemde hem in 1896 al een genie, iets wat later nog

---

¹⁹⁶ Zie het schema van publicaties in de bijlagen van hoofdstuk 2.

¹⁹⁷ S.n. (1928) ‘Het boek van de maand: Een boek van zwervers’, in: *De Hollandsche revue*. Jrg. 33 [volgno. 2]. p. 762.

vaak terug zal komen in de receptie. Zoals bijvoorbeeld in *Dietsche Warande en Belfort* in 1929: “een geniale man”, in *Dietsche Warande en Belfort* in 1934 (door een andere recensent dan vorig artikel): “het geniale van zijn talent” en in *Op de hoogte* van 1 september 1932: “de geniale Hamsun”. Zijn roman *Hoe het groeide* wordt in 1921 in *De Hollandsche revue* als volgt verwelkomd:

Eindelijk! Eindelijk verschijnt er op de Nederlandsche boekenmarkt een werk van literaire beteekenis, zonder salon-intriges, zonder een fel gekleurd relaas van overspel en minnehandel, zonder perversiteiten en geniepige gemeenplaatsen, zonder, saâmgevat, den wansmaak en de onbenulligheden, die den Nederlanschen roman van deze tijd kenmerken. Eindelijk!¹⁹⁸

Het wordt onthaald als ‘een werk van literaire betekenis.’ Maar juist dat anders zijn van *Hoe het groeide* ten opzichte van de Nederlandse literatuur in die tijd, kan ervoor hebben gezorgd dat Hamsun in Nederland niet zo populair was als in bijvoorbeeld Duitsland. Wellicht is het contrast tussen de werken van Hamsun en heersende literaire cultuur in het Nederlandse taalgebied te groot om echt tot grote hoogte te kunnen stijgen. In 1921 stelt J.L. Maris-Fransen v.d. Putte in *Wetenschappelijke Bladen* het volgende: “Voor ons, bewoners van het kalme, vlakke Nederland, is deze wilde vogel, deze eenzaamheidzoeker slechts te begrijpen, als wij hem zien in verband met zijn ruw, geheimzinnig vaderland, vol sterke contrasten”¹⁹⁹. Hier ligt vermoedelijk de kern van het uitblijvende grote succes in Nederland. En dat niet elke recensent Hamsun op dezelfde manier begrijpt, blijkt ook uit het feit dat de meest genoemde kritiek, de leegheid in Hamsuns werk, in andere recensies juist als het geniale van Hamsun wordt genoemd, al wordt het dan aangeduid als ‘eenvoud’. Er ontbreekt een ‘weinig diepe, weinig religieuze kijk op het leven’²⁰⁰. Andere recensenten noemen dat juist de kracht van Hamsun; hoe hij het leven, het onbemerkte leven, tot het eigenlijke thema en de kern van zijn werk maakt. Daarnaast is de kritiek dat zijn taal te eenvoudig is, terwijl diezelfde eenvoud in andere recensies aan het ‘meesterlijke’ van Hamsun wordt gekoppeld:

Allen hebben zij gemeen de schoone kracht van den eenvoud, zij vormen welk afzonderlijk en allen tezaam een monument van natuurlijkheid, waarvoor men

---

¹⁹⁸ S.N. (1921) ‘Nieuwe uitgaven’, in: *De Hollandsche revue*. Jrg 26. no. 8. 01-08-1921.

¹⁹⁹ Putte, J.L. Maris-Fransen v.d. (1921) ‘Knut Hamsun, in: *Wetenschappelijke Bladen*. (1^e deel) [Volgno. 2] 01-01-1921 (schatting). p. 19.

²⁰⁰ Putte, J.L. Maris-Fransen v.d. (1921) p. 11.

bewonderend stilstaat in een tijd waarin binnen bepaalde literaire kringen de gekunsteldheid nog wel eens hoogtij viert.²⁰¹

Maar ondanks dat sommige recensenten kritiek leveren op een ‘eenvoud’ en ‘leegheid’, erkennen ze allemaal zijn talent. De kritiek is vaak op een of meerdere werken gericht, of op bepaalde facetten van Hamsuns werk, maar *Hoe het groeide* wordt unaniem een ‘meesterwerk’ genoemd. Een voorbeeld van een kritische recensie is de bespreking van *De Laatste Vreugde* in *Dietsche Warande en Belfort*, waarin de recensent de roman een ‘literaire verpoozing’ noemt, maar dat dan wel in contrast met de werken *Zwerfers* en *Hoe het groeide*.²⁰²

Hamsuns symbolische kapitaal in Nederland blijkt ook uit het feit dat hij voor zowel zijn zeventigste als zijn tachtigste verjaardag geëerd wordt met een lang artikel in *Wetenschappelijke bladen*. Daarnaast laat de manier waarop hij meerdere malen het nieuws haalt zien dat hij een gevestigde naam is in Nederland. Zo vermeldt *De Telegraaf* op 22 februari 1921 in een kort nieuwsbericht van enkel twee zinnen dat Knut Hamsun op een reis van zijn woonplaats Lillesand naar Christiania ziek geworden is. *Het Algemeen Handelsblad* bespreekt op 22 januari 1925 het proces dat Knut Hamsun tegen zijn broer en neefje heeft aangespannen om het alleenrecht op het gebruik van de naam ‘Hamsun’, wat Knut Hamsun overigens verliest. Op 8 december 1938 meldt *De Tijd* dat Hamsuns huis verwoest is door een brand. *De Leeuwarder Courant* bespreekt op 26 september 1919 het feit dat Hamsun door opdringerige mensen achtervolgd wordt en dat hij mensenschuw is geworden. Hij houdt zich onder andere namen op in hotels en gaat alleen nog maar ’s nachts naar buiten. Al deze berichten zijn nauwelijks nieuws te noemen. Het feit dat ze toch in de kranten besproken worden laat op z’n minst zien dat Hamsun een bekende naam is en men geïnteresseerd is in de kleinste details van Hamsuns leven. Deze berichten bevestigen dan ook mede Hamsuns symbolische status in Nederland.

2.1.4 Politieke standpunten

Naast de triviale nieuwsfeitjes over Hamsuns leven en de berichtgeving rondom de toekenning van de Nobelprijs van de literatuur, haalt hij voor en met name tijdens de Tweede Wereldoorlog geregeld het nieuws met zijn politieke standpunten. In de recensie van de

---

²⁰¹ S.n. (1928) p. 762.

²⁰² Dr. L.D.S. (1930) ‘Knut Hamsun: De Laatste Vreugde’, in: *Dietsche Warande en Belfort*. Jrg. 1930. N.V.P. Brand’s Uitgeversbedrijf, Hilversum.

Duitse editie van *Börn av Tiden* in de *De Toekomst* in 1915 wordt Hamsuns politieke houding, ontleend aan de roman²⁰³, voor het eerst genoemd in een recensie. De tekst sluit af met de volgende zin: “Terloops zij opgemerkt, dat de schrijver ook in dit boek een paar maal duidelijk zijn afkeer te kennen geeft van Engeland, de afkeer, die bij hem hand in hand gaat met de liefde voor Duitsland.” Het mag opvallend heten dat de recensent dit benoemt, zonder het verder aan de actualiteit te koppelen, terwijl we er toch vanuit mogen gaan dat achterliggende gedachte de oorlog is, gezien de recensie tijdens de Eerste Wereldoorlog verschenen is.

Zoals we in het eerste hoofdstuk hebben kunnen zien heerst er in Noorwegen al tijdens de Eerste Wereldoorlog controverse rondom Knut Hamsun: hij spreekt openlijk over zijn pro-Duitse politieke opvattingen. Mede deze houding zorgt ervoor dat de Nobelprijs voor de literatuur niet in 1918, niet in 1919, maar pas in 1920 aan hem uitgereikt wordt, en niet voor zijn gehele oeuvre maar voor één roman. In de Nederlandse berichtgeving²⁰⁴ over de toekenning van de Nobelprijs voor de literatuur aan Hamsun wordt de politieke houding van de auteur en het feit dat hij om die reden de eerste auteur is om de prijs enkel voor één werk te ontvangen, niet genoemd. Nederland maakt voor het eerst echt kennis met Hamsuns fascistische trekken wanneer de kranten in 1936 berichten over Hamsuns protest tegen de nominatie voor de Nobelprijs voor de vrede voor Carl von Ossietzky. De open brief die in *De Tribune* verschijnt en in hoofdstuk een al ter sprake is gekomen (pagina 20), is een milde afwijzing van de Nederlanders, wanneer je het vergelijkt met de andere stukken die rondom deze kwestie zijn verschenen. Met name Dirk Coster grijpt de zaak ‘Knut Hamsun contra Carl von Ossietzky’ aan om niet alleen Hamsun aan te vallen op zijn houding inzake Ossietzky, maar het ook als opstapje te gebruiken voor een felle veroordeling van het gehele naziregime. Uit deze tekst van Coster²⁰⁵ wordt vervolgens in andere artikelen die over deze kwestie gaan geciteerd. Coster stelt in zijn artikel: “Knut Hamsun heeft eveneens gekozen: vóór het fascisme. Hij is dus voortaan, na zijn laffe aanval op Carl von Ossietzky in het belang van het facisme, onze vijand!”²⁰⁶ Daarnaast linkt hij Hamsuns werk aan Hamsuns politieke houding en wijst hij zijn werk af, omdat het het wereldbeeld van de nazi’s zou verheerlijken.

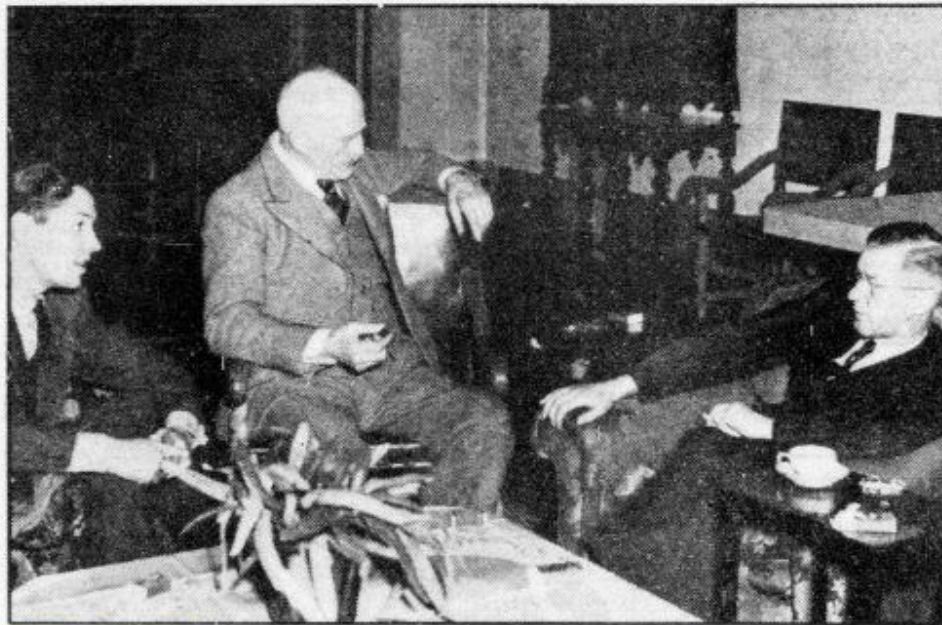
²⁰³ De visie die hier besproken wordt is ontleend aan de visie van de ‘implied author’: het beeld of idee van de auteur die door de tekst gesuggereerd wordt (Bennett, Andrew (2005) *The Author*. Routledge: London and New York. p. 13). In dit geval komt dat overeen met de ideeën van de schrijver.

²⁰⁴ In de bronnen die ik tot mijn beschikking heb worden Hamsuns politieke standpunten niet genoemd in relatie tot de Nobelprijs voor de literatuur.

²⁰⁵ Coster, Dirk (1936) ‘Het geval Hamsun. Knut Hamsun contra Carl von Ossietzky’, in: *De Tribune*. 11-12-1935.

²⁰⁶ *Ibidem*.

Na 1936 blijft het in de Nederlandse pers een aantal jaar rustig rondom Hamsun en zijn politieke houding tot de Tweede Wereldoorlog uitbreekt. Hamsuns houding tijdens de oorlog, die in hoofdstuk een uitvoerig aanbod is gekomen, ontgaat Nederland niet. Het bezoek van Hamsun aan Reichkommissar Terboven dat een zorgvuldig geplande propagandatruc bleek, heeft ook de pers in Nederland bereikt. Op 24 januari 1941 verschijnt de foto met bijschrift in *De Telegraaf*. De oproep van Hamsun tegen de koning komt uit de *Telegraaf* van 3 mei 1940. Het krantenbericht 'De voorliefde voor Engeland een pest' komt uit het *Rotterdamsch Nieuwsblad* van 24 juni 1943. Het bericht dat Hamsun Hitler gaat bezoeken komt uit *Het Nationale Dagblad* van 29 juni 1943 en verschijnt diezelfde dag in *Nieuwe Venlosche courant*, *Dagblad van het Zuiden*, *Haagsche Courant* en *Limburger Koerier*.

Knut Hamsun bij rijkscommissaris Terboven.

De bekende Noorsche schrijver Knut Hamsun was eenige dagen geleden de gast van den rijkscommissaris voor de bezette Noorsche gebieden. Bij deze gelegenheid noodigde rijkscommissaris Terboven den schrijver voor een bezoek aan Duitsland uit. — De rijkscommissaris, in zijn woning, in gesprek met Knut Hamsun. Links de zoon van den schrijver, Tore.

Foto's: Schimmelpenninck

ONWAARDIGE ACTIE VAN KNUT HAMSUN.

Oproep tegen den koning.

OSLO, 3 Mei. — Na zijn eersten aanval op Noorsche regeering, zet Knut Hamsun, Noorsche schrijver en Nobelprijs-winnaar, onwaardige actie voort en gaat daarbij zoo ver, dat hij zijn koning van desertie schuldigt. Zijn eerste artikel verscheen in „Nationen“; thans richt hij een oproep tot het van het Noorsche volk, dat zich tegen de Duitschers verzet. Deze oproep luidt, naar D. N. meldt:

„Toen de Engelschen wild de Joessing-f binnendrongen en onze zelfstandigheid seden, hebt ge niets gedaan. Toen de Engelsen daarna mijnen voor onze kust legden om oorlog op Noorschen bodem te brengen, heb ge ook nog niets gedaan. Toen de Duitschen echter Noorwegen bezetten om te verbinden dat ons land in den oorlog zou komen, hebt ge wel iets gedaan. Toen hebt ge u onder uw vluchten koning en zijn particuliere regeer gemobiliseerd. Het is volkomen zinloos, dat uw geweren grijpt en aan de Duitschers w stand biedt, Engeland is niet in staat u te pen. Het stuurt u slechts eenige groepjes n schen, die al door de dalen zwerven en voedsel bedelen. Noren, werpt uw geweren en gaat weer naar huis. De Duitschers strij voor u allen en breken thans de tyrannie, Engeland tegenover ons en alle andere tralen uittoefent.“

„De voorliefde voor Engeland een pest”

Knut Hamsun: Zonder een Engelsche nederlaag geen vrede op aarde

Woensdagmiddag is onder stormachtige toejuichingen de beroemde Noorsche schrijver **Knut Hamsun** verschenen in de vergadering der Unie van nationale verbonden van journalisten te Weenen. Hem ter eere verhieven de aanwezigen zich van hun zetels.

In zijn, door een ander voorgelezen, rede noemde de grijze Noorsche schrijver de ter wereld nog aanwezige voorliefde voor Engeland en de Britten een pest, die onder de menschen gevaren is. Een scherp verwijt richtte **Knut Hamsun** daarbij aan diegenen zijner eigen landgenooten, die innerlijk nog altijd aan Englands zijde staan en wier houding hij als onbegrijpelijk bestempelde.

HAMSUN BIJ DEN FÜHRER

Naar uit een in de Noorsche pers gepubliceerd bericht blijkt, is de bekende Noorsche dichter en schrijver **Knut Hamsun**, die aanwezig was op het congres van de Unie der nationale journalisten verbonden te Weenen, op de terugreis door den Führer ontvangen.

2.2 Het auteursbeeld van Knut Hamsun voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog

Amy van Marken noemt de grote tegenstelling tussen Hamsuns werk en zijn politieke opvattingen ‘het raadsel van Hamsun’.²⁰⁷ Het ‘raadsel van Hamsun’ bestaat echter al lang voordat zijn politieke opvattingen naar buiten komen. Hoewel je zou verwachten dat Hamsun pas na de Tweede Wereldoorlog in de receptie tot mythisch figuur zou worden gemaakt, is daar al vanaf het eerste moment sprake van. Al in 1921 wordt hij door J.L. Maris-Fransen v.d. Putte in *Wetenschappelijke Bladen* als volgende beschreven:

Het is niet gemakkelijk, zich een juist beeld van Knut Hamsun te vormen; men heeft hem wel eens vergeleken bij een sterk stroomende rivier, die verfrist en vruchtbaar maakt, maar die ook, altijd onrustig, nimmer tot stilstand komt, en steeds eene andere oppervlakte vertoont.

Een zwerver is hij, een wilde vogel, zich verzettend tegen al wat conventie heet [...].²⁰⁸

Volgens de Franse onderzoeker Ruth Amossy wordt een auteursbeeld door twee instanties bepaald, namelijk door de auteur zelf en door derden (recensenten, biografen, andere auteurs etc.). Het auteursbeeld dat door de auteur zelf bepaald wordt, de autorepresentatie, valt uiteen in intra- en extratekstuele representatie.²⁰⁹ De autorepresentatie valt in het geval van Hamsun in de receptie in Nederland echter grotendeels weg doordat hij zich niet rechtstreeks in onze media manifesteert. Wel zie je in de receptie in Nederland tot 1944 dat zijn primaire werk als intratekstuele autorepresentatie wordt ingezet, ondanks dat ze daarmee de ‘implied author’, het beeld of idee van de auteur die door de tekst gesuggereerd wordt²¹⁰, verwarren met de persoon van de schrijver. Dit onderscheid wordt door Marcel Proust aangeduid met de termen ‘maatschappelijk ik’ en ‘diepe ik’.²¹¹ Nu gaat het bij een auteursbeeld ook niet om de schrijver als persoon maar als een abstract figuur; de maatschappelijk ik in plaats van de diepe ik. Doordat Hamsuns debuutroman *Honger* sterk autobiografische trekken vertoont, en de hoofdpersonages van onder andere *Mysteriën* en *Pan* veel op de hoofdpersoon uit *Honger* lijken, begint men deze figuren in te zetten om een auteursbeeld van Hamsun te vormen. Het

---

²⁰⁷ Broomans, Petra en Janke Klok (2010) p. 73.

²⁰⁸ Putte, J.L. Maris-Fransen v.d. (1921) p. 1-2.

²⁰⁹ Amossy, R., ‘La double nature de l’image de l’auteur’, in : *Argumentation et analyse du discours* 3, 2009. <http://aad.revues.org/index662.html>. 10-12-2015.

²¹⁰ Bennett, Andrew (2005) *The Author*. Routledge: London and New York. p. 13.

²¹¹ Proust, Marcel (2009) *Tegen Sainte-Beuve. Relas van een ochtend*. Oorspronkelijke titel *Contre Sainte-Beuve*, uit 1954. Vertaald door Mirjam Hof. Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Genneep.

beeld van Hamsun als zwerver wordt vervolgens nog eens versterkt door de heterorepresentatie. Zijn biografie wordt namelijk opvallend vaak genoemd in de receptie van zijn werk; in twaalf van de zeventien gevallen die ik onderzocht heb, wordt zijn leven beschreven, al is het vaak in een zin als bijvoorbeeld deze:

Een geniale jonge man van 28 jaar, Knut Hamsun, in Gudbrandsdal geboren, maar haast van zijn vier jaar af al aan 't zwerven, een die achtereenvolgens schoenmakersleerling, onderwijzer, wegwerker, steenhouwer, dominee bij de Unitariërs, grondwerker, conferentier en tramconductor in Chicago geweest was en God weet wat al meer, brak zonder slag of stoot baan voor neo-romantiek en symbolisme, in een stijl die het Noorsche proza volkomen vernieuwde.²¹²

In *Wetenschappelijke Bladen* van 1 juli 1927 stelt Sigurd Hoël dat Hamsun voor zijn vijftigste verjaardag wel literair aanzien genoot, maar geen grote lezerskring had. Hij was voornamelijk het voorwerp van 'een zekere mythevorming als een centrale bohemienfiguur.'²¹³ Dit sluit aan bij het beeld dat in de andere receptie naar voren wordt gebracht. In het artikel 'Scandinaafsche Letteren' van Em de Deyne in 1934 valt dan ook het woord 'raadsel' met betrekking tot de figuur Hamsun:

Hamsun laat zich niet ontleden. Men kan hem vatten, niet omschrijven. Het is onbegonnen werk den psychologischen inhoud van zijn personages te willen ontrafelen; Hamsun is en blijft 'het Raadsel', 'de Zwerver' in de literatuur, lijk zijn helden raadsels, zwervers blijven in het leven.²¹⁴

Te denken dat Hamsuns mythevorming in Nederland pas na de Tweede Wereldoorlog begint is dus onjuist. Voor 1944 bestaat er een sterk beeld van Hamsun als een zwerver die niet te omschrijven valt. De positie van Hamsun in het Nederlandse literaire veld verschilt dan ook met zijn positie in het Noorse literaire veld. Waar hij in Noorwegen een volksheld en literaire grootheid is, met andere woorden zowel symbolisch als economische veel kapitaal heeft, is hij in Nederland een schrijver met symbolisch, maar gering economisch kapitaal en wordt hij

---

²¹² Larsen, Johan Oskar (1929) 'Vijftig jaren Noorsche Letterkunde in vogelvlucht', in: *Dietsche Warande en Belfort*. Jrg. 1929. N.V.P. Brand's Uitgeversbedrijf, Hilversum. p. 552.

²¹³ Hoël, Sigurd (1929) 'Knut Hamsun 70 jaar', in: *Wetenschappelijke Bladen*. 3^e deel [volgno. 2] 01-07-1927 (schatting). p. 258.

²¹⁴ Deyne, Em de (1934) 'Scandinaafsche Letteren', in: *Dietsche Warande en Belfort*. Jrg. 1934. Z.n., Antwerpen 1934.

voornamelijk omschreven als een raadselachtig bohemienfiguur die moeilijk te vatten is. Hamsun is in Nederland, net als in Noorwegen, na de oorlog flink in populariteit en in aanzien gezakt. Zijn collaboratie wordt uitgebreid in de Nederlandse pers vermeld en ook zijn proces na de oorlog kunnen de Nederlanders in hun kranten volgen. Hij kan echter niet zo hard terugvallen als in Noorwegen gebeurt, aangezien de populariteit in eerste instantie niet zo hoog is. Dit en het feit dat Hamsun al als een bijzonder en raadselachtig figuur bekend staat, kan een rol gespeeld hebben in het feit dat er in Nederland, onder leiding van Amy van Marken, een vroege revival mogelijk is.

3. De rol van Knut Hamsuns collaboratieverleden in de Nederlandse receptie van zijn werk na de Tweede Wereldoorlog

Een auteur die de Nobelprijs voor de literatuur heeft gewonnen, aanzien geniet en van wie het uitgestrekte oeuvre in het Nederlands vertaald, uitgegeven en gelezen wordt, kan niet in zijn eigen land in het Noorden opvallende politieke uitspraken doen zonder dat het ook Nederland bereikt. Zoals we in hoofdstuk twee gezien hebben is Hamsuns collaboratie dan ook uitgebreid in de Nederlandse pers besproken en wordt het nog altijd vaker wel dan niet genoemd wanneer het over de schrijver of zijn werk gaat. In dit hoofdstuk zal gepoogd worden een duidelijk beeld te schetsen van de manier waarop er in de Nederlandse receptie van na de Tweede Wereldoorlog omgegaan wordt met Hamsuns politieke opvattingen.

De achterliggende, algemenere vraag bij dit onderzoek is hoe er in de literaire kritiek omgegaan zou moeten worden met de biografische gegevens van een historisch/mythisch figuur. In 2009 verscheen *Tegen Sainte-Beuve. Relas van een ochtend*²¹⁵, een bundel essays die meer dan een eeuw daarvoor geschreven zijn door Marcel Proust. Proust zet zich hierin af tegen Sainte-Beuves biografische benadering in de literatuurkritiek. Sainte-Beuve (1804-1869), een van de eersten die literaire kritiek bedreef in de moderne en nog geldige omstandigheden en die daardoor veel invloed had, beschouwde het werk als een expressie van de auteur en ging er dan ook vanuit dat je om een literair werk goed te kunnen beoordelen de persoon van de auteur moet kennen.²¹⁶ Echter, zo stelt Proust in *Tegen Sainte-Beuve*, een schrijver valt niet samen met zijn publieke persoonlijkheid ofwel het auteursbeeld waar in het vorige hoofdstuk over gesproken is. Proust maakt het onderscheid tussen het ‘diepe ik’ en het ‘maatschappelijke ik’. Een boek is het product van de ‘diepe ik’ en de ‘maatschappelijke ik’ is het auteursbeeld dat ontstaat door wat de auteur ons toont in zijn gewoontes, in het maatschappelijke verkeer en zijn hebbelijkheden.²¹⁷ De methode van Sainte-Beuve is gericht op de biografie van de auteur en daarmee op de maatschappelijke ik en kan volgens Proust daardoor onmogelijk de kern van het kunstwerk raken.²¹⁸ Deze aanspraak op literaire autonomie van Proust, het idee dat een kunstwerk zich tot zekere hoogte losmaakt van zijn maker, is gemeengoed geworden in de twintigste eeuw. Echter, vaak blijkt het in de praktijk van de literaire kritiek lastig de maker los te zien van zijn werk, zeker wanneer de

---

²¹⁵ Proust, Marcel (2009) *Tegen Sainte-Beuve. Relas van een ochtend*. Oorspronkelijke titel *Contre Sainte-Beuve*, uit 1954. Vertaald door Mirjam Hof. Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Gennep.

²¹⁶ Heumakers, Arnold (2004) ‘Sainte-Beuve : literaire kritiek tussen biografie en industrie’, in : *Kijk op Kritiek*. Querido. p. 38

²¹⁷ Proust, Marcel (2009) p. 26.

²¹⁸ Proust, Marcel (2009) Uit het nawoord. p. 292.

maatschappelijke ik met immorele gedachtes naar buiten treedt. Al gauw volgt dan de vraag in hoeverre het immorele gedachtegoed van de auteur in het werk verweven zit. Zo zijn bij Hamsun zijn politieke standpunten meerdere malen als een soort leeswijzer naast zijn werk gelegd²¹⁹, met als doel: zoek de overeenkomsten. En wanneer je daar naar gaat zoeken, zul je ze regelmatig vinden. Zeker in het werk van Hamsun, waar de tegenstelling polariteit cultuur versus natuur, overeenkomstig met de prefascistische ideologie, volop aanwezig is. Wanneer je een literaire tekst op deze manier benadert, zoekend naar overeenkomsten met diens immorele gedachtegoed, zul je blind zijn voor eventuele tegenbewijzen. Later in dit hoofdstuk poog ik dit aan de hand van recensies van Maarten 't Hart over het werk van Hamsun te bevestigen.

In hoofdstuk twee zagen we dat in de receptie van het werk van Knut Hamsun zijn biografie relatief vaak aanwezig is. Het blijkt moeilijk het werk van een auteur die mythische status heeft te bespreken, zonder de biografie aan bod te laten komen. De mythische status van Hamsun in Nederland verschuift na de Tweede Wereldoorlog van 'raadselachtige zwerver' naar 'Nobelprijswinnaar die fout was in de oorlog'. In dit hoofdstuk wordt onderzocht of en hoe die mythische status na de oorlog in de receptie van zijn werk naar voren wordt gebracht. Het theoretische kader dat ik daarvoor gebruik is dat van John Rodden over de 'ethiek van bewondering'. Hij stelt in zijn artikel 'On the Ethics of Admiration- And Detraction'²²⁰ dat lezers en critici hun objectiviteit lijken te verliezen wanneer het gaat om iconische figuren. Om dit te kunnen voorkomen reikt hij een viertal regels aan. De laatste regel en de eigenlijke kern van zijn betoog is meer een waarschuwing dan een regel. Rodden stelt dat mensen die een bewondering of afstoting, ontstaan uit politieke of culturele redenen, koesteren voor een historisch figuur, geen onpartijdige beschouwing van de historische figuur kunnen geven.

Centraal in dit onderzoek staat de vraag *hoe er in de Nederlandse receptie wordt gereageerd op Knut Hamsuns collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog en of dit biografische gegeven gebruikt wordt als evaluatiecriterium in de receptie van de romans*. Wordt er een onderscheid gemaakt tussen de maatschappelijke ik en de diepe ik, tussen de schrijver en zijn werk? Om deze vragen te beantwoorden zal allereerst de productie van de romans in

---

²¹⁹ In een onderzoek van drie Kopenhaagse literatuurwetenschappers in 1975 wordt de ideologie die volgens hen de basis van al Hamsuns werk vormt vereenzelvigd met de laat-liberalistische, prefascistische ideologie. Amy van Marken kaart echter aan dat hun onderzoek gebaseerd is op een reeks 'goed gekozen, maar uit hun verband gerukte citaten', en de polariteit cultuur versus de natuur een onweerlegbaar feit is in Hamsuns werk. Van Marken stelt dat het onderzoek Hamsuns persoonlijke ideologische stellingname ver overschrijdt.

²²⁰ Rodden, J. (2005) 'On the Ethics of Admiration-And Detraction', in: *The Midwest Quarterly*, Vol. 46, No. 3.

Nederland besproken worden, om de receptie zo in een breder kader te plaatsen. Vervolgens wordt de rol van Hamsuns collaboratie met de Duitsers tijdens de Tweede Wereldoorlog in de recensies van 1945 tot en met 2015 onderzocht. Het analyseinstrument dat gebruikt is bij dit onderzoek, is ontleend aan de analysemodellen van Olf Praamstra (1984) en Yvette Linders en Esther op de Beek (2013). Dit onderzoek is in twee delen opgesplitst: een overzichtsanalyse en een diepteanalyse.

Onder receptie versta ik, ontleend aan de betekenis die het *Lexicon van literaire termen* aan ‘recensie’ geeft, zowel boekbesprekingen, als informatieve, al dan niet kritische teksten (dus ook wetenschappelijke teksten) die het werk van Hamsun bespreken.²²¹ Teksten waarin Hamsuns werk buiten beschouwing wordt gelaten zijn niet in mijn onderzoek opgenomen. Daarnaast zijn alleen de artikelen opgenomen die in zijn geheel of voor een aanzienlijk deel over Knut Hamsun en zijn werk gaan en zijn de artikelen waarin Hamsun terloops genoemd wordt niet in het schema van de receptie opgenomen (bijlage 3.3). Voor het opstellen van een lijst met de te onderzoeken receptie zijn de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren, Delpher en Literom mijn belangrijkste bronnen geweest. Daarnaast heb ik de websites van weekbladen en kranten nagezocht voor recensies die de voorgenoemde zoekmachines wellicht ontschoten waren. Tot slot zijn de literatuurlijsten van de secundaire bronnen die ik al tot mijn beschikking had nuttig gebleken. Ik durf niet te beweren dat mijn lijst compleet is, maar ik denk dat hij wel representatief is en dat ik hiermee een representatief beeld kan vormen van hoe er in de Nederlandse receptie met Hamsuns collaboratie omgegaan wordt.

3.1 De productie van Knut Hamsuns werk in Nederlandse vertaling (1944 – 2015)

Tijdens de oorlog, tussen 1940 en 1944, verschijnen er acht romans van Hamsun waarvan *De cirkel gesloten* een eerste druk betreft en de andere zeven heruitgaven zijn.²²² Na de oorlog verschijnen er tussen 1945 en 1960 vijf romans in heruitgave en verschijnt in 1952, drie jaar na het origineel, Hamsuns laatste (controversiële) werk: *Langs overwoekerde paden*. In de jaren zestig besluit de Vlaamse uitgever Heideland het verzameld proza van Hamsun in tien delen uit te geven.²²³ Maar ondanks dat er aardig wat werk van Hamsun in deze tijd verschijnt, lijkt er weinig tot geen interesse in zijn werk. Er verschijnen in deze periode maar twee besprekingen van Hamsuns werk, waarvan één de studie van Alex Blockmans en de

---

²²¹ Gorp, H. van, D. Delabastita en R. Ghesquiere, (2007) p. 391.

²²² Zie bijlage 2.1.

²²³ Zie bijlage 3.1 voor het productieoverzicht van Nederlandstalige uitgaven tussen 1945 en 2015.

andere het dunne boekje *Ontmoetingen. Knut Hamsun* van Piet Schepens betreft. In het *Elseviers Magazine* in 1976 bevestigt Henk van Gelre mijn vermoeden:

De Arbeiderspers publiceerde deze zomer nieuwe vertalingen van „Honger" en "Pan", en uitgaven van andere boeken, worden voorbereid. De twee eerste titels zijn inmiddels herdrukt: een scherpe tegenstelling met de bijna volstrekte stilte van pers en publiek, toen Hamsuns verzameld werk 'n jaar of tien geleden verscheen bij uitgeverij Heideland in België, in tien omvangrijke delen. Tóen kwam haast geen criticus of koper achter z'n kachel vandaan...²²⁴

Vanaf 1976 verschijnen negen werken van Hamsuns in de Grote ABC reeks van Uitgeverij de Arbeiderspers. In 1978 verschijnt *Langs Overwoekerende paden* in de Privé domein reeks van diezelfde uitgever. In het fragment van de recensie van Van Gelre hierboven wordt het succes besproken. Naast de vele herdrukken wordt ook aanzienlijk meer aandacht aan de publicaties gewijd dan ten tijde van de verschijning van Hamsuns verzameld proza bij Uitgeverij Heideland in de jaren zestig. De reeks van de Arbeiderspers staat onder redactie van dr. Amy van Marken. Zij heeft mede gezorgd voor Hamsuns vroege revival in Nederland. Bij de herlancering van Hamsuns werk moet er een keuze gemaakt worden: Hamsuns collaboratieverleden negeren of het hele verhaal vertellen. In Amerika kiezen ze voor de eerste optie. Enkel in de heruitgave van *Hunger* wordt, in een van de twee inleidingen die deze versie van de roman heeft, Hamsuns collaboratieverleden terloops genoemd. In Nederland kiest de Arbeiderspers er voor de uitgaven in de ABC-reeks te begeleiden van een nawoord van Amy van Marken, waarin kort wordt uitgelegd wat Hamsuns literaire betekenis is, wat de achtergrond is van Hamsuns collaboratie is en hoe dit feit in Noorwegen na de oorlog is verwerkt.²²⁵

Opvallend is dat er bij de uitgaven van de Arbeiderspers al een verschuiving te zien is: *Hoe het groeide*, het boek waar Hamsun de Nobelprijs voor de literatuur voor won en wat voor en tijdens de oorlog zijn populairste boek was, wordt bijvoorbeeld niet opgenomen in deze reeks. De roman is sinds 1970 tot op heden niet meer opnieuw uitgegeven. De aandacht verschuift langzaam van de klassieke werken waarin natuur en de in harmonie met de natuur levende mens wordt bezongen, niet geheel toevallig voornamelijk ten tijde van de Duitse bezetting populair, naar Hamsuns vroege, modernistische werk. Wanneer Uitgeverij de Geus

---

²²⁴ Gelre, Henk van (1976) Hamsuns herontdekking, in: *Elseviers Magazine*.

²²⁵ Nuis, Aad (1976) 'Een nieuwe goeroe uit de oude doos', in: *Haagse Post*.

in 2009 het honderdvijftigste geboortjaar van Hamsun besluit te vieren met een reeks nieuwe uitgaven van zijn werk, is gekozen voor *Mysteriën*, *Pan*, *Victoria* en *Zwervers*. De Geus kiest er bij deze uitgaven voor het collaboratieverleden van Hamsun niet te vermelden. Na de ABC-reeks wordt *Honger* nog bij drie verschillende uitgeverijen uitgegeven, maar blijft het voor de rest weer even stil rondom Hamsun. Tot de reeks van De Geus die wederom voor een (kleine) revival zorgt. De boeken krijgen relatief veel aandacht in weekbladen en kranten en van de Geus heb ik de volgende oplage-aantallen gekregen:

Mysteriën (10-05-2009): oplage 2000 exemplaren / herdruk (05-09-2009): oplage 1500 exemplaren / nieuwe druk (30-06-2011) oplage 600 exemplaren

Pan (01-11-2009): oplage 2500 exemplaren

Victoria (01-09-2011): oplage 1500 exemplaren

Zwervers (04-06-2015): oplage 1500 exemplaren

Voor werken die honderd jaar of ouder zijn van een auteur die op het moment in Nederland toch niet zo heel bekend meer is, zijn dit aardige oplages. De herdrukken van *Mysteriën* bewijzen het succes.

Na de Tweede Wereldoorlog neemt de populariteit van *Hoe het groeide* af. De roman die dan zijn plek overneemt is *Honger*. Het is dan ook opvallend dat De Geus deze roman nog niet opgenomen heeft in haar reeks. De laatste uitgave van *Honger* is van Uitgeverij Atlas Contact uit 2007. Deze oplage is in zijn geheel uitverkocht. Wil je een exemplaar van *Honger* in je bezit krijgen, dan zul je tweedehands boekwinkels en websites als www.boekwinkeltjes.nl scherp in de gaten moeten houden om vervolgens voor 25 euro of meer een pocket-editie uit de ABC-reeks te bemachtigen die ooit voor nog geen twintig gulden te kopen was. Ook *Langs overwoekerde paden* blijkt zeldzaam, daar ik hem geregeld voor zeventig euro of meer aangeboden heb zien staan. Dit staat in scherp contrast met Hamsuns latere werk, dat je voor een paar euro op bovengenoemde site kunt aanschaffen.

3.2 Analysemethode: Praamstra en Linders & Op de Beek

Over het analyseren van kritieken zijn verschillende studies verschenen. Olf Praamstra gaat in zijn studie ‘De analyse van kritieken’²²⁶ als eerste in op het feit dat literaire kritiek uit meer

---

²²⁶ Praamstra, Olf (1984) ‘De analyse van kritieken’, in: *Voortgang*. Jaargang 5. Stichting Neerlandistiek VU, Amsterdam 1984. p. 241 – 260.

bestaat dan alleen waardeoordelen.²²⁷ Zijn indeling van uitspraken in de literaire kritiek is daarmee nuttig voor mijn onderzoek; niet alle uitspraken rondom Hamsuns collaboratie zijn namelijk waardeoordelen. Om een beeld te kunnen vormen hoe er in de Nederlandse receptie omgegaan wordt met Hamsuns houding tijdens de Tweede Wereldoorlog, is het wenselijk de uitspraken die daarover gedaan worden schematisch onder te verdelen. Praamstra maakt in zijn indeling allereerst onderscheid tussen uitspraken die direct betrekking hebben op het behandelde literaire onderwerp (directe uitspraken) en uitspraken die niet direct betrekking hebben op het behandelde literaire onderwerp (niet-directe uitspraken).²²⁸ Ondanks dat de biografische gegevens van de auteur niet direct betrekking lijken te hebben op het literaire werk dat in een recensie besproken wordt, valt dat volgens het model van Praamstra wel onder directe uitspraken. Directe uitspraken vallen in Praamstra's indeling vervolgens uiteen in drie hoofdcategorieën: descriptieve uitspraken, interpreterende uitspraken en evaluerende uitspraken. De indeling die ik als analysemethode gebruik komt ook neer op drie hoofdcategorieën, maar wijkt net wat af van Praamstra's schema. Mijn indeling dient dan ook een ander doel dan Praamstra's indeling. De indeling van Praamstra dient de verschillende uitspraken die in literaire kritiek gedaan worden te categoriseren, om zo grip te krijgen op de werking van literaire kritiek. Mijn indeling dient de inzet en de rol van Hamsuns collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog in de Nederlandse kritiek bloot te leggen. Het is dan ook een indeling van de verschillende functies (of het ontbreken daarvan) die de uitspraken rondom Hamsuns politieke standpunten hebben.

De eerste hoofdcategorie is de categorie die bestaat uit de recensies waarin de politieke standpunten van Hamsun buiten beschouwing blijven. In deze recensies wordt enkel het werk besproken en blijft de auteur en/of zijn politieke standpunten buiten beschouwing. De tweede hoofdcategorie is de categorie waarin de politieke standpunten van Hamsun als descriptieve uitspraak wordt genoemd. Onder descriptieve uitspraken verstaat Praamstra uitspraken die verwijzen naar de inhoud van een literaire werk, die biografische gegevens over de auteur bevatten of bijvoorbeeld historische feiten bevatten over het onderwerp. Deze uitspraken geven geen informatie over de literair-kritische opvattingen van de criticus.²²⁹ Met descriptieve uitspraken worden in mijn onderzoek de uitspraken over Hamsuns politieke houding aangeduid die als feit worden gepresenteerd, waar geen direct waardeoordeel aan verbonden is en niet gekoppeld is (verder dan achtergrondinformatie van de auteur) aan het

---

²²⁷ Joosten, Jos. (2012) *Staande Receptie*. Nijmegen: Uitgeverij Vantilt. p. 21.

²²⁸ Praamstra, Olf (1984) p. 244.

²²⁹ *Ibidem*, p. 246.

besproken literaire werk. De derde hoofdcategorie is de categorie waarin uitspraken over Hamsuns politieke standpunten evaluerende uitspraken zijn. Praamstra deelt de evaluerende uitspraken onder in retorische en argumenterende uitspraken. Dit acht ik voor mijn onderzoek niet van belang en hier komt de analysemethode die Esther Op de Beek in haar proefschrift *Een literair fenomeen van de eerste orde* gebruikt om de hoek kijken. Praamstra stelt in 1984 in ‘De analyse van kritieken’ dat er nader onderzoek nodig is om bij het herleiden van argumenten een beter beeld te kunnen vormen wat een argument voor een criticus betekent en welke inhoud hij eraan toekent.²³⁰ Dat is inmiddels gedaan door onder andere Yvette Linders (2014). Op de Beek heeft in haar proefschrift het categorieënsysteem gebruikt dat Linders heeft opgesteld op basis van de eerdere categoriseringsmodellen; J.J.A. Mooij (1973), H.T. Boonstra (1979), O. Praamstra (1984) en L. Zhong (1995). Het doel van het onderzoek van Op de Beek is constanten en verschuivingen in de evaluerende uitspraken over literatuur in de dagbladkritiek bloot te leggen.²³¹ Ook met dit categoriseringsmodel ben ik vrij geweest eruit te halen wat voor mijn onderzoek, dat zoals eerder gesteld een ander doel dient, bruikbaar is. Centraal in het categoriseringsmodel van Linders staat het begrip ‘evaluatie domein’. Het evaluatie domein is de combinatie van een ‘aspect’, het object van evaluatie, en de ‘eigenschap’ die daaraan toegewezen wordt.²³² Doorgaans is het lastig het uiteindelijke oordeel van de criticus te formuleren en te lokaliseren. Het evaluatie domein blijft echter hetzelfde en is onafhankelijk van het oordeel te benoemen.²³³ Het categoriseringsmodel van Linders bestaat uit een twaalfal aspecten en een vijftiental eigenschappen.²³⁴ Bij dergelijke onderzoeken naar literaire kritiek zoals dat van Op de Beek, worden de evaluerende uitspraken uit de recensies gefilterd om vervolgens het evaluatie domein vast te stellen: welk aspect wordt er geëvalueerd en welke eigenschap wordt eraan toegewezen. Ik heb in mijn onderzoek de uitspraken over Hamsuns politieke opvattingen uit de recensies gehaald, vervolgens gekeken of daar sprake is van een waardeoordeel of dat het een descriptieve uitspraak betreft. Wanneer er sprake is van een waardeoordeel, heb ik vervolgens het evaluatie domein vastgesteld. Er zijn daarbij drie verschillende evaluatie domeinen vast te stellen. De ‘eigenschap’ is voor de verschillende evaluatie domeinen hetzelfde: politiek-maatschappelijke eigenschappen. Dit wordt in het proefschrift van Op de Beek als volgt beschreven:

---

²³⁰ *Ibidem*, p. 248.

²³¹ Op de Beek, Esther (2013) *Een literair fenomeen van de eerste orde. Evaluaties in de Nederlandse literaire dagbladkritiek*. Proefschrift Radboud Universiteit Nijmegen. p. 20.

²³² *Ibidem*, p. 111-112.

²³³ *Ibidem*, p. 111.

²³⁴ Het model is opgenomen in de bijlagen van hoofdstuk 3: bijlage 3.2.

POLITIEK-MAATSCHAPPELIJKE EIGENSCHAPPEN

Evaluaties van de betrokkenheid van de kunstenaar bij de sociale of politieke actualiteit, de wijze waarop daaraan vormgegeven wordt, of oordelen op grond van politiek-maatschappelijke overtuigingen, zijn ondergebracht in de categorie ‘politiek-maatschappelijk eigenschappen’. Eigenschappen in deze categorie zijn onder meer geformuleerd in termen als: geëngageerd, actueel, betrokken(heid), aanklacht, maatschappelijk, sociale problematiek, standpunten, visie, politiek-correct [...].²³⁵

De aspecten waarmee de politiek-maatschappelijke eigenschap in mijn onderzoek het evaluatiedomein kunnen vormen zijn de aspecten ‘auteur/intentie’ en ‘geheel/deel’.

AUTEUR/INTENTIE

De auteur is verantwoordelijk voor de totstandkoming van de literaire tekst en daarmee is in feite ieder oordeel over de tekst ook een evaluatie van de keuzes van de auteur. De code ‘auteur/intentie’ is niettemin alleen toegekend aan evaluaties van de auteur zelf: zijn of haar persoonlijke eigenschappen, poëtica of (vermeende) intentie met het werk. Wanneer de auteur wel genoemd wordt, maar de evaluatie eigenlijk gericht is op het literaire werk of een bepaald aspect daarvan, is voor de relevante andere categorie gekozen [...].²³⁶

GEHEEL/DEEL

Evaluerende beweringen over het gehele werk, een enkel verhaal uit een verhalenbundel, het eerste deel van een roman of bijvoorbeeld de epiloog, zijn gecodeerd met de code ‘geheel/deel’. Met ‘deel’ wordt verwezen naar een deel *in* het boek, niet naar de aspecten (zoals de stijl van een boek) die al in de andere aspect-codes vertegenwoordigd zijn. [...].²³⁷

De derde categorie die ik hieraan toevoeg is het evaluatiedomein waarin de eigenschap zowel aan het aspect auteur/intentie als aan geheel/deel gekoppeld wordt.

De indeling die ik voor mijn onderzoek gebruik is dus als volgt:

---

²³⁵ Op de Beek, Esther (2013) p. 123.

²³⁶ *Ibidem*, p. 117.

²³⁷ *Ibidem*, p. 118.

1. Kritiek waarin de politieke houding van Hamsun buiten beschouwing blijft.
2. Kritiek waarin de uitspraken over de politieke houding van Hamsun descriptief zijn (zonder direct waardeoordeel).
3. Kritiek waarin de uitspraken over de politieke houding van Hamsun onderdeel zijn van een evaluatiedomein:
  - a. politiek-maatschappelijke eigenschappen – auteur/intentie
  - b. politiek-maatschappelijke eigenschappen – geheel/deel
  - c. politiek-maatschappelijke eigenschappen – auteur/intentie & geheel/deel

Van de laatste categorie worden de evaluaties vervolgens in drie mogelijke houdingen van de criticus onderverdeeld: overwegend positief, onduidelijk/gemengd of overwegend negatief. Uiteraard zal geen enkele criticus zich positief uitlaten over de politieke houding van Hamsun gedurende de Tweede Wereldoorlog. Met ‘positief’ wordt bedoeld in hoeverre het uiteindelijke oordeel van positieve aard is: in het evaluatiedomein ‘politiek-maatschappelijke eigenschappen – auteur/intentie’ betekent dit dat Hamsuns politieke houding goedgepraat ofwel verdedigd wordt en in het evaluatiedomein ‘politiek-maatschappelijke eigenschappen – geheel/deel’ betekent dit dat er gepleit wordt het werk los te zien van de politieke houding van de auteur en/of dat de literaire waarde van het werk het donkere verleden van de auteur overstijgt. Met ‘negatief’ wordt bedoeld in hoeverre het uiteindelijke oordeel van negatieve aard is: in het evaluatiedomein ‘politiek-maatschappelijke eigenschappen – auteur/intentie’ betekent dit dat Hamsuns collaboratie aangedikt wordt en/of de auteur erop afgerekend wordt, in het evaluatiedomein ‘politiek-maatschappelijke eigenschappen – geheel/deel’ betekent dit dat het werk afgewezen wordt vanwege het collaboratieverleden van de auteur. In het evaluatiedomein ‘politiek-maatschappelijke eigenschappen – auteur/intentie & geheel/deel’ betekent ‘negatief’ dat zowel het werk als de auteur afgewezen worden op het collaboratieverleden van de auteur en ‘positief’ betekent dat ondanks het collaboratieverleden veelvuldig is besproken, de recensent het los ziet, of oproept het los te zien, van het werk van de auteur. Gemengd/onduidelijk betekent in dit onderzoek in alle evaluatiedomeinen dat het uiteindelijke oordeel niet goed vast te stellen is of dat de recensent zich wel positief uitlaat over het werk van Hamsun maar aangeeft het niet los te kunnen zien van Hamsuns collaboratieverleden. Een belangrijke kanttekening bij deze indeling is dat een complete objectiviteit niet haalbaar is. Of het oordeel van de criticus overwegend positief, onduidelijk/gemengd of overwegend negatief is, moet vaak uit enkele zinnen, soms zelf uit één zin, opgemaakt worden. De intentie van de criticus is vaak niet uit de kritiek op te maken. Dit geldt ook voor tweede categorie, want wanneer is een uitspraak puur descriptief en

wanneer is er door de criticus ingegrepen door bijvoorbeeld het achterlaten van informatie, waar indirect een waardeoordeel in schuil gaat. De collaboratie van Hamsun is verre van eenvoudig en eigenlijk niet in enkele zinnen samen te vatten, aangezien er zoveel context en belangen meegespeeld hebben, zoals we in hoofdstuk één hebben kunnen zien. Wanneer een criticus de ontmoeting met Hitler noemt, maar de aanleiding van het bezoek achterwege laat, zou je kunnen stellen dat de criticus de lezer stuurt. Toch heb ik ervoor gekozen dergelijke uitspraken onder de tweede categorie te scharen, simpelweg omdat niet iedere criticus een Hamsun-kenner kan zijn en op de hoogte is van de complexiteit omtrent Hamsuns collaboratie. De ontmoeting met Hitler is een feit dat algemeen bekend is en in vrijwel alle kritiek waarin Hamsuns collaboratie besproken wordt, genoemd wordt. De aanleiding van de ontmoeting is echter een stuk minder bekend. Daarnaast hebben critici de slechte gewoonte niet alle informatie zelf na te trekken, maar het van andere critici over te nemen, waardoor velen er dus ook niet van op de hoogte zullen zijn. Ondanks dat de aanleiding bewust weggelaten kan zijn voor een groter ‘shockeffect’ of om de mythevorming rondom de auteur te versterken, ga ik ervan uit, daar waar de rest van de kritiek daar geen aanleiding tot geeft, dat het weglaten van bijvoorbeeld deze feiten²³⁸ niet als sturend naar een negatief oordeel is bedoeld, maar het bedoeld is als ‘biografisch feit’.

3.2.1 overzichtsanalyse receptie

In bijlage 3.3 is de lijst van onderzochte receptie, ingedeeld naar de vijf bovengenoemde categorieën, terug te vinden. Met behulp van een aantal tabellen zal hier onderzocht worden wat de verhoudingen van de verschillende categorieën tot elkaar zijn en of er trends aan te tonen zijn wanneer de categorieën in een tijds kader gezet worden. De eerste tabel geeft een overzicht van het aantal besprekingen per categorie.

Tabel 1: (zie bijlage 3.3)

Indeling receptie	Aantal besprekingen
1. Kritiek waarin de politieke houding van Hamsun buiten beschouwing blijft.	10
2. Kritiek waarin de uitspraken over de politieke houding van Hamsun descriptief zijn	14
3.1 Evaluatiedomein: politiek-maatschappelijke eigenschappen – auteur/intentie	4

²³⁸ Met ‘deze feiten’ wordt de aanleiding van Hamsuns bezoek aan Hitler bedoeld: Hamsun wilde zijn beklag doen over de Duitse bezettingsmacht in Noorwegen.

3.2 Evaluatiedomein: politiek-maatschappelijke eigenschappen – geheel/deel	9
3.3 Evaluatiedomein: politiek-maatschappelijke eigenschappen – auteur/intentie & geheel/deel	5

De receptie waarin Hamsuns politieke houding niet genoemd wordt zijn in totaal tien besprekingen. Dit staat in verhouding tot 32 besprekingen waarin het wel aan bod komt. Omgerekend betekent dit dat in 23,8 % van de onderzochte receptie Hamsuns politieke houding niet genoemd wordt. In veertien gevallen wordt het wel genoemd, maar wordt er verder niets mee gedaan: het wordt niet aan het werk gekoppeld en er is geen sprake van een waardeoordeel naar het werk of de auteur. Het is in deze gevallen een descriptieve uitspraak; een biografisch feit, als achtergrond informatie van de auteur. Wanneer je de eerste en tweede categorie, waarin er geen waardeoordeel aan Hamsuns politieke houding wordt verbonden, samentrekt en tegenover de laatste drie categorieën zet, waarin er wel evaluerende uitspraken omtrent Hamsuns politieke houding worden gedaan, is de verhouding vierentwintig (57,1%) tegenover achttien (42,9%). We kunnen hier al concluderen dat er dus vaker ‘niets’ met het biografische feit gedaan wordt dan dat het onderdeel uitmaakt van een evaluatiedomein.

Tabel 2: (zie bijlage 3.3)

Verschenen in:	1945 t/m 1969	1970 t/m 1980	1981 t/m 2000	2001 t/m 2015
1. Politieke houding van Hamsun buiten beschouwing	1	1	1	7
2. Uitspraken over de politieke houding van Hamsun zijn descriptief	1	3	3	7
3.1 Evaluatiedomein: politiek-maatschappelijke eigenschappen – auteur/intentie	0	3	0	1
3.2 Evaluatiedomein: politiek-maatschappelijke eigenschappen – geheel/deel	0	4	1	4
3.3 Evaluatiedomein: politiek-maatschappelijke eigenschappen – auteur/intentie & geheel/deel	0	1	1	3
Totaal:	2	12	6	22

De tijdsverdeling die voor tabel 2 gebruikt is, is gebaseerd op de verschillende hoogtepunten in de productie van de Nederlandstalige vertalingen van Hamsuns werk.²³⁹ In de eerste periode (1945 tot 1969) valt de publicatie van Hamsuns verzameld werk door Uitgeverij Heideland en in de tweede periode (1970 t/m 1980) verschijnen de meeste werken die in ABC-reeks van de Arbeiderspers opgenomen zijn. De derde periode (1981 t/m 2000) is relatief rustig wat betreft de productie van Hamsuns werk. In de laatste periode (2001 t/m 2015) verschijnt *Honger* bij Uitgeverij Atlas Contact en start Uitgeverij de Geus de reeks van Hamsuns werk in 2009. Tabel 2 toont duidelijk aan dat, zoals eerder gesteld, er nauwelijks aandacht was voor Hamsuns werk ten tijde van de publicatie van het verzameld proza door Heideland. In de periode net na de oorlog zijn er maar twee besprekingen. In de tweede periode vindt de revival van Hamsun in Nederland plaats, onder leiding van Amy van Marken. In deze periode verschijnt haar proefschrift over de functie van de vrouwfiguren in het werk van Hamsun en mede door haar inzet besluit de Arbeiderspers werk van Hamsun, onder redactie van Van Marken, op te nemen in de ABC-reeks. Het aantal besprekingen in deze periode, twaalf van de in totaal tweeënveertig, laat de toegenomen aandacht zien. Met zes besprekingen is het wat rustiger wat betreft de receptie rondom Hamsuns werk in de periode 1981 tot en met 2000. In deze periode verschijnt wel de biografie van Robert Ferguson, waardoor de figuur Hamsun en zijn politieke standpunten wat meer in de aandacht komen. Van die biografie zijn besprekingen verschenen van Maarten 't Hart in *NRC Handelsblad*, Atte Jongstra in *Vrij Nederland*, A.A. de Boer in *NRC Handelsblad* en het bespreking 'Hamuns oorlogsverleden: alles is hem vergeven' van een onbekende recensent in *De Tijd*. Aangezien het bij deze besprekingen niet om het werk van Hamsun gaat, zijn deze buiten dit onderzoek gehouden. Bovendien zijn de artikelen vrijwel geheel descriptief van aard, op de bespreking van Maarten 't Hart na. Het geval 'Knut Hamsun en Maarten 't Hart' komt bij de diepteanalyse ter sprake. Tabel 2 laat zien dat de meeste receptie van Hamsun in de laatste periode zijn verschenen, waarvan veertien van de tweeëntwintig (63,6 %) Hamsuns politieke houding tijdens de Tweede Wereldoorlog niet noemt of de uitspraken descriptief van aard zijn. Dit is opvallend omdat er een revival van de 'auteur' gaande is in het Nederlandse literaire veld; in de hedendaagse literaire cultuur neemt de auteur een prominente rol in en dient hij zich volop in de media en op podia te begeven wil hij zijn boeken verkopen. Daarnaast is er veel aandacht voor de biografie en achtergrond van de auteur.²⁴⁰ Aangezien het biografische feit van Hamsun in geen enkele periode zo vaak ongenoemd is gebleven als

²³⁹ Zie 3.1: De productie van Knut Hamsuns werk in Nederlandse vertaling (1944 – 2015).

²⁴⁰ Bennett, Andrew (2005) p. 108-109.

in de 21e eeuw, lijkt het naar mate de tijd verstrijkt steeds verder op de achtergrond te raken. Er is een nieuwe generatie lezers die verder van de Tweede Wereldoorlog afstaat en Hamsuns publieke afgang niet bewust mee gekregen heeft. Wanneer het als descriptieve uitspraak in de receptie van deze periode staat, beslaat het vaak één of een paar zinnen waarin de situatie zeer gesimplificeerd en eenduidig neergezet wordt, zoals de uitspraak omtrent Hamsuns politieke houding in de recensie van Fleur Speet in *De Morgen* van 13 augustus 2014: “Maar in feite gaat al het werk van Hamsun over zwerven, over Blut und Boden (Hamsun was een nazi-adept).” of in de recensie van Lies Schut in *De Telegraaf* van 1 oktober 2011: “Het werk van de Noor Hamsun is in de vergetelheid geraakt. Zijn pro-nazistische opstelling in de Tweede Wereldoorlog is daar debet aan.”

In tabel 3.1 zijn de evaluerende uitspraken uit de laatste drie categorieën geordend op oordeel (overwegend positief, gemengd/onduidelijk of overwegend negatief) en in tabel 3.2 zijn de oordelen ingedeeld in de tijdsperioden die ook in tabel 2 gebruikt zijn. In tabel 3.1 valt meteen op dat de meeste receptie overwegend positief is, met name wanneer men de politieke houding van de auteur bespreekt in verhouding tot zijn werk. Dit betekent vrijwel in alle gevallen dat de recensent ervoor pleit het werk los te zien van de auteur en dus een onderscheid maakt tussen het ‘maatschappelijk ik’ en de ‘diepe ik’. In de diepteanalyse die hierna volgt wordt hier dieper op ingegaan. In drie gevallen wordt Hamsun sterk veroordeeld door de recensent en in alle gevallen daaruit een negatief oordeel over zijn werk gevormd: twee van de drie recensies zijn van de hand van Maarten ’t Hart. In drie gevallen weet de recensent niet goed wat hij met het biografische feit aan moet en of hij wel van Hamsuns werk kan genieten zonder dat Hamsuns politieke houding tijdens de oorlog in het achterhoofd blijft spoken.

Tabel 3.1: (zie bijlage 3.3)

Aspect in evaluatiedomein	Overwegend positief	Gemengd/ onduidelijk	Overwegend negatief	Totaal:
<i>Auteur/intentie</i>	3	0	1	4
<i>Geheel/deel</i>	8	1	0	9
<i>Beide</i>	1	2	2	5
Totaal:	12	3	3	18

In Tabel 3.2 laat zien dat de meeste positieve oordelen in de periode ‘1970 tot en met 1980’ zijn verschenen. Dit was gedurende de eerste revival van Hamsun in Nederland waarin Hamsuns politieke houding tijdens de oorlog wel veelvuldig aanbod kwamen, maar de herwaardering van zijn werk duidelijk voorop stond. Wat verder opvalt aan deze tabel is dat er in de laatste periode een duidelijke verdeling te zien is. We hebben eerder gezien dat er in deze periode voor het grootste deel geen evaluerende uitspraken over Hamsuns houding tijdens de oorlog worden gedaan. Wanneer die wel gedaan worden, blijkt hier, is het niet eensgezind wat het oordeel is. Ook dit wordt in de diepteanalyse verder besproken.

Tabel 3.2: (zie bijlage 3.3.)

	1945 t/m 1969	1970 t/m 1980	1981 t/m 2000	2001 t/m 2015
<i>Overwegend positief</i>	0	7	2	3
<i>Gemengd/ Onduidelijk</i>	0	0	0	3
<i>Overwegend negatief</i>	0	1	0	2

3.2.2 Diepteanalyse receptie

Van de recensies waarin een ‘overwegend negatief’ oordeel naar voren komt, zijn twee van de hand van Maarten ’t Hart. De tweede recensent is Piet de Moor. In *Knack* verschijnt op 3 juni 2009 zijn recensie over *Mysteriën* genaamd: ‘Knut Hamsun vieze smaak in de mond’. In zijn conclusie stelt hij:

Hamsun kreeg in 1920 de Nobelprijs voor de Literatuur. Op hoge leeftijd werd hij een fervente aanhanger van Hitler. Hamsun wist wat schrijven was (‘doemdag houden over jezelf’), maar dat zijn criteria om een groot man te beoordelen op z’n minst dubieus waren, was misschien al te merken aan de normen die Nagel daarvoor in *Mysteriën* hanteert: ‘Ik beoordeel hem zo te zeggen naar de smaak die ik in mijn mond krijg van zijn activiteiten’.

De Moor is negatief over de roman en linkt dat aan de auteur en diens onvermogen, zo stelt hij, mensen (Hitler) te kunnen beoordelen. Deze recensie valt dan in het evaluatiedomein ‘politiek-maatschappelijke eigenschappen – auteur/intentie’, omdat er een oordeel wordt gevormd over de politiek-maatschappelijke eigenschappen in relatie tot de auteur, en niet direct tot het werk. De recensies van Maarten ’t Hart vallen in het evaluatiedomein ‘politiek-maatschappelijke eigenschappen – auteur/intentie & geheel/deel’, omdat hij naar aanleiding

van de politiek maatschappelijke eigenschappen zowel over de auteur als over zijn werk een (negatief) oordeel velt. In de recensie ‘In de voetsporen van Knut Hamsun : Een groot schrijver en zo fout als een deur’ die in 1988 in *De Tijd* verscheen, zet de recensent P. van der Eijk zich sterk af tegen de zeer kritische besprekingen van Maarten ’t Hart. Om preciezer te zijn: hij reageert op een recensie van ’t Hart die als onderwerp de biografie *Enigma. The life of Knut Hamsun* van Robert Ferguson als onderwerp heeft. Die recensie en de twee recensies die in mijn schema zijn opgenomen, hebben eenzelfde strekking: het werk van Hamsun is wreed en na *Honger* heeft hij niets meer geschreven wat nu nog te genieten is.²⁴¹ Van Eijk reageert daar in zijn recensie als volgt op:

Volkomen onbegrijpelijk is dat Maarten 't Hart in een lovende bespreking van de biografie van Ferguson in *NRC Handelsblad* heeft gezegd dat Hamsun na *Honger* nauwelijks meer iets heeft geschreven dat nu nog te genieten is. Dat is een zo merkwaardig oordeel dat de vraag rijst of hij *Langs overwoekerde paden* wel heeft gelezen. [...] Van 't Hart is bekend dat hij het als jongetje soms niet kon nalaten zijn klasgenootjes met bepaalde boeken op het hoofd te slaan wanneer zij zijn interesse en bewondering voor deze werken niet wensten te delen. Ik mis volledig de overtuigingsdrift om dit bij 't Hart te willen doen, zelfs nu het gaat om een klein boekje met een zachte kaft. Maar als een ander de moeite neemt zou hij mij niet op zijn weg vinden.²⁴²

Maarten ’t Hart zet zich sterk af tegen Hamsun, zijn politieke houding en zijn werk. Dit is opvallend, aangezien hij in zijn recensies te kennen geeft het hele tiendelige verzameld proza van Hamsun gelezen te hebben²⁴³ en dat terwijl hij Hamsun ‘verfoeit’. Hij noemt Hamsuns werk ‘wreed, gemeen, boosaardig’ en geeft als voorbeeld een scène uit *Pan*:

“Edvarda vraagt hem als aandenken zijn hond bij haar achter te laten. Glahn schiet zijn hond dood en laat het kadaver bij Edvarda bezorgen. Aldus de inhoud van een roman die je bij de keel grijpt. Een vreselijk verhaal, uiterst kundig en pakkend verteld, maar van een morbiditeit waar je misselijk van wordt. Misschien ben ik veel te teerhartig voor dit soort literatuur. Vooral het feit dat luitenant Glahn zijn hond Aesopus

---

²⁴¹ Hart, Maarten 't (1978) ‘Een verdacht reveil’, in: *NRC Handelsblad*. 24-03-1978.

²⁴² Eijk, P van der (1988) ‘In de voetsporen van Knut Hamsun : Een groot schrijver en zo fout als een deur’, in: *De Tijd*.

²⁴³ *Ibidem*.

doodschiet, vind ik onverteerbaar. De hond is zowat het enige normale wezen in het boek. Van die leuke hond ga je al lezend veel houden. Ook luitenant Glahn houdt van zijn hond. Is het denkbaar dat iemand om wraak te nemen zijn eigen hond doodschiet? Dat is helaas denkbaar, en sommige mensen zijn ongetwijfeld zulke ellendelingen dat ze zoiets doen. Maar over zulke mensen wil ik niet lezen, zoals ik ook geen boeken wil lezen van iemand die ten tijde van het Derde Rijk naar Duitsland reisde om de heer Hitler de hand te drukken en hem te vertellen hoe geweldig hij hem vindt.”²⁴⁴

Allereerst wil ik hierover opmerken dat 't Hart in deze recensie twee gebeurtenissen noemt en uitlegt die bij een eerste lezing van *Pan* onverwacht zijn en hij daarmee inbreuk maakt op de leeservaring van mensen die de roman nog niet gelezen hebben. Daarnaast doet hij ze tekort én lijkt hij ze niet te begrijpen. “Is het denkbaar dat iemand om wraak te nemen zijn eigen hond doodschiet?”, vraagt 't Hart zich af. Als we de roman erbij pakken zien we echter wat er daadwerkelijk aan de hand is. Nadat Evarda Glahn om zijn hond heeft gevraagd, verkeert hij in een tweestrijd: hij wil Evarda geven wat ze hem vraagt, maar houdt van zijn hond. Hij vreest dat Evarda zijn hond Aesopus net zo zal kwellen als ze bij hem gedaan heeft: “Aesopus, Aesopus, ze zal je kwellen, misschien zal ze je liefkozen ook, maar ze zal je zeker te pas en te onpas afranselen, ze zal je vermoorden...”²⁴⁵ Dat hij ervoor kiest zijn hond dood te schieten laat zien hoe wanhopig de liefde hem maakt en hoe veel hij eronder geleden heeft. Zijn hond, zijn trouwe kameraad, wil hij daarvoor behoeden. Uiteraard, het is drastisch en het is wél wreed dat hij het lijk van zijn hond bij Evarda laat bezorgen. Maar hij lijkt het niet uit wraak te doen, maar omdat hij deze vrouw niets kan ontzeggen en haar wens wil inwilligen. Dat Maarten 't Hart deze scene als puur wreed wil zien en over Glahn, die zijn eigen hond uit liefde doodschiet, zegt ‘over zulke mensen wil ik niet lezen’ moet haast wel zijn zodat hij vervolgens het volgende bruggetje kan maken: “zoals ik ook geen boeken wil lezen van iemand die ten tijde van het Derde Rijk naar Duitsland reisde om de heer Hitler de hand te drukken en hem te vertellen hoe geweldig hij hem vindt.” Ondanks dat 't Hart het waarschijnlijk zelf niet toe zal willen geven, lijkt het er sterk op dat er naast de afstoting een aantrekkingskracht plaatsvindt. Waarom zou 't Hart immers het tiendelige verzameld proza uitlezen als hij het zo afstotelijk vindt? Zoals eerder gesteld zegt John Rodden in het artikel ‘On the Ethics of Admiration-And Detraction’ dat lezers en critici hun objectiviteit verliezen wanneer het gaat om iconische figuren. Er vindt dan een verschuiving plaats van ‘politics of

---

²⁴⁴ Hart, Maarten 't (2010) ‘Wreed, gemeen, boosaardig’, in: Vrij Nederland. 30-01-2010.

²⁴⁵ Hamsun, Knut (2009) *Pan*. Breda: De Geus. Vertaald door Rita Verschuur. Origineel uit 1898.

reception' naar 'ethics of reception'. Rodden reikt vier regels aan om discussies over historische figuren zo goed mogelijk te kunnen voeren. Bij alle vier de regels gaat 't Hart de fout in. De vier regels zijn namelijk de volgende: allereerst moet anachronistische interpretatie vermeden worden: "writers who failed to transcend the culture of their time should not be condemned any more harshly than we would contemporaries who subscribe to mainstream but questionable values in our own time."²⁴⁶ Ten tweede moeten we de menselijke imperfectie accepteren: het heeft geen zin een perfectie te eisen die onmogelijk is voor mensen. Zijn derde regel stelt dat de critici de auteur zou moeten scheiden van het werk: het werk is niet ongeldig wanneer het leven van de auteur niet schroomt met het werk. En tot slot waarschuwt Rodden ervoor dat mensen die een bewondering of afstoting, ontstaan uit politieke of culturele redenen, koesteren voor een historisch figuur, geen onpartijdige beschouwing van de figuur kunnen geven. De theorie van Rodden schopt open deuren in en betoogt een puur objectieve benadering wat betreft de biografische gegevens van de auteur en pleit ervoor die gegevens los te zien van het werk, wat Proust in feite ook al doet in *Tegen Sainte-Beuve*. Maar toch bieden zijn regels een goede houvast voor de vraag 'hoe om te gaan met historische figuren'. Wanneer we zijn regels toepassen op het citaat van 't Hart dat hierboven staat, zien we dat 't Hart hier een anachronistische interpretatie geeft op het feit dat Glahn zijn hond doodschiet. Het is denkbaar dat deze scène in de tijd dat Hamsun zijn boek schreef, meer dan honderd jaar eerder dan 't Hart zijn recensie schrijft, niet zo immoreel en schokkend bevonden werd als dat we nu wellicht zouden doen. De plaats die dieren in ons leven hebben is in de loop der tijd veranderd en het dubbele moraal dat het prima is dat hij jager van beroep is maar wreed dat hij uit liefde zijn eigen hond doodschiet, zal in die tijd niet zo sterk geweest zijn. Bij dergelijke scènes is het dan ook belangrijk de tijd waarin de roman geschreven is in het achterhoofd te houden, voordat we het moreel veroordelen. De tweede regel van Rodden stelt dat menselijke imperfectie geaccepteerd dient te worden, iets wat 't Hart niet doet wat betreft Hamsun. In plaats van imperfecties te accepteren, overdrijft hij in zijn interpretatie van bijvoorbeeld bovenstaande scène uit *Pan* om zo de imperfectie van de persoon van de auteur te benadrukken. En daarbij komen we gelijk bij de derde regel: de critici zou de auteur en zijn werk moeten scheiden. Dit sluit aan bij Prousts onderscheid tussen het 'maatschappelijk ik' en de 'diepe ik'. De vierde regel of waarschuwing is dan ook van toepassing op het geval 't Hart versus Hamsun'. Hamsun wekt een bepaalde afstoting op

---

²⁴⁶ Seaton, J. (2010) 'Looking Over Their Shoulder: Orwell and the Intellectuals', in: The University Bookman. Vol. 47, No. 3-4. <http://www.kirkcenter.org/index.php/bookman/article/looking-over-their-shoulder-orwell/> (5 December 2015).

bij 't Hart wat maakt dat 't Hart zijn werk niet onpartijdig en objectief kan beschouwen. Het feit dat 't Hart Hamsuns gehele oeuvre gelezen heeft en meerdere recensies over hem geschreven heeft, doet vermoeden dat er een bepaalde aantrekkingskracht gepaard gaat met die afstoting. In de hypothese van het onderzoeksplan van deze scriptie stelde ik dat Hamsuns collaboratieverleden de aantrekkingskracht tot het lezen van zijn werk eerder groter maakt dan kleiner. Of Hamsuns politieke houding tijdens de oorlog, wanneer kort en gesimplificeerd, in de recensies genoemd wordt om de aandacht van de lezers te trekken, kan ik niet bewijzen. In het *NRC Handelsblad* van 10 februari 2012 stelt Ivo Victoria: “Ik ging Knut Hamsun lezen omdat hij mij intrigeerde: een Noorse Nobelprijswinnaar met extreemrechtse sympathieën – hij had Hitler de hand geschud – een onvoorspelbare, wispelturige man. Dat zorgt voor een vreemde wisselwerking”. Het is aannemelijk dat dit vaker de gedachtegang is die mensen aanzet tot het lezen van Hamsuns werk en om deze reden in de receptie genoemd wordt. De bovengenoemde recensie van het *NRC Handelsblad* valt in de categorie ‘gemengd/onduidelijk’ omdat er een veroordeling op Hamsuns houding in de recensie zit en deze overdreven wordt door het ‘extreemrechtse sympathieën’ te noemen, maar er een ‘positieve’ kant aanzit omdat het de interesse van Victoria voor Hamsuns werk heeft gewekt.

Als we de theorie van Rodden gebruiken als antwoord op de vraag hoe we met de biografische gegevens van een mythisch figuur om zouden moeten gaan in de literaire kritiek, is Maarten 't Hart hét voorbeeld van hoe het niet moet. Het voorbeeld van hoe het dan wel zou moeten zouden dan de recensies zijn waarin het biografische feit buiten beschouwing blijft, of waarin het biografische feit een descriptieve uitspraak is. Wanneer we tabel 2 er weer bij pakken, zien we dat in de periode 1945 tot en met 1969 twee van de twee uitspraken in die eerste en tweede categorie vallen (100%), in de periode 1970 tot en met 1980 vier van de twaalf (33,3%), in de periode 1981 tot en met 2000 vier van de zes (66,7%) en in de periode 2001 tot en met 2015 veertien van de tweeëntwintig (63,6%). Uit deze gegevens kunnen we concluderen dat critici in de periode 1970 tot en met 1980 relatief vaak Hamsuns werk benaderen op een manier waarop het volgens in ieder geval een paar van de regels van Rodden niet zou moeten. Hamsuns politieke houding tijdens de oorlog krijgt na de oorlog weinig aandacht in de literaire kritiek. In de studie van Blockmans wordt Hamsuns laatste autobiografische werk *Langs overwoekerde paden* uitvoerig besproken, maar gaat Blockmans bijzonder genoeg nauwelijks in op de situatie die aanleiding is tot het schrijven van het boek. In *Ontmoetingen. Knut Hamsun* van Piet Schepens is het zelfs bewonderenswaardig te

noemen hoe Schepens in het hoofdstuk ‘Het leven van Knut Hamsun’ vrijwel geheel om het biografische gegeven heen gaat:

Na de tweede wereldoorlog kwam Knut Hamsun op ongelukkige wijze in de repressie terecht. In dit verband schreef hij in 1948 zijn laatste werk *Langs overwoekerde paden*. Het handelt over zijn belevenissen van 1945-1948, zijn internering, zijn verblijf in het ziekenhuis, in het tehuis van ouden van dagen, in de psychiatrische kliniek tot de uitspraak van het Opperste Gerechtshof.²⁴⁷

Er staat een voetnoot na de eerste zin, maar als je niet op de hoogte bent van Hamsuns collaboratieverleden word je daar niet veel wijzer van:

Noteren we hierbij dat de Noren reeds lang hun vergissing hebben ingezien en uit de talrijke boeken, bijdragen en heruitgaven spreekt hun dank voor het levenswerk dat Knut Hamsun hen heeft geschonken. Cfr ook wat Hans Heiberg in *Verdens Gang* van 20-2-52 schreef: “Zijn tijd komt opnieuw... Want het is niet waar, dat wij zijn werk niet waarderen. De stilte die rondom hem heeft geheerst, was kunstmatig. Ze was enkel aangeleerde onverschilligheid omwille van een pijnlijke herinnering.

In periode net na de oorlog (1945 tot en met 1969) is er in Nederland weinig aandacht voor Hamsun en zijn werk. En als de aandacht er wel is, wordt zijn collaboratieverleden zo kort mogelijk behandeld. In de laatste twee periodes, 1981 tot 2000 en 2001 tot 2015, worden er in verhouding ook minder evaluerende uitspraken over Hamsuns collaboratieverleden gedaan. In de periode die daaraan vooraf gaat, 1970 tot en met 1980, vindt een revival van Hamsuns werk plaats die gepaard gaat met relatief veel evaluerende uitspraken wat betreft de auteur en/of zijn werk rondom zijn politieke houding tijdens de oorlog. Het betreft één negatief oordeel, dat van Maarten 't Hart, en voor de rest wordt Hamsuns collaboratieverleden erkend, maar wordt er vooral opgeroepen Hamsuns werk los te zien van de politieke standpunten van haar maker. Zo stelt W.F. Hermans in *Hollands Diep* in 1976: “Maar zelfs als ons, wat begeerd wordt, een ongehoorde Hamsun herleving te wachten staat, zullen zijn politieke motieven nog wel lang in het duister blijven. Ik ben er, eerlijk gezegd, ook niet bijzonder nieuwsgierig naar. En wie wel?” Met andere woorden, hij acht Hamsuns politieke houding

---

²⁴⁷ Schepens, Piet (1965) *Knut Hamsun*. In reeks ‘Ontmoetingen’, nummer 54. Uitgeverij Desclée de Brouwer.

tijdens de oorlog het niet belangrijk of interessant wat betreft de waardering van zijn werk. Ook Frank Kouwenhoven acht het onbelangrijk voor de waardering van het werk wat de politieke standpunten van een auteur zijn: “Het moet bovendien mogelijk zijn om zijn werk te lezen en te waarderen zonder een voorstander van zijn ideeën te zijn.”²⁴⁸ In deze periode zien we dat Hamsuns politieke houding het meest genuanceerd wordt neergezet en uitgebreid wordt uitgelegd. Dit komt mede doordat er in deze tijd meerdere beschouwingen van Hamsun-kenner Amy van Marken verschijnen. Het gaat hierbij om haar proefschrift *Knut Hamsun en de vrouwfiguren in zijn werk* (1970) en de synopsis (1977) die ze voor de Arbeiderspers schreef naar aanleiding van het werk van Hamsun in de ABC-reeks. Beide werken vallen in dit onderzoek in het evaluatiedomein ‘politiek-maatschappelijke eigenschappen – auteur/intentie’, omdat Hamsuns collaboratieverleden in beide werken uitvoerig wordt besproken en Van Marken, anders dan je in dergelijke informatieve besprekingen zal verwachten, de auteur verdedigt.

Van Markens beheersing van de Noorse taal maakt het mogelijk Noorse bronnen over Hamsuns situatie in haar beschouwingen te bespreken, waardoor we beter op de hoogte zijn van de nuances rondom Hamsuns collaboratie. Van Marken heeft als Hamsun-kenner grote invloed gehad op de receptie van Hamsun. Zoals eerder in hoofdstuk één ter sprake kwam, wijst Van Marken er in haar beschouwingen op dat Hamsun in zijn literaire werk ‘een wereld heeft geschapen die een mozaïek van menselijke waardebegrippen uitdrukt, die hun totaliteit niet in overeenstemming zijn te brengen met wat we onder nazistische of fascistische, reps. prefascistische ideologieën verstaan.’²⁴⁹ Dit citaat wordt in andere bronnen geciteerd. Wat Van Marken doet in haar receptie van Hamsun, is waar Marcel Proust in zijn *Tegen Sainte-Beuve* voor pleit: Proust maakt het onderscheid tussen het ‘maatschappelijk ik’ en de ‘diepe ik’, tussen de maker en zijn werk, maar waar een generatie naoorlogse critici en filosofen de maker helemaal laten vallen, pleit Proust voor een omgekeerde hiërarchie. Niet de mens verklaart het werk, maar het werk maakt de ware mens zichtbaar.²⁵⁰ Van Marken gebruikt Hamsuns werk om aan te tonen dat Hamsun niet enkel de collaborerende auteur is die in de pers naar voren treedt. Zijn sympathieën aan Nazi-Duitsland zijn niet representatief voor zijn visie op het leven. Immers had hij anders niet het werk kunnen scheppen wat hij aan ons achter gelaten heeft.

---

²⁴⁸ Kouwenhoven, Frank (1977) ‘Knut Hamsun, het nationaalsocialisme en de kritiek’, in: *Maatstaf*, jrg. 25.

²⁴⁹ Marken, Amy van (1980) p. 83.

²⁵⁰ Proust, Marcel (2009) Nawoord p. 293.

In twee recensies waarvan ik het oordeel gecategoriseerd heb als ‘gemengd/onduidelijk’, is de recensent wel positief over het werk van Hamsun in het algemeen, maar kan hij niet los zien van de politieke houding van Hamsun tijdens de Tweede Wereldoorlog. Zo stelt G.J. Oud in ‘Ik ben alleen maar doof en oud’, een recensie geplaatst op de site voor de Privé-domein reeks van de Arbeiderspers, dat hij na het lezen van Langs overwoekerde paden zijn andere ‘prachtige’ romans ‘nooit meer zo onbevangen en zonder ambivalentie’ kan lezen als 25 jaar daarvoor.²⁵¹ Eenzelfde conclusie trekt Mark Cloostermans in De Standaard in 2005:

Kun je zeggen dat iemand met nazi-sympathieën voor, tijdens of na de Tweede Wereldoorlog, een tragedie is overkomen? Een verregaande vergissing heeft hij gemaakt, dat zeker. Maar een tragedie? Hij kreeg gewoon zijn verdiende loon, zoals elke sterveling verdient. De tragedie treft veeleer de lezer, die enkele sublieme boeken niet meer kan lezen, zonder op zoek te gaan naar hun potentiële „zondigheid”, of naar aanwijzingen die de fatale stap van de schrijver voorspelden. Het is duidelijk dat Hamsuns oorlogsverleden zijn literaire faam tot op vandaag aantast.²⁵²

Het is opmerkelijk dat deze beide uitspraken zo recentelijk gedaan zijn, terwijl we uit de rest van de recensies uit die periode op kunnen maken dat Hamsuns collaboratieverleden steeds verder op de achtergrond raakt. Daarnaast is het opmerkelijk omdat ze vervolgens in hun besprekingen geen koppelingen leggen tussen Hamsuns politieke opvattingen en zijn werk. De vraag of de auteur en zijn opvattingen kan worden gescheiden kwam in 1918 voor het eerst aan de orde toen Hamsun voor de eerste maal genomineerd was voor de Nobelprijs van de literatuur. Die vraag was toen een stuk relevanter dan nu, gezien de ideeën in Hamsuns werk die fascistische trekken hebben de overeenkomsten met de Blut und Boden-ideologie zijn, iets wat in onze maatschappij verder van ons af staat. Daarnaast worden de werken die de Blut und Boden-ideologie het sterkst in zich dragen, zoals onder andere *Hoe het groeide*, nu nauwelijks tot niet meer gelezen; in elk geval zijn ze al tientallen jaren niet meer uitgegeven. De vraag zou dan wellicht ook niet moeten zijn hoe we Hamsuns collaboratieverleden moeten zien in verhouding tot zijn werk, maar hoe we ermee om moeten gaan in de receptie: dient het achterwege gelaten of benoemd te worden?

---

²⁵¹ Oud, G.J. (2007 (schatting)) ‘Ik ben alleen maar oud en doof’, in: *Privedomein.info*.

²⁵² Cloostermans, Mark (2005) ‘Triomf en tragedie: Knut Hamsun (1859-1952)’, in: *De Standaard*. 07-10-2005.

In het citaat hierboven durft Cloostermans te stellen dat Hamsuns oorlogsverleden de reden is dat Hamsun in de vergetelheid is geraakt. Hij is niet de enige die dit beweert, ook Lies Schut stelt dit in *De Telegraaf* van 01-10-2011. Ondanks dat ik denk dat het na de Tweede Wereldoorlog zeker het geval was, gezien de stilte rondom de auteur en het nagenoeg verzwijgen van het collaboratieverleden in de twee besprekingen die in de periode na de oorlog wel uitgegeven zijn, denk ik dat het inmiddels niet meer geldt. Als zijn collaboratieverleden nog zoveel invloed had op zijn werk, zouden er immers niet zoveel recensies zijn die het onbesproken laten of het enkel als biografisch feit noemen. In de jaren zeventig en tachtig komt het veel uitvoeriger aan bod. Dit komt doordat de wonden dan nog relatief vers zijn en de schade, waar mogelijk, hersteld dient te worden en mensen overtuigd moeten worden dat je Hamsun weer mag lezen. Dat het in de 21e eeuw nog wel genoemd wordt, maar zelden heel uitvoerig besproken, laat zien dat Hamsuns collaboratieverleden niet meer goedgepraat hoeft te worden. Het is geen reden meer voor mensen om zijn werk niet te lezen, wellicht maakt het zijn werk eerder aantrekkelijker voor de lezer. Het maakt hem tot een mythisch figuur dat intrigeert: de Nobelprijswinnaar die fout was in de oorlog.

Conclusie

“We hebben over het werk, niet over het leven van den mensch Hamsun te spreken. Dit behoort alleen hem toe: van ons is hetgeen hij geschapen heeft.”²⁵³

Op 1 september 1939 valt Duitsland Polen binnen, het begin betekent van de Tweede Wereldoorlog. Tijdens deze oorlog verschijnen er in de Noorse kranten in totaal veertien bedenkelijke krantenberichten van de hand van Knut Hamsun, die zijn politieke (pro-Duitse) standpunten verwoorden. In 1943 gaat Hamsun bij Hitler op bezoek en geeft hij Joseph Goebbels zijn Nobelprijzemedaille cadeau. Voor de oorlog was Hamsun Noorwegens grootste literaire trots, maar zijn houding tijdens deze oorlog heeft in dat land veel impact op zijn status. Bovenstaand citaat verscheen op 1 augustus 1939 in *Wetenschappelijke bladen*, een maand voordat de oorlog uitbrak, een maand voordat Hamsuns leven als donkere schaduw over zijn werk komt te liggen. Centraal in dit onderzoek staat de vraag *hoe er in de Nederlandse receptie wordt gereageerd op Knut Hamsuns collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog en of dit biografische gegeven gebruikt wordt als evaluatiecriterium in de receptie van de romans*.

Al tijdens de Eerste Wereldoorlog ontstaat er in Noorwegen controverse rondom Knut Hamsun: hij spreekt in die tijd openlijk over zijn pro-Duitse politieke opvattingen. Deze houding tijdens de Eerste Wereldoorlog, en het feit dat *Mysteriën* als een wreed boek gezien wordt door leden van het Nobelcomité, zijn de aanleiding de Nobelprijs voor de literatuur niet in 1918, niet in 1919, maar in 1920 aan hem uit te reiken, na herlezing van de statuten. Hij krijgt de prijs niet voor zijn gehele oeuvre maar voor één roman. In de Nederlandse berichtgeving over de toekenning van de Nobelprijs voor de literatuur wordt de politieke houding van Hamsun, en het feit dat hij om die reden de eerste auteur is om de prijs enkel voor één werk te ontvangen, niet genoemd. In Nederland maken wij voor het eerst kennis met Hamsuns politieke overtuigingen wanneer kranten berichten over Hamsuns protest tegen de nominatie voor de Nobelprijs van de vrede voor Carl von Ossietzky. Ondanks dat dit nieuws ook Nederland bereikt heeft, staat Hamsun in het Nederland van voor de Tweede Wereldoorlog bekend als literaire grootheid, zonder dat zijn politieke opvattingen daar al te veel schade aan lijken te hebben aangebracht. In Noorwegen staat Hamsun voor de oorlog

---

²⁵³ Fechter, Paul (1939) 'Knut Hamsun. Bij zijn tachtigsten verjaardag, 1 Augustus 1939.', in: *Wetenschappelijke bladen*. Jrg. 84 (4^e deel) [volgno. 2] p. 130.

bovenaan het literaire veld met zowel een groot symbolisch als een groot economisch kapitaal. Hij is een volksheld evenals een literaire grootheid. In Nederland heeft Hamsun wel een groot symbolisch kapitaal, maar blijft het grote economische kapitaal uit. Het ‘merkwaardige verschijnsel’ dat de grote schrijver in verschillende landen grote erkenning en waardering krijgt, maar in Nederland slechts een ‘zeer oppervlakkige bekendheid’ geniet komt in meerdere recensies van voor 1944 ter sprake. De boosheid, teleurstelling en woede rondom Hamsuns collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog kan in Nederland dan ook nooit zo groot zijn als in Noorwegen en andere Europese landen, simpelweg omdat hij in Nederland niet de hoogte bereikt die hij daar bereikt. In de Nederlandse recensies en nieuwsberichten van voor 1944 wordt hij neergezet als een raadselachtig zwerver-figuur die moeilijk te vatten is. Zijn biografische gegevens zijn vanaf zijn intrede in het Nederlandse literaire veld zelden ver weg geweest. Er vindt na de oorlog een verschuiving plaats van het mythische auteursbeeld van Hamsun als een bijzondere en ‘raadselachtige zwerver’ naar de ‘Nobelprijswinnaar die fout was in de oorlog’.

De collaboratie van Hamsun tijdens de Tweede Wereldoorlog is niet zo ongenueanceerd als het in de Nederlandse receptie vaak naar voren komt. Hamsun was geen antisemiet, heeft nooit jongeren opgeroepen zich te melden bij het oostfront en heeft niemand aangegeven. Zijn pro-Duitse houding komt mede voort uit een immense afkeer tegen Engeland, die een dergelijk irrationeel karakter draagt dat Dr. Sten Sparre Nilson spreekt van ‘neurotische of gedeeltelijk psychopatisch gekleurde waanvoorstellingen’ die door het ontbreken van redelijke motieven zo hardnekkig zijn. De haat die hij jegens Engeland koestert en de sympathieën die hij voor Duitsland voelt, zijn al zijn hele leven aan het broeien en zorgen er tijdens de Tweede Wereldoorlog voor dat Hamsun steeds verder van de werkelijkheid verwijderd raakt. Zijn loyaliteit ligt bij Duitsland. Al vroeg in zijn carrière heeft Duitsland hem als literaire grootheid erkend en zorgt het land samen met Rusland voor een groot deel van zijn inkomen. De collaboratie van Hamsun bestaat concreet uit de veertien pro-Duitse krantenartikelen die hij laat publiceren. Zijn bezoek aan Hitler wordt vaak zonder context in de Nederlandse receptie genoemd. Hamsun komt zijn beklag doen bij Hitler over Reichskommissar Terbovens wrede regime en de toekomst van Noorwegen; een natie die volgens Terboven in de toekomst niet meer zou bestaan. Tijdens dit bezoek wordt pijnlijk duidelijk dat het Noorse sociaalnationalisme botst met Hitlers pangermanisme. Na de oorlog blijkt dat Hamsuns maar oppervlakkig op de hoogte was van wat er tijdens de oorlog speelde. Hamsun wordt na de oorlog aan verschillende onderzoeken onderworpen. Bewijzen duiden op een vooraf bepaalde diagnose: een ‘verminderd geestelijk vermogen’. Het tegendeel bewijst

Hamsun met zijn laatste, autobiografische, roman *Langs overwoekerde paden*. Toch wordt hij door de diagnose ontslagen van strafvervolging. Op Hamsuns eigen aandringen wordt er een civiele procedure gestart die draait om de vraag of hij al dan niet lid was van de Noorse nationaalsocialistische partij. Ondanks dat hij dit nu net niet was, wordt hij wel vervolgd en moet hij een geldboete van 325.000 kronen betalen. Dr. Amy van Marken stelt dat Hamsun zijn verbeeldingswereld en de wereld om zich heen streng gescheiden houdt, een feit dat er haast onoverkomelijk toe leidt dat hij zich steeds meer van de werkelijke wereld vervreemd. Daarnaast neemt hij maar al te graag de rol van ‘injustive collector’ op zich wat er samen met de steeds extremer wordende vervreemding een psychologische verklaring is voor Hamsuns politieke standpunten vlak voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog.

In periode net na de oorlog (1945 tot en met 1969) is er in Nederland weinig aandacht voor Hamsun en zijn werk. Ondanks dat er in deze periode een verzameld werk van Hamsun uitgegeven wordt door Uitgeverij Heidelberg, is er weinig aandacht voor en raakt Hamsun in de vergetelheid. Wanneer men wel aandacht aan hem besteedt, wordt zijn collaboratieverleden zo kort en objectief mogelijk behandeld. In de periode van 1970 tot en met 1980 vindt een revival van Hamsuns werk plaats die gepaard gaat met relatief veel evaluerende uitspraken over de auteur en/of zijn werk rondom zijn politieke houding tijdens de oorlog. De wonden van Hamsuns verraad zijn in deze tijd nog relatief vers en om een revival mogelijk te maken dienen de mensen er van overtuigd te worden dat ze Hamsun weer mogen lezen, zonder het met zijn politieke ideeën eens te zijn. In deze periode zien we dan ook dat Hamsuns politieke houding het meest genuanceerd uitgelegd wordt. Dit komt mede doordat er in deze tijd meerdere beschouwingen van Hamsun-kenner Amy van Marken verschijnen. In deze periode is ook de meeste receptie verschenen waaruit, ondanks dat Hamsuns donkere verleden wordt besproken, een positief oordeel komt. De nadruk ligt op de herwaardering van Hamsuns literaire kwaliteiten. Zijn collaboratie wordt in de receptie van deze periode alleen door Maarten 't Hart als evaluatiecriterium gebruikt. Hij wijst het werk af op basis van de houding van de auteur tijdens de Tweede Wereldoorlog en de wreedheid die hij zowel in dat biografisch gegeven, als in zijn werk ziet. In een latere recensie in 2010 doet hij dit weer. Verder zien we in deze periode dat Hamsuns collaboratie niet gebruikt wordt als evaluatiecriterium voor zijn werk, maar zijn werk wordt gebruikt als evaluatiecriterium voor de persoon achter de auteur, om zijn collaboratie in een groter geheel te kunnen plaatsen. Van Marken wijst er in haar beschouwingen op dat Hamsun in zijn literaire werk ‘een wereld heeft geschapen die een mozaïek van menselijke waardebegrippen uitdrukt, die hun totaliteit niet in

overeenstemming zijn te brengen met wat we onder nazistische of fascistische, repressiefascistische ideologieën verstaan.’ Naar Marcel Prousts visie in *Tegen Sainte-Beuve*: niet de mens verklaart het werk, maar het werk maakt de ware mens zichtbaar. Van Marken gebruikt Hamsuns werk om aan te tonen dat Hamsun niet enkel de collaborerende auteur is die in de pers naar voren treedt.

Vanaf de jaren tachtig tot 2015 worden er in verhouding tot de periode daarvoor minder evaluerende uitspraken over Hamsuns collaboratieverleden gedaan. Wanneer die wel gedaan worden is het oordeel niet eensgezind. In de receptie van deze periode gebruikt alleen Piet de Moor Hamsuns collaboratie als evaluatiecriterium voor zijn werk. In de eenentwintigste eeuw vragen meerdere recensenten zich af of ze de auteur en zijn opvattingen los van elkaar kunnen zien, terwijl ze vervolgens in hun receptie geen koppelingen leggen tussen Hamsuns politieke opvattingen en zijn werk. De vraag in hoeverre je een onderscheid kunt maken tussen het werk en de auteur, het maatschappelijk ik en de diepe ik, komt in 1918 voor het eerst aan de orde wanneer Hamsun voor de eerste maal genomineerd wordt voor de Nobelprijs van de literatuur. Die vraag was toen relevanter dan nu, gezien de werken van Hamsun die toen populair waren wel overeenkomsten hadden met de politieke opvattingen van de auteur die aanleiding waren voor zijn collaboratie. De werken die in de eenentwintigste eeuw gelezen worden, Hamsuns eerste werken van eind negentiende/begin twintigste eeuw, staan daar een stuk verder van af en de vraag is dan ook minder relevant. De vraag zou dan wellicht ook niet moeten zijn hoe we Hamsuns collaboratieverleden moeten zien in verhouding tot zijn werk, maar hoe we er mee om moeten gaan in de receptie: dient het achterwege gelaten of benoemd te worden? De receptie van de eenentwintigste eeuw lijkt die vraag te beantwoorden: meer besprekingen laten de collaboratie achterwege of behandelen het als slechts een biografisch feit, dan dat er evaluerende uitspraken over gedaan worden. Naarmate de tijd verstrijkt lijkt het steeds verder op de achtergrond te raken. De nieuwe generatie lezers heeft Hamsuns publieke afgang niet bewust mee gekregen en staat er verder vanaf. Wanneer het in de receptie besproken wordt, beslaat het vaak een of een paar zinnen waarin de situatie gesimplificeerd, eenduidig en kort behandeld wordt. Het collaboratieverleden is geen reden meer voor lezers om het werk van Hamsun naast zich neer te leggen. Dat het toch besproken wordt in recensies kan als reden hebben dat het lezers trekt. Het is immers een intrigerend beeld is: de mythische schrijver die de Nobelprijs voor de literatuur won en fout was in de oorlog. Een afstoting die voor aantrekking kan zorgen.

Hamsuns biografie lijkt nooit erg ver weg te zijn. Voor de Tweede Wereldoorlog wordt het auteursbeeld van de raadselachtige zwerver volop genoemd en na de Tweede

Wereldoorlog ligt de nadruk op zijn collaboratieverleden. Ondanks dat het sterke beeld van de Nobelprijswinnaar die fout was in de oorlog vaker wel dan niet genoemd wordt, rekenen maar twee recensenten zijn werk erop af en hebben twee recensenten moeite het los te zien van het werk, wat ze wel op hoge literaire waarde schatten. In het overgrote deel van de receptie wordt het biografische gegeven niet genoemd of is het gegeven geen onderdeel van een evaluatiedomein; in deze gevallen is het een descriptieve uitspraak. Wanneer het als descriptieve uitspraak vermeld wordt, is er vaak sprake van een simplificering. Wanneer het wel onderdeel uitmaakt van een evaluatiedomein is het oordeel overwegend positief en wordt er opgeroepen het werk los te zien van zijn maker. Amy van Marken gaat een stapje verder en gebruikt Hamsuns werk om de persoon van de auteur beter te kunnen begrijpen. Want niet de mens verklaart het werk, maar het werk maakt de ware mens zichtbaar.

Nawoord

Allereerst wil ik Mathijs Sanders bedanken voor zijn geduld, zijn enthousiasme, zijn begeleiding en waardevolle tips. En dit niet enkel tijdens het enorm lange proces van het schrijven van deze scriptie, maar ook tijdens mijn bachelor Algemene Cultuurwetenschappen en mijn master Europese Letterkunde. Zijn liefde voor literatuur is inspirerend en intimiderend tegelijk. Maar met name inspirerend.

Ik wil Danielle Howarth bedanken die op mijn aandringen tijdens een drukke studieperiode van haar master *Honger* heeft gelezen, zodat ik mijn enthousiaste voor die roman kon delen met iemand die net als ik in de stad gewoond heeft waar de roman zich afspeelt en mijn passie voor het werk van Hamsun als geen ander kan begrijpen. Daarnaast omdat zij als geen ander altijd in mij blijft geloven ondanks dat ik daar tijdens dit proces vaak weinig aanleiding tot heb gegeven.

Ik wil Maarten Decates en Yvonne van Rens bedanken voor hun geduld en hun vertrouwen. Ondanks dat hun vertrouwen met de maand achteruit gegaan moet zijn, heb ik daar weinig van gemerkt.

Carlijn Brouwer voor alle goede raad, de gezelligheid tijdens de koffiemomentjes tussen het studeren door en de last-minute spellingcheck.

Ik wil Jacob van Hoof bedanken voor het cadeau dat hij mij vier jaar geleden gaf en wat mijn eerste aanraking was met het werk van Knut Hamsun: *Victoria*.

Tot slot wil ik Carlijn Koolen, Jozien Wijkhuijs en Rense Slings bedanken voor hun hulp met de spellingcheck tijdens een pittige week. Ik weet niet hoe ik het zonder jullie voor elkaar had gekregen.

Literatuurlijst

Primair

- Hamsun, Knut (1978) *Langs overwoekerde paden*. Amsterdam: De Arbeiderspers. Oorspronkelijke titel: *Paa gjengrodde stier*, uit 1949. Vertaling door: Cora Polet, Amy van Marken (ed.).
- Hamsun, Knut (2009) *Mysteriën*. Breda: Uitgeverij de Geus. Oorspronkelijke titel: *Mysterien*, uit 1892. Vertaling door: Marianne Molenaar. p. 43-44.
- Hamsun, Knut (2009) *Pan*. Breda: De Geus. Vertaald door Rita Verschuur. Oorspronkelijke titel: *Pan: av løytnant Thomas Glahns papirer*, uit 1898.
- Hamsun, Knut (2011) *Victoria*. Breda: Uitgeverij de Geus. Oorspronkelijke titel: *Victoria*, uit 1898. Vertaling door: Cora Polet. Eerder verschenen in 1976 bij Uitgeverij de Arbeiderspers.

Secundair

- Amossy, R., 'La double nature de l'image de l'auteur', in : *Argumentation et analyse du discours* 3, 2009. <http://aad.revues.org/index662.html>. 10-12-2015.
- Bennett, Andrew (2005) *The Author*. Routledge: London and New York.
- Boer, R.C. (1896) *Hamsun*, in: *De Gids*. Jaargang 60. p. 232.
- Bolckmans, Alex, *Individu en maatschappij in het werk van Knut Hamsun: een studie over het verband tussen thematiek en romanstructuur*. Standaard, Antwerpen 1976.
- Bourdieu, P. (1993) 'The field of cultural production, or: the economic world reversed', in: *The field of cultural production*, Cambridge, p. 29-73.
- Broomans, Petra en Janke Klok (2010) *Mijn vak werd mijn leven*. Amy van Marken. Groningen: Barkhuis.
- Cloostermans, Mark (2005) 'Triomf en tragedie: Knut Hamsun (1859-1952)', in: *De Standaard*. 07-10-2005.
- Coster, Dirk (1936) 'Het geval Hamsun. Knut Hamsun contra Carl von Ossietzky', in: *De Tribune*. 11-12-1935.
- Deyne, Em de (1934) 'Scandinaafsche Letteren', in: *Dietsche Warande en Belfort*. Jrg. 1934. Z.n., Antwerpen 1934.
- Ferguson, Robert (2010) *Enigma. The life of Knut Hamsun*. London: Faber and Faber Ltd. Origineel uit 1987.
- Fjågesund, Peter (ed.) (2009) *Knut Hamsun Abroad: International Reception*. Londen: Norvik Press
- Gorp, H. van, D. Delabastita en R. Ghesquiere, (2007) *Lexicon van literair termen*. Wolters Plantyn: Mechelen, België, Groningen/Houten, Nederland. 8^e druk.

- Haas, J.G. de Haas (1932) ‘Litterair Entremet’, in: *Op de hoogte*. [volgno. 9] 01-09-1932 (schatting).
- Hamsun, Tore (1954) *Knut Hamsun, mijn vader*. Antwerpen: N.V. De Vlijt. Oorspronkelijke titel *Knut Hamsun, min far*, uit 1952. Vertaling door: J. Roeland – Vermeer. p. 438.
- Heumakers, Arnold (2004) ‘Sainte-Beuve : literaire kritiek tussen biografie en industrie’, in : *Kijk op Kritiek*. Querido. p. 38
- Hoël, Sigurd (1929) ‘Knut Hamsun 70 jaar’, in: *Wetenschappelijke Bladen*. 3e deel [volgno. 2] 01-07-1927 (schatting). p. 258.
- Joosten, Jos. (2012) *Staande Receptie*. Nijmegen: Uitgeverij Vantilt. p. 21.
- Kester, Windy (2009) ‘Knut Hamsun was groot schrijver, èn nazi’, in: *Het Parool*. <http://www.parool.nl/parool/nl/26/BOEKEN/article/detail/139265/2009/01/28/Knut-Hamson-was-groot-schrijver-en-nazi.dhtml>. (23-08-2015).
- Kolloen, Ingar Sletten (2009) *Knut Hamsun. Dreamer and Dissenter*. Londen: Yale University Press. Origineel: *Knut Hamsun. Drømmer og erobrer* in twee delen: *Hamsun Svermeren* (2003) en *Hamsun Eroberen* (2004). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag. Vertaling door Deborah Dawkin en Erik Skuggevik. p. 220.
- Kouwenhoven, Frank (1977) ‘Knut Hamsun, het nationaalsocialisme en de kritiek’, in: *Maatstaf*, jrg. 25.
- Larsen, Johan Oskar (1929) ‘Vijftig jaren Noorsche Letterkunde in vogelvlucht’, in: *Dietsche Warande en Belfort*. Jrg. 1929. N.V.P. Brand’s Uitgeversbedrijf, Hilversum. p. 552.
- Marken, Amy van (1980) ‘Het onschuldige genie?’, in: *Maatstaf* jaargang 28, nr. 4. p. 86.
- Marken, Amy van (1980) *Knut Hamsun. Synopsis*. Amsterdam: Uitgeverij De Arbeiderspers. p. 90.
- Marken, Amy van (1970) *Knut Hamsun en de vrouwenfiguren in zijn werk*. Proefschrift. Groningen.
- Op de Beek, Esther (2013) *Een literair fenomeen van de eerste orde. Evaluaties in de Nederlandse literaire dagbladkritiek*. Proefschrift Radboud Universiteit Nijmegen.
- Oud, G.J. (2007 (schatting)) ‘Ik ben alleen maar oud en doof’, in: *Privedomein.info*.
- Pol, Dick van de (1976) ‘Zuivere bossen en verdorven steden: Vergeten geschriften’, in: *NRC Handelsblad*. 29-10-1976.
- Poll, Suze van der. (2010) ‘Knut Hamsun in de Nederlanden: verguisd en bewonderd’, in: *Tijdschrift voor Skandinavistiek* vol. 31, nr. 2.
- Praamstra, Olf (1984) ‘De analyse van kritieken’, in: *Voortgang*. Jaargang 5. Stichting Neerlandistiek VU, Amsterdam 1984. p. 241 – 260.

- Proust, Marcel (2009) *Tegen Sainte-Beuve. Relaa's van een ochtend*. Oorspronkelijke titel *Contre Sainte-Beuve*, uit 1954. Vertaald door Mirjam Hof. Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Genneep.
- Putte, J.L. Maris-Fransen v.d. (1921) 'Knut Hamsun, in: *Wetenschappelijke Bladen*. (1^e deel) [Volgno. 2] 01-01-1921 (schatting). p. 19.
- Rodden, J. (2005) 'On the Ethics of Admiration-And Detraction', in: *The Midwest Quarterly*, Vol. 46, No. 3.
- Ros, Martin (1995) 'De martelgang van Knut Hamsun', in: *Jakhalzen van het Derde Rijk*. Amsterdam: De Arbeiderspers. p. 122-135
- Źagar, Monika. (2009) *Knut Hamsun: The Dark Side of Literary Brilliance*. Seattle: University of Washington Press.
- Schepens, Piet (1965) *Knut Hamsun*. In reeks 'Ontmoetingen', nummer 54. Uitgeverij Desclée de Brouwer.
- Seaton, J. (2010) 'Looking Over Their Shoulder: Orwell and the Intellectuals', in: The University Bookman. Vol. 47, No. 3-4.
<http://www.kirkcenter.org/index.php/bookman/article/looking-over-their-shoulder-orwell/> (5 December 2015).
- S.n. (1936) *Carl von Ossietzky en de Vredes-Nobelprijs 1936. Een waardig protest tegen Knut Hamsun*, in: De tribune: sociaal en democratische weekblad. 2 maart 1936.
- S.n. (1895) 'Europeesche Indrukken', in: *Java-bode: nieuws, handels- en advertentieblad voor Nederlandsch-Indie*. 04-09-1895.
- S.n. (1928) 'Het boek van de maand: Een boek van zwervers', in: *De Hollandsche revue*. Jrg. 33 [volgno. 2]. p. 762.
- S.n. (1905) 'Knut Hamsun, Honger', in: *Groot Nederland. Jrg. 3 Van Holkema & Warendorf, Amsterdam*.
- S.n. (1921) 'Nieuwe uitgaven', in: *De Hollandsche revue*. Jrg 26. no. 8. 01-08-1921.
- S.n. (1904) 'Pan door Knut Hamsun', in: *Op de hoogte*. Jrg. 1, no. 11.
- S.n. (s.a.) 'Prof. dr. R.C. Boer, 1863-1929. Hoogleraar', in: *Album Academican: Hoogleraren en gepromoveerden van 1632 tot heden*.
<http://albumacademicum.uva.nl/cgi/b/bib/bib-idx?submit=Sort;sort=datumbenoeming;type=simple;c=ap;rgn1=entirerecord;q1=Boer;x=11;y=12;cc=ap;view=reslist;fmt=long;page=reslist;size=1;start=2;lang=nl> (10-11-2015)

Voor een overzicht van de onderzochte recensies zie de bijlagen.

Bijlagen:

2.1 Productieoverzicht Nederlandstalige uitgaven van 1894 tot 1944

Knut Hamsun

JAAR	TITEL	OORSPR. TITEL	DRUK	UITGEVER	VERTALER	BIJZONDERHEDEN
1894	<i>Raadselachtig!</i>	<i>Mysterier</i>		P.H. Reijers, Utr.	Ph. Wijsman	vertaald uit het Deens
1900	<i>Victoria. Een verhaal van liefde</i>	<i>Victoria</i>		H.J.W. Becht, Amst.	Gerrit P. Bakker	
1904	<i>Pan</i>	<i>Pan: av løytnant Thomas Glahns papirer</i>		H.J.W. Becht, Amst.	Hermine Schuylenberg	
1905	<i>Honger</i>	<i>Sult</i>		H.J.W. Becht, Amst.	Jeannette E. Keyser	geautoriseerde uitgave
1906	<i>Dwepers</i>	<i>Sværmere</i>		H.J.W. Becht, Amst.	Jeannette E. Keyser	
1908	<i>Redacteur Lynge</i>	<i>Redaktør Lynge</i>		H.J.W. Becht, Amst.	Jeannette E. Keyser	
1921-1925	<i>Hoe het groeide</i>	<i>Markens grøde</i>	2e en 3e	Uitg.-Mij. Van Loghum Slaterus & Visser, Arn.	Margaretha Meyboom	2 dln
1923	<i>Kinderen van hun tijd</i>	<i>Börn av tiden</i>		Uitg.-Mij. Van Loghum Slaterus & Visser, Arn.	Jan Romein	
1924	<i>Het laatste hoofdstuk</i>	<i>Siste kapittel</i>		Uitg.-Mij. Van Loghum Slaterus & Visser, Arn.	Annie Romein-Verschoor	
1928	<i>Benoni</i>	<i>Benoni</i>		J. Philip Kruseman, 's-Gravenh.	S. Van Praag	
1928	<i>Rosa</i>	<i>Rosa</i>		J. Philip Kruseman, 's-Gravenh.	S. Van Praag	
1928	<i>Zwervers</i>	<i>Landstrikere</i>		Uitg.-Mij. Van Loghum Slaterus, Arn.	Annie Posthumus	geautoriseerde vertaling
1929	<i>Onder herfststerren</i>	<i>Under Høststjernen</i>		J. Philip Kruseman, 's-Gravenh.	S. Van Praag	
1929	<i>Con Sordino</i>	<i>En van drer spiller med sordin</i>		J. Philip Kruseman, 's-Gravenh.	S. Van Praag	
1929	<i>De laatste vreugde</i>	<i>Den siste glæde</i>		J. Philip Kruseman, 's-Gravenh.	S. Van Praag	
1929	<i>De ontwichten</i>	<i>Segelfoss by</i>		Uitg.-mij. De gulden ster, Amst.	S. Van Praag	Meesterwerken der wereldliteratuur. Red. S. Van Praag
1930	<i>Nieuwe aarde</i>	<i>Ny Jord</i>		Uitg.-mij. De gulden ster, Amst.	S. Van Praag	Meesterwerken der wereldliteratuur. Red. S. Van Praag
1931	<i>August</i>			Uitg.-Mij. Van Loghum Slaterus, Arn.	S. Van Praag	
1932	<i>De vrouwen bij de pomp</i>	<i>Konerne ved vandposten</i>		Uitg.-mij. De gulden ster, Amst.	S. Van Praag	Meesterwerken der wereldliteratuur. Red. S. Van Praag
1933/1935	<i>Hoe het groeide</i>	<i>Markens grøde</i>	4e-5e	Uitg.-Mij. Van Loghum Slaterus, Arn.	Margaretha Meyboom	Volksuitgave 1e-2e dr.
1933	<i>Hoe het groeide</i>	<i>Markens grøde</i>		Het Kompas, Antw. (België)	Margaretha Meyboom	De Feniks, 1e reeks. No. 2
1936	<i>Zwervers</i>	<i>Landstrikere</i>	2e	Uitg.-Mij. Van Loghum Slaterus, Arn.	Annie Posthumus	
1936	<i>Zwervers</i>	<i>Landstrikere</i>		Het Kompas, Antw. (België)	Annie Posthumus	De Feniks, 7e reeks. No. 2
1940	<i>De cirkel gesloten</i>	<i>Ringen sluttet</i>		W.L. Salm&Co, Amst.	Greta Baars-Jelgersma	geautoriseerde vertaling
1941	<i>Honger</i>	<i>Sult</i>		Het Kompas, Antw. (België)	Jeannette E. Keyser	De Feniks, 9e reeks. No. 2
1943/1944	<i>Hoe het groeide</i>	<i>Markens grøde</i>	8e-9e	Van Loghum Slaterus, Arn.	Margaretha Meyboom	
1944	<i>Benoni</i>	<i>Benoni</i>	herdr.	J. Philip Kruseman, 's-Gravenh.		
1944	<i>Kinderen van hun tijd</i>	<i>Börn av tiden</i>	herdr.	De Magneet, Antw. (België)	Jan Romein	
1944	<i>Maar het leven leeft</i>	<i>Men livet lever</i>		A.J.G. Strengholt, Amst.	Greta Baars-Jelgersma	
1944	<i>Onder herfststerren</i>	<i>Under Høststjernen.</i>	herdr.	J. Philip Kruseman, 's-Gravenh.		Een trilogie: Onder herfststerren, Con Sordino, De laatste vreugde
1944	<i>Rosa</i>	<i>Rosa</i>	herdr.	J. Philip Kruseman, 's-Gravenh.		

2.2 Receptie Knut Hamsun in Nederland van 1894 tot 1944

JAAR RECENSENT	TITEL	BOEK	BRON/UITGEVER	DATUM SPECIFIEK
1894 S.n.	(advertentie)		<i>Nieuwsblad voor den boekhandel (jrg 61, no. 49)</i>	15-06-1894
1896 R.C. Boer	Hamsun		<i>De Gids, La Revue des Revues</i>	1896
1904 S.n.	Pan door Knut Hamsun (in: Literair overzicht)	<i>Pan</i>	<i>Op de hoogte (jrg 1, no. 11)</i>	1904
1905 S.n.	Knut Hamsun. Pan	<i>Pan</i>	<i>Nederland, volgno. 1, 01-01-1905</i>	1905
1905 S.n.	Knut Hamsun, Honger	<i>Honger</i>	<i>Groot Nederland, jaargang 3</i>	1905
1907 S.n.	Dwepers	<i>Dwepers</i>	<i>Nederland, volgno. 1, 01-01-1907</i>	01-01-07
1909 R.C. Boer	Reisherinneringen uit Noorwegen		<i>De Gids, jaargang 73</i>	
1915 S.n.	Knut Hamsun: Kinder ihrer Zeit	<i>Kinderen van hun tijd</i>	<i>De Toekomst (jrg 1, no. 20)</i>	14-08-15
1916 Frederik van Monsjou	Ved Rigets Port		<i>De Kunst (jrg. 8, no. 448)</i>	26-08-16
1921 S.n.	Hoe het groeide (in: Nieuwe uitgaven)	<i>Hoe het groeide</i>	<i>De Hollandsche Revue (jrg 26, no. 8)</i>	01-08-21
1921 J.L. Maris-Fransen vd Putte	Knut Hamsun		<i>Wetenschappelijke bladen (1921, 1e deel)</i>	01-01-21
1922 Ida Haakman	Knut Hamsun; hoe het groeide	<i>Hoe het groeide</i>	<i>Den Gulden Winckel jaargang 21, Baarn</i>	
1923 S.n.	Knut Hamsun: Börn av Tiden	<i>Kinderen van hun tijd</i>	<i>De Kroniek (jrg 9, no. 5)</i>	01-05-1923 (schatting)
1927 Jozef Menlik	Knut Hamsun		<i>De Kunst (jrg 20, no. 1027)</i>	01-10-1927 (schatting)
1928 S.n.	Een boek van Zwervers (in: het boek van de maand)	<i>Zwervers</i>	<i>De Hollandsche Revue (jrg 33)</i>	11-04-05
1929 Johan Oskar Larsen	Vijftig jaren Noorsche Letterkunde in vogelvlucht		<i>Dietsche Warande en Belfort, jaargang 1929</i>	12-04-05
1929 Sigurd Hoël	Knut Hamsun 70 jaar		<i>Wetenschappelijke bladen (3e deel)</i>	01-07-1927 (schatting)
1929 Dr. L.D.S.	Knut Hamsun; I Benoni, II Rosa	Benoni, Rosa	<i>Dietsche Warande en Belfort, jaargang 1929</i>	
1929/1930 v. H.	Zwervers, door Knut Hamsun	Zwervers	<i>Opwaartsche wegen, jaargang 7</i>	
1929/1930 v. H.	Onder herfststerren, door Knut Hamsun	Onder herfststerren	<i>Opwaartsche wegen, jaargang 7</i>	
1929/1930 v. H.	Boekbespreking: Benoni, Rosa		<i>Opwaartsche wegen, jaargang 7</i>	
1930 Dr. L.D.S.	Knut Hamsun: De laatste Vreugde	De laatste Vreugde	<i>Dietsche Warande en Belfort, jaargang 1930</i>	
1930 Anthonie Donker	Fausten en faunen. Beschouwingen over boeken en mensen.	Onder herfststerren	<i>Querido's Uitgeversmaatschappij</i>	
1930 S.n.	Van hier en daar en overal		<i>De Hollandsche Revue (jrg 35)</i>	1930
1932 J.G. De Haas	Litterair Entremet		<i>Op de hoogte</i>	01-09-1932 (schatting)
1933 Dr. L.	Knut Hamsun: I De Nieuwe Aarde, II De Vrouwen bij de Pomp	<-----	<i>Dietsche Warande en Belfort, jaargang 1933</i>	
1933 G.V.A.	Knut Hamsun: De ontwrichten	De Ontwrichten	<i>Dietsche Warande en Belfort, jaargang 1933</i>	
1934 Em. De Deyne	Scandinaafsche Letteren		<i>Dietsche Warande en Belfort, jaargang 1934</i>	
1939 Paul Fechter	Knut Hamsun		<i>Wetenschappelijke bladen (jrg 84, 4e deel)</i>	01-10-1939 (schatting)

3.1 Productieoverzicht Nederlandstalige uitgaven van 1945 tot 2015

Knut Hamsun

JAAR	TITEL	OORSPR. TITEL	DRUK	UITGEVER	VERTALER	BIJZONDERHEDEN
1946	<i>Hoe het groeide</i>	<i>Markens grøde</i>		Het Kompas, Antw. (België)	Margaretha Meyboom	
1948	<i>Zwerfers</i>	<i>Landstrikere</i>	3e	Van Loghum Slaterus, Arn.	Annie Posthumus	
1952	<i>Langs overwoekerde paden</i>			Boekengilde Brederode (België)	Elsa [Elias-] Eneström	
1955	<i>Een zwerfer vedelt gedempt</i>	<i>Under Høststjerne. En vandrer spiller con sordinen.</i>		Wereldbibliotheek, Amst.	Urbain de Wael	
1959	<i>Hoe het groeide</i>	<i>Markens grøde</i>		De Toorts, Haarlem	Margaretha Meyboom	Pantheon der winnaars van de Nobelprijs voor literatuur.
1959	<i>Pan. Uit de papieren van luitenant Thomas Glahn</i>	<i>Pan</i>		H.J.W. Becht, Amst.	Johan van der Veken	
1961	<i>De koningin van Sheba</i>	<i>Dronningen av Sheba</i>		W. Gaade, 's-Gravenh.	Greta Baars-Jelgersma	Preciosa-reeks
1961	<i>Verzameld werk deel 1</i>					
	<i>Honger</i>	<i>Sult</i>		Heideland, Hasselt (België)	Jeannette E. Keyser	Verzameld proza, in 10 delen
	<i>Mysteriën</i>	<i>Mysterier</i>			G. Baars-Jelgersma en N.G. Visser	
	<i>Onder herfststerren</i>	<i>Under Høststjernen</i>			Urbain de Wael	
1962	<i>Verzameld werk deel 2</i>			Heideland, Hasselt (België)		
	<i>Redacteur Lyngre</i>	<i>Redacteur Lyngre</i>			Jeannette E. Keyser	
	<i>Siësta</i>	<i>Siësta</i>			G. Baars-Jelgersma en N.G. Visser	
	<i>Benoni</i>	<i>Benoni</i>			S. Van Praag	
	<i>Con Sordino</i>	<i>Con Sordino</i>			Urbain de Wael	
1963	<i>Verzameld werk deel 3</i>			Heideland, Hasselt (België)		
	<i>Nieuwe aarde</i>	<i>Ny Jord</i>			S. Van Praag en Jean H.P. Jacobs	
	<i>Segelfoss</i>	<i>Segelfoss by</i>			S. Van Praag en Jean H.P. Jacobs	
1964	<i>Verzameld werk deel 4</i>			Heideland, Hasselt (België)		
	<i>Rosa</i>	<i>Rosa</i>			Jean H.P. Jacobs	
	<i>De vrouwen bij de pomp</i>	<i>Konerne ved vandposten</i>			Heleen Boelen	
1964	<i>Verzameld werk deel 5</i>			Heideland, Hasselt (België)		
	<i>Kinderen van hun tijd</i>	<i>Börn av tiden</i>			Jean (Marius) Romein en Jean H.P. Jacobs	
	<i>Het laatste hoofdstuk</i>	<i>Siste kapitittel</i>			A. Romein-Verschoor en Jean H.P. Jacobs	
1964	<i>Verzameld werk deel 6</i>			Heideland, Hasselt (België)		
	<i>Pan</i>	<i>Pan</i>			Jean H.P. Jacobs	
	<i>Zwerfers</i>	<i>Landstrikere</i>			Jean H.P. Jacobs	
1965	<i>Verzameld werk deel 7</i>			Heideland, Hasselt (België)		
	<i>Dwepers</i>	<i>Sværmere</i>			Greta Baars-Jelgersma	
	<i>August</i>	<i>August</i>			Jean H.P. Jacobs	
1965	<i>Verzameld werk deel 8</i>			Heideland, Hasselt (België)		
	<i>De laatste vreugde</i>	<i>Den siste glæde</i>			Jean H.P. Jacobs	
	<i>Maar het leven leeft</i>	<i>Men livet lever</i>			Greta Baars-Jelgersma	
1966	<i>Verzameld werk deel 9</i>			Heideland, Hasselt (België)		
	<i>Kreupelhout</i>	<i>Kratskog</i>			Greta Baars-Jelgersma	
	<i>De cirkel gesloten</i>	<i>Ringten sluttet</i>			G. Baars-Jelgersma en N.G. Visser	
	<i>Langs overwoekerde paden</i>	<i>Paa gjenrodde Stier</i>			Jean H.P. Jacobs	
1966	<i>Verzameld werk deel 10</i>			Heideland, Hasselt (België)		
	<i>Victoria</i>	<i>Victoria</i>			Jean H.P. Jacobs	
	<i>In sprookjesland</i>	<i>I Æventyrland</i>			G. Baars-Jelgersma en N.G. Visser	
	<i>Hoe het groeide</i>	<i>Markens grøde</i>			Margaretha Meyboom	gecorrigeerd door G. Baars-Jelgersma
1970	<i>Hoe het groeide</i>	<i>Markens grøde</i>		Nederlandse Boekenclub, 's-Gravenh.; Antw.	Margaretha Meyboom	Pantheon der winnaars van de Nobelprijs voor literatuur
1976	<i>Honger</i>	<i>Sult</i>		Arbeiderspers, Amst.	Cora Polet	Grote ABC
1976	<i>Pan. Uit de papieren van luitenant Thomas Glahn</i>	<i>Pan: av løyntnant Thomas Glahns papirer</i>		Arbeiderspers, Amst.	Marguerite Torngvist	Grote ABC
1976	<i>Victoria. Een liefdesgeschiedenis</i>	<i>Victoria</i>		Arbeiderspers, Amst.	Colet Polet	Grote ABC
1977	<i>Het laatste hoofdstuk</i>	<i>Siste kapitittel</i>		Arbeiderspers, Amst.	Annie Romein-Verschoor	Grote ABC
1977	<i>Het laatste hoofdstuk</i>	<i>Siste kapitittel</i>	2e	Arbeiderspers, Amst.	Annie Romein-Verschoor	Grote ABC

1978 <i>Mysteriën</i>	<i>Mysterien</i>		Arbeiderspers, Amst.	Froukje Hoekstra	Grote ABC
1978 <i>Mysteriën</i>	<i>Mysterien</i>	2e	Arbeiderspers, Amst.	Froukje Hoekstra	Grote ABC
1978 <i>Langs overwoekerde paden</i>	<i>Paa gjengrodde stier</i>		Arbeiderspers, Amst.	Cora Polet	Prive domein; nr. 41
1980 <i>Benoni & Rosa</i>	<i>Benoni og Rosa</i>		Arbeiderspers, Amst.	Froukje Hoekstra	Grote ABC
1980 <i>De ring gesloten</i>	<i>Ringen sluttet</i>		Arbeiderspers, Amst.	Rinske Schoorl	Grote ABC
1990 <i>Levensfragmenten</i>	<i>Livsfragmenter</i>		Uitgeverij Conserve		
1990 <i>Slaven van de liefde</i>			Uitgeverij XENO, Groningen		
1995 <i>Onder de herfstster</i>	<i>Under Høststjernen</i>		Arbeiderspers, Amst.	H.K. Kuiken	
1997 <i>Onder de herfstster</i>	<i>Under Høststjernen</i>		Stichting Uitgeverij XL, Den Haag	H.K. Kuiken	Oorspr. NL uitgave: Amst.: De Arbeiderspers 1995
1998 <i>Honger</i>	<i>Sult</i>	6e	Arbeiderspers, Amst.	Cora Polet	
1998 <i>Honger</i>	<i>Sult</i>		Uitgeverij Ooievaar		
2007 <i>Honger</i>	<i>Sult</i>		Atlas, Amsterdam	Cora Polet	
2009 <i>Pan</i>	<i>Pan: av løytnant Thomas Glahns papirer</i>		De Geus	Rita Verschuur	
2011 <i>Victoria</i>	<i>Victoria</i>		De Geus	Cora Polet	
2011 <i>Mysteriën</i>	<i>Mysterien</i>		De Geus		
2014 <i>Zwerfers</i>			De Geus	Marianne Molenaar	

Categoriseringsmodel voor evaluatiedomeinen

Uit *Een literair fenomeen van de eerste orde. Evaluaties in de Nederlandse literaire dagbladkritiek*. Proefschrift Esther op de Beek, Esther (2013) Radboud Universiteit Nijmegen. p. 112. Model opgesteld door Yvette Linders.

ASPECTEN

A Stijl/ toon
 B Structuur
 C Setting
 D Plot
 E Dialogen
 F Personages
 G Thematiek/ideeën
 H Symboliek
 I Uiterlijk en presentatie
 J Auteur/intentie
 K Geheel/deel
 L Overig

EIGENSCHAPPEN

1 Efficiëntie
 2 Samenhang
 3 Continuïteit
 4 Intensiteit / levendigheid
 5 Literaire / intellectuele eigenschappen
 6 Humor
 7 Helderheid
 8 Realiteit/ geloofwaardigheid
 9 Emotionaliteit
 10 Didactische eigenschappen
 11 Religieuze eigenschappen
 12 Politiek-maatschappelijke eigenschappen
 13 Morele eigenschappen
 14 Originaliteit
 15 Goed/ overig

3.3 Indeling receptie in vijf categorieën

JAAR	RECENSENT	BRON	TITEL BESPREKING	BESPROKEN WERK	POSITIEF/GEMEND/NEGATIEF
<u>1. Kritiek waarin de politieke houding van Hamsun buiten beschouwing blijft</u>					
1965	Piet Schepens	in reeks <i>Ontmoetingen</i>	Knut Hamsun	meerdere werken	
1978	N. Verschoore	<i>Het Laatste Nieuws</i>	Klassiek of Retro	<i>Mysteriën</i>	
1994	P.F. Thomése	<i>NRC Handelsblad</i>	Een flesje blauwzuur voor de zekerheid	<i>Mysteriën</i>	
2008	Marnix Verplancke	<i>De Morgen</i>	Rauw vlees	<i>Honger</i>	
2009	Alle Lansu	<i>Het Parool</i>	Verliefdheid als hemel en hel	<i>Pan</i>	
2010	S.n.	<i>Knack</i>	Kinderachtig volwassen	<i>Pan</i>	
2010	Henk van der Liet	<i>Trouw</i>	Ik behoort aan de bossen	<i>Pan</i>	
2012	Dries Muus	<i>HP de Tijd</i>	Trillende lippen, bonzende harten	<i>Victoria</i>	
2012	Kester Freriks	<i>NRC Handelsblad</i>	Liefde, het is wind door de rozenstruiken	<i>Zwervers</i>	
2014	Marjoleine de Vos	<i>NRC Handelsblad</i>	Niet meer weten waar je thuishoort	<i>Zwervers</i>	
<u>2. Kritiek waarin de uitspraken over de politieke houding van Hamsun descriptief zijn (zonder direct waardeoordeel)</u>					
1967	Alex Blockmans	<i>Standaard</i>	Individu en maatschappij in het werk van Knut Hamsun	meerdere werken	
1976	Dick van de Pol	<i>NRC Handelsblad</i>	Zuivere bossen en verdorven steden: Vergeten geschriften	meerdere werken	
1976	Evert Bekius	<i>Het Vaderland</i>	Reportage' over honger: document van Knut Hamsun	<i>Honger</i>	
1978	Arjaan van Nimwegen	<i>Utrechts Nieuwsblad</i>	Hoogbejaarde Knut Hamsun wist in gevangenis mislukking te aanvaarden	<i>Langs overwoekerde paden</i>	
1990	Koen Vermeiren	<i>De Standaard</i>	Hamsuns vroege verhalen	<i>Levensfragmenten</i>	
1990	Frans Willem de Zoete	<i>HN Magazine</i>	Slaven van de liefde	<i>Slaven van de liefde</i>	
1996	Marnix Verplancke	<i>Knack</i>	Alleen de dood biedt verlossing	<i>Onder de herfstster</i>	
2007	Marc Holthof	<i>De Tijd</i>	Honger Knut Hamsun	<i>Honger</i>	
2009	Leonhard de Paepe	<i>NRC Handelsblad</i>	Geen duimbreed toegeven	<i>Mysteriën</i>	
2009	Marc van Schoorl	<i>Vrij Nederland</i>	Een raadselachtige leugenaar	<i>Mysteriën</i>	
2011	Lies Schut	<i>De Telegraaf</i>	Onbereikbare liefde	<i>Victoria</i>	
2014	Fleur Speet	<i>De Morgen</i>	On the Road' in asfaltlozen tijden	<i>Zwervers</i>	
2014	Rieuwert Krol	<i>TZUM</i>	Knut Hamsun - Hoe het groeide	<i>Hoe het groeide</i>	
2014	Annick van Dorpe	<i>Cobra.be</i>	Zwervers – Knut Hamsun	<i>Zwervers</i>	
<u>3.1 Evaluatiedomein: politiek-maatschappelijke eigenschappen – auteur/intentie</u>					
1970	Amy van Marken	proefschrift	Knut Hamsun en de vrouwenfiguren in zijn werk	meerdere werken	positief
1976	S.n.	<i>Algemeen Dagblad</i>	Honger en Pan al vertaald: Knut Hamsun komt terug		positief
1977	Amy van Marken	De Arbeiderspers	Knut Hamsun. Synopsis	meerdere werken	positief
2009	Piet de Moor	<i>Knack</i>	Knut Hamsun vieze smaak in de mond	<i>Mysteriën</i>	negatief
<u>3.2 Evaluatiedomein: politiek-maatschappelijke eigenschappen – geheel/deel</u>					
1976	Henk van Gelre	<i>Elseviers Magazine</i>	Hamsuns herontdekking	meerdere werken	positief
1976	Aad Nuis	<i>Haagse Post</i>	Een nieuwe goeroe uit de oude doos	meerdere werken	positief
1976	W.F. Hermans	<i>Hollands Diep</i>	Voor honger wijkt alles	<i>Honger</i>	positief
1977	Frank Kouwenhoven	<i>Maatstaf</i> (25)	Knut Hamsun, het nationaalsocialisme en de kritiek	meerdere werken	positief
1986	Noor Hellmann	<i>NRC Handelsblad</i>	Tim Krabbé over Knut Hamsun	meerdere werken	positief

2009 P.F. Thomesé	<i>De Volkskrant</i>	Een literaire komeet	meerdere werken	positief
2009 Koen van Baelen	<i>De Leeswolf</i>	Mysteriën	<i>Mysteriën</i>	positief
2011 Marjolein Theunissen	<i>Cleef.nl</i>	Knut Hamsuns Mysteriën vereist opperste concentratie	<i>Mysteriën</i>	positief
2012 Toine Donk	<i>NRC Handelsblad</i>	'Hamsun wil niet behagen'	<i>Pan</i>	gemengd

3.3 Evaluatiedomein: politiek-maatschappelijke eigenschappen – auteur/intentie & geheel/deel

1978 Maarten 't Hart	<i>NRC Handelsblad</i>	Een verdacht reveil	<i>Langs overwoekerde paden</i>	negatief
1988 P. Van der Eijk	<i>De Tijd</i>	In de voetsporen van Knut Hamsun: Een groot schrijver en zo fout als een deur		positief
2005 Mark Cloostermans	<i>De Standaard</i>	Triomf en tragedie: Knut Hamsun (1859-1952)		gemengd
2010 Maarten 't Hart	<i>Vrij Nederland</i>	Wreed, gemeen, boosaardig	<i>Pan</i>	negatief
2007 (schatting) G.J. Oud	Privedomein.info	Ik ben alleen maar oud en doof	<i>Langs overwoekerde paden</i>	gemengd